

«Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene»

Hvordan aktualiseres den globaliserte økonomiens problemstillinger i norske nyhetsmedier i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet?

Hovedoppgave for graden cand.polit. høsten 2005
 Institutt for medier og kommunikasjon
 Universitetet i Oslo

Kaare Mikael Bilden

Sammendrag:

Den globaliserte økonomiens problemstillinger aktualiseres i norske nyhetsmedier i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO). I 1997 bestemte finansminister Stoltenberg at oljefondet skulle investeres i utenlandske aksjer, uten etiske retningslinjer. Mange av investeringsobjektene er transnasjonale selskaper. Komplekse eierskapsstrukturer kan gjøre det vanskelig å vite hvilke bedrifter som er involvert i kontroversiell drift (som barnearbeid), produksjon (som ikke-konvensjonelle våpen) eller områder (som Burma). Jeg analyserer debatten ved hjelp nyhetssosiologi og retorikk. Mediedebatten består av tre faser. I den første fasen utfordres i liten grad Sentrumsregjeringens konklusjon: ERFO er ikke mulig i en globalisert, uoversiktlig økonomi. I avsløringsfasen øker omfanget av dekningen kraftig; sakens nyhetsverdi etableres. De fire første avsløringer av kontroversielle investeringer graves fram av spesialiserte gravere, og bringes deretter videre av de tradisjonelle nyhetsmediene. Artikkene i avsløringsfasen framstiller investeringene som globaliseringskoblinger. Dette innebærer at artiklene viser den potensielle toveis påvirkningen mellom investor (avkastning og/eller omdømme) og investeringsobjekt (aksjekurs og/eller f.eks arbeidstakernes vilkår). Disse artiklene er del av en global diskurs, og her problematiseres dikotomien innenriks/utenriks. Avsløringerne presenteres ofte i en liv og lære-ramme, der Norges omdømme etter hvert blir et vesentlig aspekt. Det synes rimelig å anta at avsløringsepisodene bidro til at stortingsflertallet snudde og gikk inn for ERFO. Men i den siste fasen trekker artiklene igjen i hovedsak på en nasjonal diskurs og spør i liten grad om hva ERFO skal innebære i praksis. Oljefondets investeringer representerer et institusjonelt rammeverk som utgjør en ny kontekst for nyhetsproduksjon. Debatten indikerer utfordringer for journalistikken relatert til autonomi, kompetanse og globalisering.

Abstract:

Problems related to the globalized economy are brought into Norwegian news media through the debate regarding ethical guidelines for the (investments of the Norwegian) Oil Found (EGFO). In 1997 finance minister Stoltenberg decided that the found were to be invested in foreign stocks, without ethical guidelines. Several of the investment objects are transnational corporations. Complex structures of ownership make it difficult to decide whether a corporation is involved in controversial activity (e.g. child labour), production (e.g. non-conventional weapons) and regions (e.g. Burma). I will be analyzing the debate using terms from the sociology of news and rhetoric. The mediated debate is made up of three phases. In the first phase, few questions are asked, regarding the conclusion of the Bondevik-cabinet, which is that the practise of EGFO is impossible in the globalized and untransparent economy. In the expose-phase the volume of the coverage increases; the news value of the debate is established. The first four exposes of controversial investments are dug up by 'specialized diggers', and are then brought further by the traditional news media. The articles in this expose-phase portray the investments as globalization-connections. This means that the articles show the potential two-way influence between the investor (yield and/or reputation) and the investment object (stock price and/or e.g. workers conditions). These articles are part of a global discourse, and the dichotomy domestic/foreign is challenged. The exposes are often presented within a 'practice what you preach-frame', where Norway's reputation increasingly becomes an important aspect. It seems reasonable to assume that the exposes made a contribution in the process where the Norwegian parliament in the end instituted EGFO. But in the last phase the articles are mostly part of a national discourse, and do hardly ask what EGFO will mean in practise. The investments of the Oil Found represent a formal, institutional framework which provides a new context for news production. This debate indicates some challenges for journalism related to autonomy, competence and globalization.

Forord: Les med blyant

Det har vært øyeblikk under arbeidet med denne oppgaven der jeg har tenkt at jeg ikke har gjort det lett for meg selv (aiai). Det har da heller ikke vært meningen (bråkjekk). Derimot har det vært beint fram interessant å jobbe med problemstillinger der løypa ikke er tråkka opp på forhånd (oppriktig). Når man studerer hvordan en såpass stor og vilter materie som ”den globaliserte økonomiens problemstillinger” framstilles i en såpass liten (vel, vel) mediedebatt som den om etiske retningslinjer for oljefondet, kommer man av og til opp i vrirne avveininger. Jeg har gjort, og begrunnet, mine valg. Du ville gjort dine. Valgene ville neppe vært identiske. Og det er jo fabelaktig. Fordi det inviterer til debatt, diskusjon, friksjon, gynging. Mitt eneste krav til deg som leser denne oppgaven er at du har en blyant innen en armlengdes avstand. Noter flittig i margen, ta kontakt med meg etterpå og fortell hva du tenker om disse spørsmålene. Uansett, om du bare har bladd litt i oppgaven, send meg en mail da vel, og si: ”hei, jeg har bladd litt i oppgaven din”. Da blir jeg glad:

heikaare@gmail.com

Takk!

Takk til Tore Slaatta for konstruktiv og hyggelig veiledning. Takk for innspill også fra Øyvind Ihlen og Sigurd Allern.

Takk til David Stenerud, Kalle Hesstvedt og Thomas Ergo som stilte opp til intervjuer.

Takk for hjelp, faglig og sosialt, fra Lars H. Barstad, Mohsan M. Basit, L. Audun Bråten, Terje Colbjørnsen, Ragnhild Fjellro, Jostein Gjertsen, Line Vee Hanum, Audun Melaas, Kjetil Mygland, Liv Skotheim, Thomas Nordvik Strandberg og Knut Are Tornås.

Og alle på skrivestua på IMK så klart!

En stor takk for støtte og middager fra min kjære mor og søster.

Takk for økonomisk støtte fra institusjonen Fritt Ord.

Skrivestua i Forskningsparken, høsten 2005

Kaare Mikael Bilden

1. Innledning med problemstillinger	2
1.0 In medias res: Ministerkollisjonen	2
1.1 Hvorfor studere debatten om ERFO?	3
1.2 Problemstillinger.....	6
1.3 Oljefondet, etiske retningslinjer og debatten derom	8
1.4 Oppgavens struktur.....	10
2. Bakgrunn og teori: globalisering og journalistikk.....	12
2.1 Bakteppet: Globalisert økonomi. Globalisert offentlighet?	12
2.2 Nasjonale og globale perspektiver i produksjon av nyhetstekster.....	17
2.3 Synliggjøring og endring?	22
3. Analysebegreper og metode	27
3.1 Medierammer: regi og retorikk	27
3.2 Utvalg av nyhetstekster.....	34
3.3 Metodisk refleksjon.....	36
4: Episoder, faser og tidslinje.....	40
4.1 Kvantitative opptellinger.....	40
4.2 Kjedet sammen i episoder og faser	42
4.3 Tidslinje.....	44
4.4 Spørsmålene i debatten.....	45
5. Kronologisk analyse av de 3 fasene.....	48
5.1 Fase 1: Introduksjonsfasen.....	48
5.2 Fase 2: Avsløringsfasen	57
5.3 Fase 3: den politisk-byråkratiske prosessen går sin gang.....	64
6. Avsløringenens vei til offentligheten.....	70
6.1 Global graving.....	70
6.2 Arbeidsdeling: spade og spalter	75
7. Konstruksjon av journalistiske tolkningsrammer	83
7.1 Aktørenes gjennomslag i rammene.....	83
7.2 ”Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringerne” – vendepunktet?.....	90
8. Globaliseringskoblinger i tekstene	96
9. Avslutning: globaliseringsrelaterte utfordringer?	103
9.1 Oppsummering.....	103
9.2 Kompetanse-utfordringer	105
9.3 Inn i begrepet etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO)?.....	110
9.4 Hvem er ”vi”?	113
Litteratur:	117
Intervjuer.....	122
Avisartiklene i utvalget:	122
Øvrige avisartikler:.....	127
Vedlegg 1: Samfunnsansvarlige investeringer	128

1. Innledning med problemstillinger

Aller først en illustrerende scene, fortalt i en mer skjønnlitterær stil enn resten av oppgaven:

1.0 In medias res: Ministerkollisjonen

I grålysningen den 14. november 2001 fylles avisstativer over hele landet opp med en ny utgave av Dagbladet. ”Norge i skammekroken. Oljefondet investerer i klasebomber” står det over hele forsiden. Ingressen forteller at dette er de samme omstridte bombene som amerikanerne akkurat nå bruker i Afghanistan. I en spalte til høyre ser vi et bilde av en blodig, lemlestet mann, og under bildet står det: ”Sjokkbilder fra Kabul”. Når vi blar opp inne i avisen viser det seg at bildet av den blodige mannen ikke er direkte knyttet til oljefond-oppslaget, men er en del av en seks sider lang sak som følger rett etter. I dobbeltside-oppslaget om oljefondet kan vi lese at 146 millioner kroner fra oljefondet er investert i Honeywell International Inc. Dette selskapet eier Allient Techsystems Inc som produserer CBU-87 Combinet Effects Munition – klasebomber. Avsløringen kommer bare noen måneder etter at Stortinget instruerte regjeringen om å jobbe for et internasjonalt forbud mot denne typen bomber.

Samme formiddag, Stortingets spørretime: SVs Øystein Djupedal entrer talerstolen. Vil regjeringen sørge for at oljefondet trekker seg ut av dette selskapet, spør han¹ (NTB 14. nov 2001). Slik beskriver VG det som nå skjer:

I spørretimen slukte nemlig Valgerd Svarstad Haugland både agn, søkke og snøre, velvillig kastet ut av SV og Dagbladet. Hun berømmet SV for å ha gravd frem opplysningene om de norske investeringene, la seg paddeflat og lovet at regjeringen skulle kvitte seg med aksjeposten i Honeywell. Underforstått: Regjeringen har da moral, må vite (VG 16. nov 2001).

Etter at spørretimen er over blir hun grundig korrigeret av finansminister Per-Kristian Foss (H), som har ansvaret for oljefondet, i det som kan karakteriseres som en ministerkollisjon. ”- Når det foreligger folkerettslige forpliktelser, er det lovmessige grunner til å trekke ut investeringene, det er det ikke i dag” sa Foss (NTB 14. november 2001). ”Men feilen var ikke hennes, mente kulturministeren å kunne slå fast. Stortingets presidentskap burde ha stanset henne” (VG 16. nov 2001).

Forviklingene stopper ikke her. For det viser seg at hele ydmykelsen er basert på en inkurie: ”En talsmann for Honeywell sier til Dagbladet.no at alle aksjer i datterselskapet som produserer klasebomber ble solgt så langt tilbake som i 1990 – flere år før det norske oljefondet

¹ Kun tre statsråder møtte i spontanspørretimen. De kan velge å si at dette er ikke mitt bord, og henvise til den aktuelle fagstatsråden. Djupedal rettet spørsmålet direkte til Svarstad Haugland, som valgte å svare.

ble opprettet² (NTB 14. november 2001). Hele ministerkollisjonen kunne altså vært unngått med en kildesjekk.

Neste morgen settes nye utgaver av Dagbladet ut i avisstativene. Der kan vi lese at Djupedal ble ”tatt med buksene nede” og beklager, mens Svarstad Haugland tok opplysningene for ”god fisk” (Dagbladet 15. nov 2001). At dette kan henge sammen med at Dagbladet hadde gått god for de samme opplysningene sier artikkelen ikke noe om, ei heller hva slags fisk avisen tok opplysningene for. Dagen etter konkluderer VG på lederplass:

[Djupedal] mente likevel at kritikken i prinsippet var riktig. Norge og Oljefondet kunne jo ha hatt aksjer i et klasebombe-firma. Det er et resonnement som gir nye føringer, både for politikk og journalistikk. Vi ser nå frem til en serie oppsiktsvekkende avsløringer i Dagbladet om de tallrike selskaper hvor Oljefondet kunne ha hatt aksjer. Alt selvsagt basert på SVs gravende journalistikk (VG 16. nov 2001).

Om mindre enn et halvt år skulle det vise seg at oljefondet likevel var investert i produksjon av klasebomber (NTB 11. april 2002).

1.1 Hvorfor studere debatten om ERFO?

Denne oppgaven er en casestudie av debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO). Ministerkollisjonen illustrerer at denne debatten på mange måter er spesiell. Politikk og mediedekningen av politikk er ofte rutinepreget; her kan det se ut til at verken nyhetsmediene eller politikerne har standardiserte opplegg for hvordan de skal forholde seg til problemstillingene. Min påstand er at dette har å gjøre med bakteppet for denne debatten. Bakteppet vil jeg kalle den globaliserte økonomiens problemstillinger. Årsaken til at jeg mener det er viktig å studere debatten om ERFO har jeg forsøkt å formulere i følgende hypotese, som jeg vil drøfte gjennom denne oppgaven:

I debatten om etiske retningslinjer for oljefondet aktualiseres den globaliserte økonomiens problemstillinger i norske nyhetsmedier slik at skillet mellom innenriks- og utenriksstoff problematiseres.

I debatten om ERFO aktualiseres flere ulike problemstillinger relatert til den globaliserte økonomien samtidig. Debatten er som en espresso-cocktail: problemstillingene konsentreres og tydeliggjøres. Midlene i oljefondet ble fra starten av spredt vidt utover den globaliserte økonomien, uten etiske retningslinjer. Mange av investeringsobjektene er multinasjonale selskaper som inngår i transnasjonale produksjonsnettverk (Castells 2000: 122). Komplekse eierskapsstrukturer gjør det vanskelig å avgjøre hvilke selskap som er involvert i kontroversielle produkter (som landminer), drift (som slave- og barnearbeid) eller land (som Burma), via

² Dette er for øvrig også feil; oljefondet ble opprettet nettopp i 1990, men det ble ikke plassert midler i det før i 1996.

underleverandører eller datterselskap. Tilbake langs disse investeringslinjene strømmer dermed mange ulike problemstillinger relatert til den globaliserte økonomien, rett inn i det norske Stortinget. Og siden det er regjeringen på vegne av folket som står ansvarlige, og som kritikken rettes mot, blir debatten og oppmerksomheten en ganske annen enn om disse spørsmålene hadde blitt rettet mot en tilfeldig bedrift. Jeg vil nå gå gjennom de ulike bestanddelene i hypotesen over, deretter vil jeg presentere oppgavens konkrete problemstillinger.

”Debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO)” er altså mitt studieobjekt i denne casestudien. Oljeinntektene bidrar til at den norske staten år etter år går med overskudd, og disse midlene plasseres i oljefondet. Fondet investeres så i flere tusen selskaper rundt om i verden, med bare en liten andel i hvert selskap, for å minske risikoen. Disse bedriftene kan være involvert i kontroversiell virksomhet, som slavearbeid og produksjon av landminer.

Dette er noen av de sentrale spørsmålene i debatten: Støtter man gjennom investeringene den kontroversielle virksomheten, altså: trengs det etiske retningslinjer for investeringene? Er det i det hele tatt mulig å styre unna selskaper som er involvert i virksomhet man ikke vil bidra til og ikke vil bli assosiert med, altså: er retningslinjer gjennomførbart i praksis? Og er det mulig og ønskelig å bruke investeringene som et aktivt politisk virkemiddel ved å investere i de selskapene som viser at de tar hensyn til etikk og miljø, mens selskaper som er involvert i kontroversiell virksomhet mister investorer og kunder ved å bli svartelistet? Ettersom hva målsetningen er, kan etiske retningslinjer for investeringer utformes og formuleres på en rekke forskjellige måter ved bruk av ulike finansielle verktøy (se vedlegg 1). Det er altså ikke gitt hva etiske retningslinjer faktisk er. I denne oppgaven består debatten om ERFO av avistekster som inneholder formuleringene ”etiske retningslinjer” og ”oljefondet” eller ”Statens Petroleumsfond”, fra starten i 1997 og fram til sommeren 2004, mer om dette i metodekapitlet.

”Den globaliserte økonomiens problemstillinger” er en kompleks materie som jeg vil komme nærmere inn på i begynnelsen av kapittel 2, men la oss her ta utgangspunkt i debatten om ERFO. Der viser det seg at forhold som mange journalister og debattanter er vant til at reguleres gjennom lovgivning innen nasjonalstaten, ikke på samme måte reguleres gjennom internasjonal lovgivning i den globaliserte økonomien. Selskap kan ha hovedkontorer i, og selge varene sine til, anerkjente rettsstater, samtidig som produksjonen kan være lokalisert til land der lovverket er mangelfullt, eller i liten grad følges opp. Internasjonal lovgivning er lite utbygd sammenlignet med nasjonal, og det finnes heller ingen sentral autoritet som sanksjonerer brudd på de internasjonale reglene som finnes. Slik blir rettssalen på sett og vis for liten. Dermed flyttes de

kontroversielle spørsmålene i debatten om ERFO fra jussen til etikken, altså fra rettssalen til offentligheten, som arena for debatt om etikk. Den globaliserte økonomiens problemstillinger handler om en lite utbygd internasjonal juss, om mulighetene for politisk styring, og mulighetene til i det hele tatt å ha oversikt over en sammenvevd og verdensomspennende nettverksøkonomi med kompliserte eierskapsstrukturer, datterselskaper og underleverandører.

Litt forenklet kan vi si at jussen i hovedsak er nasjonal, mens økonomien er blitt global. Offentligheten har lenge i hovedsak vært nasjonal, og mediernes samfunnskontrakt er definert og operasjonalisert mot nasjonalstaten. Hvordan forholder nyhetsmediene seg til globaliseringen av økonomien? Da tenker jeg ikke på eierskapsstrukturer innen mediene, men innholdet i journalistikken: Hvilke parter regnes som relevante til å uttale seg i forskjellige saker? Kan og vil nyhetsmediene overvåke hele produksjonskjeden i de multinasjonale selskapene som oljefondet er investert i? Eller har de mer enn nok med å være vaktbikkje innenfor landegrensene? Hvilken kompetanse skal til for å ha oversikt? Disse sakene kan være komplekse og vanskelige å formidle. Hvordan formidles slikt stoff? Nyhetsmediene er i hovedsak finansieres i forhold til et nasjonalt avgrenset publikum, i hvilken grad har nyhetsmediene på denne bakgrunnen muligheten til å grave globalt? Vil nyhetsmediene prøve å sette sin egen agenda? Alle disse spørsmålene kan ikke besvares her, men de er en del av bakteppet for oppgaven.

”Aktualiseres i norske nyhetsmedier slik at skillet mellom innenriks- og utenriksstoff problematiseres”: Konstruksjon av en nyhetstekst er en komplisert prosess, og hvem som faktisk står bak denne aktualiseringen, journalister eller andre aktører, er et spørsmål som jeg vil drøfte gjennom oppgaven. Derfor har jeg skrevet ”aktualiseres” i passiv form. ”Norske nyhetsmedier” har jeg av praktiske årsaker begrenset til aviser.

”At skillet mellom utenriks- og innenriksstoff problematiseres” innebærer at det her ikke fungerer å se på dette begrepsparet som en dikotomi, altså en variabel med kun to gjensidig utelukkende verdier. Jeg skal ikke først bygge opp denne dikotomien som en mektig stråmann ved å påstå at alle andre nyhetssaker fram til nå har passet inn i en av de to kategoriene, for så å skyte stråmannen ned med brask og bram. For eksempel i spørsmål om miljø og klima kan grensene mellom innenriks og utenriks være uklare. Hovedpoenget er altså ikke hvorvidt dikotomien innenriks/utenriks problematiseres, men hvordan dette i så fall skjer. Hvordan skjer det i tekstene, hvilke elementer kobles sammen og hvordan? Selv om jeg ikke vil påstå at dette er et splitter nytt fenomen, har vi likevel ikke sett så mange studier av saker der den globale økonomiens problemstillinger aktualiseres i norsk offentlighet tidligere. På grunn av utviklingstrekkene jeg tar for meg i kapittel 2 tror jeg derimot vi vil få se mer til slike saker i tida

som kommer. Derfor kan denne debatten være et eksempel på hvordan journalister, politikere og andre aktører forholder seg til nye politiske, strukturelle og moralske spørsmål, som blir viktige framover. Mot slutten av oppgaven vil jeg også spørre om saker som denne representerer utfordringer for journalistikken. Alle spørsmålene som virvles opp når vi rister litt i dette bakteppet kan ikke besvares i denne oppgaven, men skal her tjene til å vise hvorfor jeg mener det er viktig å forske i denne retningen.

1.2 Problemstillinger:

Gjennom denne oppgaven vil jeg forsøke å besvare følgende problemstillinger, som er basert på hypotesen jeg satte opp i avsnitt 1.1. For å drøfte denne hypotesen må jeg dele den opp, og ta for meg ett og ett ledd:

PST.1: Aktualiseres den globaliserte økonomiens problemstillinger i norske aviser i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO)? Hvordan skjer i så fall dette?

PST.1.1: Hvordan kommer opplysningene som aktualiserer debatten fram? Hva slags informasjon er dette? Hvilke aktører spiller en rolle og hvordan er dynamikken i denne prosessen?

PST.1.2: Hvordan settes denne informasjonen inn i journalistiske tolkningsrammer (medierammer), hvilke temaer knyttes spørsmålet om ERFO sammen med? I hvilken grad får ulike aktører gjennomslag for sine virkelighetsbeskrivelser i medierammene? Favoriserer medienes framstilling enkelte posisjoner, og kan man si at dekningen bidrar til endring?

PST.2: Problematiseres skillet mellom innenriks- og utenriksstoff i debatten om ERFO, og hvordan skjer i så fall dette? Hvordan kobles innenriks- og utenrikselementer i tekstene?

PST.3: Indikerer debatten om ERFO noen utfordringer for journalistikken, utfordringer relatert til globalisering?

Årsaken til at jeg begynner med en såpass generell tilnærming er at dette er en casestudie der det har vært nødvendig for meg å få god innsikt i hele debatten først, for å ha et grunnlag for finne ut hvordan jeg kunne nærme meg de mest interessante momentene. Dette er en eksplorativ studie; svarene på det første spørsmålet gir grunnlag for nye spørsmål. En hovedoppgave er et avgrenset format, og siden de innledende spørsmålene (PST 1.1 og 1.2) krever plass og tid, blir det ikke anledning til å gå så langt inn i de påfølgende spørsmålene (PST 2 og 3) som kunne vært ønskelig.

Men medaljens forside blir da at det ligger muligheter for spennende forskning i fortsettelsen av denne oppgaven.

For å besvare PST.1 vil jeg foreta en kronologisk analyse av debatten. Jeg vil begynne med å se på hvordan avisartiklene forholder seg til hverandre, tematisk og tidsmessig. Hvilke hendelser (institusjonsbegivenheter og avsløringer) er utgangspunkt for artiklene? I de tilfellene det er snakk om avsløringer av kontroversielle investeringer, hvem er det som har gravd fram informasjonen, og hvordan har de jobbet? Her vil jeg også trekke inn supplerende empiri fra tre kvalitative intervjuer. Analysen vil vise hvordan artiklene kan deles inn i episoder og faser som kan plasseres langs en tidslinje.

Så vil jeg vurdere hvordan opplysningene som aktualiserer debatten kontekstualiseres. Jeg vil se på hvilke konkrete medierammer som brukes i de forskjellige episodene, og vurdere hvilke aktørers retorikk og virkelighetsbeskrivelser som preger rammene. Når vi analyserer en offentlig debatt er det ikke mulig å studere aktørenes retorikk og argumentasjon umediært. Det er heller ikke et poeng, all den tid det vi ønsker å si noe om er debatten slik den framstår for publikum. Nyheter er rapportene om virkeligheten, ikke virkeligheten. Rapportene er skapt av noen, på bestemte måter. Hvordan argumentasjonen og hele saken framstår, er et resultat av et samspill mellom journalistikken og kildene; samspillet kan karakteriseres som forhandling om kontroll (Ericson m.fl. 1989), eller en dans mellom kilde og journalist (Allern 1997). I en analyse av debatten om Øvre Otta skriver Øyvind Ihlen at fortolkningsrammen som konstrueres i tekstene er et resultat av ”vekselvirkningen mellom på den ene side nyhetskonsvensjonene og mediernes iscenesettelse, og på den andre siden aktørenes retoriske strategier” (Ihlen 2001: 326). I tråd med denne strategien vil jeg, for å analysere hvordan medierammene konstrueres, se på journalistenes regiarbeid med hjelp av begrep fra nyhetssosiologien, og aktørenes retorikk med hjelp av pentadisk retorikkanalyse. Dette gir meg muligheten til å kunne vurdere de forskjellige aktørenes grad av gjennomslag i de ulike medierammene. Slik kan jeg analysere om de ulike framstillingene i forskjellige medietekster er fordelaktige for enkelte posisjoner på bekostning av andre. Denne kronologiske analysen vil gi grunnlag for å svare på om og evt. hvordan den globaliserte økonomiens problemstillinger aktualiseres. For å besvare PST.2 vil jeg se nærmere på hvordan innenriks- og utenrikselementer kobles i tekstene, og vurdere om dette kan karakteriseres som ”domestication”, et begrep jeg vil komme tilbake til i teoridelen.

PST.3 handler om globaliseringsrelaterte utfordringer, dette kan være utfordringer i forhold til journalistikkens autonomi. For å svare på PST.3 vil jeg i tillegg til analyse av nyhetstekster også bruke empiri fra tre kvalitative intervjuer med journalister og andre som

jobber journalistisk med denne tematikken. Men svaret på dette spørsmålet vil også basere seg på svarene på de andre spørsmålene om hvordan debatten framstilles.

1.3 Oljefondet³, etiske retningslinjer og debatten derom

Den delen av statens årlige oljeinntekter som ikke fortløpende brukes over statsbudsjettet, plasseres altså i oljefondet og Stortinget har bestemt at midlene ikke skal investeres i Norge. Derfor plasseres alle pengene i utlandet, og spres på tusenvis av små eierandeler i aksjer og obligasjoner verden rundt. Olfondet er investert i nesten 4000 selskap, og skal ikke eie mer enn tre prosent i hvert enkelt selskap, for å minske risikoen. Fondet passerte 1000 milliarder kroner i 2004, og er i 2005 blant verdens seks største fond (Morgenbladet, 18. november 2005). Den norske stat er dermed en ikke uvesentlig aktør i de globale finansmarkedene. “The globalization of financial markets is the backbone of the new global economy”, mener Manuell Castells (2000: 106); selve ryggraden, intet mindre.

New information systems and communication technologies allow capital to be shuttled back and forth between economies in very short time (...) global financial flows have increased dramatically in their volume, in their velocity, in their complexity, and in their connectedness (Castells 2000: 102).

Debatten om ERFO er følgelig en helt sentral del av debattene om globaliseringsprosessene.

Olfondet har også symbolverdi. Oljevirkksomheten i Nordsjøen har satt Norge i en tilnærmet unik historisk situasjon som gjør at statsbudsjettene i en demokratisk velferdsstat år etter år kan settes opp med betydelige forventede overskudd, og år etter år kåres Norge til verdens beste land å bo i av FN. Olfondet er på sett og vis Norges pengebinge. Avistegnere viser oss stadig vekk finansministere eller Ola Nordmann i rollen som Onkel Skruer i luftig stup ned i myntene og sedlene som fyller pengebingen til bristepunktet. Der svømmer Skruer rundt som om det gikk an å bade i penger. Det går muligens an å bade i olje, men virkelighetens pengebinge, oljefondet, er fylt opp med eierandeler i store, multinasjonale selskaper. Dermed bader vi nordmenn på sett og vis i den globaliserte økonomien og dens problemstillinger. Hvordan vi debatterer disse spørsmålene kan dermed si noe om hvordan vi nordmenn ser på oss selv og forholdet til resten av verden, økonomisk og etisk. Er badevannet grumsete? Hvordan skal vi i så fall forholde oss til det?

³ Olfondet bærer offisielt navnet Statens Petroleumsfond, men siden fondet oftest omtales som ”olfondet” i nyhetsmediene bruker jeg denne betegnelsen i oppgaven.

Formuleringen ”etiske retningslinjer for oljefondet” etableres tidlig i tekstene i utvalget som betegnelsen på debatten om etiske vurderinger relatert til investeringene av oljefondet.

”Retningslinje” er en metafor hentet fra et fysisk landskap og refererer til en rett strek som viser hvilken vei man bør gå. Etikk er et mer komplekst begrep. Det er vanlig å si at etikk er refleksjon over moral. Terje Rasmussen skriver følgende om forholdet mellom etikk og retningslinjer:

I avanserte samfunn er etikken ofte formalistisk og sekteristisk, delvis redusert til et vell av retningslinjer. (...) [Etikken] skal ta brodden av den reduserte troverdigheten som politikk, vitenskap og økonomi synes å lide under. Den kompenserer for solidaritetstap (Rasmussen 2001: 10-11).

Nettopp bruken av begrepene etikk, politikk og økonomi er interessant å studere i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet.

Begrepet etiske retningslinjer brukes også innen CSR – Corporate Social Responsibility. ”Bedriftsetiske retningslinjer eller codes of conduct, er en formell erklæring om en virksomhets verdier og forretningsprinsipper” skriver Siri G. Carson og Norunn Kosberg: ”En skikkelig implementering krever stor grad av menneskelige ressurser (...) samt sikring av gjennomsiktighet i alle ledd i prosessen” (2003: 72-5). Etiske retningslinjer kan altså være både generelle vurderinger og spesifikke regler. Mange ulike finansielle virkemidler kan brukes for å lage etiske retningslinjer for investeringene, som f.eks negativ og positiv filtrering, aktivt eierskap og samfunnsinvesteringer. I vedlegg 1 har jeg skrevet en kort tekst som gir en innføring i disse virkemidlene, og for lesere som ikke kjenner begrepene anbefaler jeg å lese denne for å få en bedre forståelse av hva debatten om ERFO handler om. Et av de viktige spørsmålene i debatten har vært om investeringsobjektene skal sjekkes i forkant, eller om man skal investere uten å vurdere etikk, og trekke seg ut i etterkant dersom noen avdekker at selskapene er involvert i kontroversiell virksomhet.

De formelle beslutningene: Her følger en kort kronologisk gjennomgang av viktige beslutninger i Stortinget. Alle dokumentene er referert fra Finansdepartementets nettsider⁴:

- 1996 er det første året det settes av midler i oljefondet, kun i statsobligasjoner.
- I revidert nasjonalbudsjett 1997 vedtas regjeringen Jaglands forslag om at opp mot halvparten av fondet kan investeres i aksjer, uten etiske retningslinjer.
- I "Voksenåsen-erklæringen" (14. oktober 1997) står det: ”En sentrumsregjering vil utarbeide retningslinjer for plassering av oljefondet i utlandet som sikrer at hensyn til menneskerettigheter og miljø blir lagt til grunn for investeringsvalg.”

⁴ http://www.odin.no/fin/norsk/tema/statens_petroleumsfond/bn.html

- Etter å ha gitt opp tidligere forsøk kommer regjeringen Bondevik 1 først i revidert nasjonalbudsjett for 1999, med konkrete forslag til retningslinjer. Disse går ut på å skille ut et eget miljøfond, eierskapsutøvelse gjennom bruk av stemmeretten på generalforsamlinger, og negativ filtrering av tobakksprodusenter. De to sistnevnte forslagene forkastes, Stortinget vedtar kun å opprette et eget miljøfond på en milliard kroner.
- Regjeringen Stoltenberg varsler i revidert nasjonalbudsjett for 2001 at den vil opprette en uttrekningsmekanisme, og Stortinget vedtar at oljefondets investeringer skal trekkes ut i etterkant dersom det påvises brudd på gjeldende folkerett.
- Under behandlingen av revidert nasjonalbudsjett for 2002 dikterer opposisjonen regjeringen Bondevik 2 til å nedsette et utvalg som skal fremme forslag om etiske retningslinjer for oljefondet.
- Det regjeringsoppnevnte Graver-utvalget legger fram forslag om etiske retningslinjer 25. juni 2003.
- I revidert nasjonalbudsjett 2004 legger regjeringen Bondevik 2 fram forslag til etiske retningslinjer for oljefondet i tråd med Graver-utvalgets innstilling, og forslaget blir vedtatt av Stortinget. Retningslinjene har tre hovedpunkter: Aktiv eierskapsutøvelse gjennom bruk av stemmeretten på generalforsamlinger; negativ filtrering av selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer, produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper; uttrekk av selskaper der det er uakseptabel risiko for at man gjennom eierskap vil medvirke til grove eller systematiske etiske normbrudd innen bl.a. menneskerettigheter og miljø. ”Informasjon om forhold som kan begrunne uttrekk, vil trolig i større grad komme på ad-hoc basis som innspill fra f. eks. frivillige organisasjoner eller media” forteller revidert nasjonalbudsjetts punkt 4.2.1.5.

1.4 Oppgavens struktur

I neste kapittel vil jeg ta utgangspunkt i globaliseringen av økonomien og se på relasjonen til juss, offentlighet og journalistikk. Hvordan kan globalisering påvirke produksjon av nyhetstekster? Deretter vil jeg i kapittel 3 presentere teori fra nyhetssosiologien, som vil være analyseverktøy gjennom den kvalitative innholdsanalysen. Dessuten vil jeg redegjøre for utvalgsteknikk og supplerende metode. De tre første kapitlene utgjør oppgavens første del.

I den andre delen går jeg i gang med analysen. I kapittel 4 vil jeg vise hvordan man kan dele debatten inn i ulike episoder og faser, som forholder seg til hverandre langs en tidslinje. Kapittel 5 er en kronologisk analyse av de tre fasene der jeg analyserer aktørenes retorikk og journalistenes regi for å se på hvordan tolkningsrammene etableres.

På bakgrunn av denne analysen vil jeg i oppgavens tredje og siste del forsøke å besvare hver av oppgavens problemstillinger mer konkret enn gjennom den kronologiske analysen. PST.1.1 vil jeg ta for meg i kapittel 6. Først vil jeg se på hva som aktualiserer debatten, og her vil jeg fokusere mest på avsløringene og se på hvordan disse graves fram. Så vil jeg se på hvordan det har seg at det konstrueres nyhetstekster med utgangspunkt i disse opplysningene. I kapittel 7 går jeg videre med PST.1.2 og spør hvordan opplysningene settes inn i kontekst, og ser på i hvilken grad medierammene er preget av forskjellige debattanters posisjoner.

Etter å ha tatt for meg disse to underproblemstillingene (1.1 og 1.2) kan jeg i begynnelsen av kapittel 8 konkludere om hvorvidt den globaliserte økonomiens problemstillinger aktualiseres i norske nyhetsmedier i debatten om ERFO. Dette vil så være utgangspunkt for en drøfting om hvorvidt (og evt. hvordan) skillet mellom innenriks- og utenriksstoff problematiseres. Kapittel 9 vil være en avslutning der jeg oppsummerer funnene og vurderer om denne debatten antyder noen utfordringer for journalistikken. Stikkord her vil være kompetanse, autonomi og evne til å komme inn i, og bakenfor, begrepet etiske retningslinjer for oljefondet.

2. Bakgrunn og teori: globalisering og journalistikk

“Surprisingly, very little attention has been paid to date to the links between globalization and journalistic practices” (Holm 2001: 114). Det er skrevet mye om globalisering og mediestrukturer, eierskap og konvergens. Dette er ikke tema i denne oppgaven. Jeg vil derimot studere journalistiske tekster som tematiserer globalisering, eksemplifisert ved debatten om ERFO.

Økonomien globaliseres, hva med offentligheten? I dette kapittelet vil jeg vurdere om globaliseringsprosessene muliggjør nye måter å framstille nærhet på, i journalistiske tekster. Jeg vil også se på teori om nyhetsmedienes autonomi, om synliggjøring, og endring eller status quo.

2.1 Bakteppet: Globalisert økonomi. Globalisert offentlighet?

Økonomien trekkes av mange fram som kjernen i globaliseringsprosessene. Det er vanskelig å holde transnasjonale selskaper ansvarlige for kontroversiell virksomhet, og mange spør om det trengs en global offentlig sfære for å møte utfordringene fra den globaliserte økonomien.

Økonomien følger i stadig mindre grad landegrensene. Jussen og politikken følger i stor grad landegrensene. Hva med offentligheten og journalistikken?

Globaliseringsprosessene: Makt flytter seg fra politikken til økonomien og fra nasjonalstaten til et overnasjonalt nivå. Dette trekker den siste Makt- og demokratiutredningen fram som to av de viktigste endringsprosessene i vår tid. Konklusjonskapitlet i sluttrapporten (Østerud m.fl 2003: 289) har fått tittelen ”Makten og folkestyret - de sprengte rammene” og åpner slik:

Stater som Norge har aldri vært uavhengige av verden rundt seg, men de har i større grad enn i dag vært en ramme om politisk autoritet, økonomisk system, offentlige velferdsordninger, borgerlige rettigheter og folkelig deltakelse. I løpet av et par tiår er denne pakken av tradisjonelle nasjonalstatlige kjennetegn sprengt fra hverandre. Både politisk styring, nasjonale økonomier og rettsordning er blitt transnasjonalisert - de overskrider statsgrensene både på europeisk og mer globalt nivå. (Østerud m.fl 2003: 289)

”Globalisering” omtales ofte som et moteord som er både flertydig og mangfoldig. At verden knyttes tettere sammen, eller at noe blir mer verdensomspennende, at politiske grenser får mindre betydning og en utvikling mot større grad av samtidighet uavhengig av sted, trekkes gjerne fram som sentralt i globaliseringsprosessene (Østerud 1999; Tranøy og Østerud 2001). Hans-Henrik Holm (2001: 114) mener at ”[e]conomic globalization is viewed as the centre of the process” og Tore Slaatta (2003: 231) skriver at ”[d]et er åpenbart at vi lever i en tid da det økonomiske feltets

logikker er blitt mer fremtredende og dominerende.” Det er riktig nok ikke første gang at økonomien blir mer verdensomspennende og i stadig mindre grad avgrenses av landegrensene. En lignende prosess foregikk også på slutten av 1800-tallet og fram mot 1. verdenskrig. Blant årsakene til vår tids globaliseringsprosesser nevnes ofte politisk deregulering, bl.a igangsatt av Reagan og Thatcher på 1980-tallet, sammen med utviklingen av kjapp informasjonsteknologi. Konsekvensene er ikke nødvendigvis entydige. ”Globalisering kan like gjerne kombinere hyppigere økonomiske transaksjoner med politisk, sosial og kulturell fragmentering” skriver Tranøy og Østerud (2001: 10).

Med globaliseringen går verden inn i den ”etter-westfalske orden” skriver Michael Bruun Andersen (2004: 355) med referanse til fredsslutningen i Westfalia i 1648, som mange regner som etableringen av det moderne statssystemet i Europa. Han mener at denne post-westfalske ordenen:

utvider og intensiverer begrensningene i den statlige autonomien. Globale kapitalistiske nettverk gjennomskjærer land over hele kloden og flytter økonomisk-politiske beslutninger utenfor den statlige suverenitetens rekkevidde (2004: 356).

Det kan se ut til at verdenssamfunnet har gått inn i en post-politisk fase, men dette er bare tilsynelatende, mener Bruun Andersen. Vi befinner oss i en høypolitisk tid, ”men det politiske har skiftet territorium” sier Bruun Andersen (2004: 357). Nettopp dette spørsmålet om forholdet mellom økonomi og politikk er sentralt i debatten om ERFO. Er det mulig og ønskelig å bruke politiske virkemidler, og å ha politiske målsetninger, i forvaltningen av oljefondet? Siden det nettopp er en stat som er investor i dette tilfellet, kan man da stille spesielle krav om at staten opptrer annerledes enn en vanlig spekulant?

”Den nye økonomien” er begrepet Carson og Kosberg setter opp som etterfølger til ”den industrielle tidsalder” i boka *”Etiske forretning”* (2003). Den nye økonomien kjennetegnes ved at verden går fortore, blir mer kompleks og mindre. Den nye økonomien er ”et samlebegrep for endringer i måten store deler av næringslivet og samfunnet organiseres på” og innebærer ”en samfunnsmessig revolusjon, med radikal innvirkning på både stat og næringsliv, og på alle aspekter ved våre liv og vårt forhold til oss selv og hverandre” (2003: 42). Globaliseringen av økonomien har betydd en tolvdobling av verdenshandelen i etterkrigstiden (Carson og Kosberg 2003: 45). Manuel Castells skriver følgende:

Global production of goods and services, increasingly, is not performed by multinational corporations, but by transnational production networks, of which multinational corporations are an essential component, yet a component which could not operate without the rest of the network (Castells 2000: 122).

Dette komplekse nettverket gjør det vanskelig å ha oversikt over hva slags virksomhet selskapene oljefondet investerer i selv er involvert i, gjennom datterselskaper og underleverandører. Derfor stiller mange debattanter spørsmålsteget ved om ERFO i det hele tatt er gjennomførbart i praksis, eller om utøvelsen av ERFO vil være vilkårlig og urettferdig. På den andre siden skaper slike nettverk muligheter i forhold til å framstille sammenheng mellom mennesker som f.eks produserer og konsumerer forskjellige steder på kloden. Ved å følge produksjonsnettverkene kan journalistiske tekster framstille kulturell nærhet på tross av geografisk distanse. I forbindelse med produksjon av nyhetstekster vil jeg kalle slike framstillinger globaliseringskoblinger, dette vil jeg komme tilbake til i avsnitt 2.2.

Carson og Kosberg mener at nasjonalstatens betydning er svekket og det samme er demokratisk valgte myndigheters evne til å kontrollere næringslivet:

Slik sett har det private næringslivet økt sin makt på det offentliges bekostning. På den ene siden betyr dette at næringslivet står friere til uetisk fremferd. De kan senke standarden for arbeidsforhold eller minimere sine skatte- og avgiftsbidrag, for eksempel ved å true med å flytte ut fra landet. På den andre siden er betydningen av et godt omdømme blitt mer avgjørende, og vi har fått et sterkere fokus på bedrifters sosiale og miljømessige ansvar.” (Carson og Kosberg 2003: 45)

Dette spørsmålet om bedrifters (og staters) omdømme står sentralt i debatten om ERFO. Naomi Klein hevder i boka ”*No Logo*” (2001) at for selskap som Nike, Microsoft og Tommy Hilfinger er vareproduksjon bare en bigeskjeft; de produserer ikke først og fremst ting, men et image for merket sitt. ”Tingene er blitt mening, de har et budskap, de forteller historier, enten de er ideologiske, politiske eller moralske, eller alt på en gang” skriver Erling Dokk Holm (2004: 224). Her er det nyttig å hente inn to begrep fra semiotikken, studiet av hvordan tegn får mening, der det skilles mellom denotasjon og konnotasjon. Heradstveit og Bjørge (1996: 41) skriver at en vanlig definisjon er at denotasjonen er ”grunntydinga eller den leksikalske tydinga til eit teikn”. Konnotasjoner er ”tilleggstydingar eller dei assosiasjonane som oppstår i møtet mellom teiknet og dei kulturelle føresetnadene og verdiane til mottakaren”. Spørsmålet blir da hvem som bestemmer hvilke assosiasjoner publikum får i møtet med en logo. Dette symbolske aspektet ved økonomien innebærer muligheten for en kamp i offentligheten om hvilke assosiasjoner som knyttes til tingene og logoene. 60 % av Coca-Colas verdi tilskrives såkalt brand value, og konsulentfirmaet Interbrand anslår at en firedel av verdens totale finansielle rikdom er bundet opp i merkevareverdi – en fullstendig ikke-materiell del av bedriftens aktiva (Carson og Kosberg 2003: 43). Phil Knight, administrerende direktør i Nike, anslår at negativ omtale og aksjonisme har kostet han som aksjonær millioner av dollar i tap. (Carson og Kosberg 2003: 65) Når informasjon nå kan spres rundt jordkloden på brøkdelen av et sekund blir det viktig for

selskapene å være føre var, og vise at man etterlever etiske standarder for å prøve å unngå negativ medieomtale:

[M]ange vil innvende at informasjon ikke har noen verdi i seg selv. Først når den formidles får informasjonen betydning og blir en maktfaktor. Dermed har de som produserer og kontrollerer informasjon stor makt, siden de har stor innvirkning på opinionens bilde av verden. I en globalisert virkelighet med informasjonsflom fra hele verden blir utvelgelse og kontroll av informasjon viktigere enn noensinne. Det er derfor ikke underlig at store aviser og TV-kanaler i dag ofte eies av mektige, multinasjonale selskaper. (Carson og Kosberg 2003: 55)

For selv om all verdens informasjon er tilgjengelig med ett tastetrykk, betyr selvfølgelig ikke det at alle kan ha den fulle og hele oversikten til enhver tid. Derfor er det viktig å studere redigering og presentasjon av informasjon. Kan de som forvalter oljefondet ha oversikt over alle etiske aspekter ved potensielle investeringsobjekters virksomhet?

”*Kappløpet mot bunnen*” er navnet på en rapport Yimprasert og Hveem (2005) har skrevet for Kirkens Nødhjelp. Rapporten beskriver konkurransen mellom fabrikkene i utviklingsland, som er blitt enda tøffere etter at Kina fikk samme adgang til rike lands markeder som Thailand og Bangladesh:

Kappløpet mot bunnen beskriver en økonomi der fabrikkene i sør kommer inn i en negativ spiral der de stadig underbyr hverandre for å få kontrakter. Til slutt er marginene så små at det er umulig å tilby de ansatte verken minstelønn eller verdige arbeidsforhold. Arbeidere får sultelønn og elendige boforhold, utsettes for urimelig arbeidspress og noen ganger tvinges de til å drikke amfetaminholdig kaffe eller vann for å kunne jobbe mer (Yimprasert og Hveem 2005).

Forholdene som beskrives i rapporten skyldes bl.a problemet med hvem som kan stilles til ansvar og hvordan. Verken industrielle eller politiske aktører på et transnasjonalt nivå ”tend to be accountable to the political deliberations of the national public sphere. Potentially, political action could be decoupled from public political deliberation” skriver Stig Hjarvard (2001: 36). Ulrich Beck mener at:

The global market (risk) is a new form of ‘organized irresponsibility’, because it is an institutional form so impersonal as to have no responsibilities, even to itself. Enabled by the information revolution, the global market risk allows the near-instant flow of funds to determine who, if anyone, will prosper, and who will suffer (Beck 1999: 6).

Samtidig trenger de transnasjonale selskapene kapital og investorer. Mange investorer er fond som eier små andeler i hvert selskap og som i liten grad legger seg opp i hva investeringsobjektene gjør, utover å generere høyest mulig avkastning. Oljefondet er derimot heleid av den norske staten. Bør oljefondet derfor ta spesielle hensyn, og hvordan kan i så fall fondsforvalterne skaffe seg tilstrekkelig informasjon?

En global offentlig sfære har av mange blitt foreslått som et svar på globaliseringens utfordringer. Jostein Gripsrud spør om det må tenkes i retning av en internasjonal utøvende makt. Hvis denne skal sikres et demokratisk fundament: ”må det etableres en form for internasjonal offentlighet, et sted der borgerne på tvers av nasjonale landegrenser deltar i en offentlig samtale omkring felles problemstillinger” (Gripsrud 2002: 266). Ulrich Beck innleder “*World Risk Society*” med et kosmopolitisk manifest, der hovedpoenget er at det nå finnes:

a new dialectic of global and local questions which do not fit into national politics. These ‘glocal’ questions, as we might call them, are already part of the political agenda – in the localities and regions, in governments and public spheres both national and international. But only in a transnational framework can they be properly posed, debated and resolved. For this there has to be a re-invention of politics (...) A distinction must be drawn between ‘global capitalists’ and ‘global citizens’. (...) For the bourgeois must already learn to operate in his or her own interests in a transnational framework, while the citizen must still think and act within the categories of the national state. (...) Citizens of the world, unite! (Beck 1999: 15-18).

Stig Hjarvard (2001:8) følger tanken fra Habermas betraktninger om ”a cosmopolitan matrix of communication” i forbindelse med omveltningene i Europa rundt 1990 og den første gulfkrigen, tilbake til Kants tanker om ”a world public sphere” med utgangspunkt i den franske revolusjonen. Hjarvard argumenterer for at utviklingen innen nyhetsmedieindustrien *ikke* tyder på at en transnasjonal offentlig sfære kommer til å oppstå, forstått som en selvstendig enhet basert på den nasjonale offentlig sfære-modellen. Globaliseringens innvirkning på den offentlige sfære bør heller karakteriseres som ”a gradual deterritorialization of the public sphere” mener Hjarvard (2001: 36)

Denne utviklingen fører med seg både muligheter og begrensninger i forhold til offentlig debatt om globale forhold. Differensieringen av nyhetsmediene medfører fare for fragmentering av den offentlige sfære, slik at transnasjonale elitemedier betjener velutdannede eliter, mens nasjonale og lokale medier henvender seg til sosiale grupper som føler seg avmektiggjorte og føler at globaliseringen framstår som en trussel. Hovedproblemet er dermed tendensen lokale og nasjonale medier har til å ”develop very domestic, in some cases even aggressive nationalistic perspectives on global affairs” skriver Hjarvard (2001: 37). Men han mener også at globalisering av mediene skaper nye muligheter:

The multi-layered structure of publicity is open to a high level of interconnectivity, allowing for the creation of public debate across national borders and the formation of a transnational public opinion that can potentially make international actors (industries, governments, etc.) accountable on specific political issues (Hjarvard 2001: 37).

Foreløpig har antydningene til en offentlig opinion i global skala vært flyktige og ustadige, fordi ”the interconnections between various levels of publicity do not exhibit predictable patterns.” Hjarvards appell er derfor at “the connectivity between various levels must be strengthened”. For

han består utfordringen i å gjøre transnasjonale nyhetsmedier mer orientert mot og ansvarlige overfor nasjonale og lokale offentlige sfærer, mens nasjonale og lokale medier må bli ”orientated toward and responsible to the agenda of the outside world” (2001: 37). Jeg vil undersøke nettopp hvorvidt nasjonale nyhetsmedier i debatten om ERFO orienterer seg mot verden utenfor, og analysere hvordan dette skjer.

2.2 Nasjonale og globale perspektiver i produksjon av nyhetstekster

Her vil jeg ta utgangspunkt i forholdet mellom nyhetsmediene og nasjonalstaten, deretter vil jeg gå ned til tekstnivå og se på hvordan dette kan prege produksjonen av tekstene: Hva taler for at nyhetstekster ofte preges av en nasjonal fortolkningsramme? Deretter vil jeg se på hva som kan utfordre dette synet. Globaliseringsprosessene problematiserer vante oppfatninger om rammene for demokratiet og offentligheten. Dette får betydning for journalistikkens klassiske kontekster og grunnrammer.

Nasjonal fortolkningsramme: De norske nyhetsmediene er knyttet tett opp til nasjonalstaten på mange måter. Historisk ble mange av avisene etablert sammen med partivesenet på slutten av 1800-tallet og fram mot 1. verdenskrig; NRK ble opprettet av staten og hadde monopol på kringkasting fram til 1981. Medienes samfunnskontrakt konkretiseres gjennom ulike økonomiske privilegier som staten gir nyhetsmediene. Dessuten er nasjonalstaten et effektivt markedssegment. ”Denne koblingen er den journalistiske maktens viktigste doxa” skriver Slaatta (2001a: 163) med referanse til Bourdieu.

Når Dagsrevyanker Christian Borch sier ”og så skal vi hjem igjen”, betyr det at du og jeg blir invitert med hjem til familien Borchs hvitmalte villa, setter oss godt til rette i sofakroken og får servert kaffe og småkaker? Nei. Men ingen stusser over at dette språklige bildet hver kveld brukes til å dele verden i to: innenriks og utenriks. Så innarbeidet er dette uttrykket som impliserer at nasjonen er en familie, nasjonen har samme blod. Uttrykket ”våre røtter” impliserer at nasjonen er som et tre.

”Vil det sige, at du aldri har vært i det land, du kommer fra?”. Dette spørsmålet stilte en programleder på dansk TV2 en kvinne som er født i Danmark, men som har palestinske foreldre. Verken intervjuobjektet eller intervjueren stusset over spørsmålet, og Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips (1999) skriver noe av grunnen til det er at en nasjonal diskurs, der kultur forstås som homogen og avgrenset, lenge har hatt hegemoni. Denne kulturelle varianten av den nasjonale idé knyttes til Tysklands oppkomst som nasjonalstat. Denne nasjonsdefinisjonen er

blitt kalt objektiv fordi nasjonsmedlemskapet ikke kan sees som et valg. Hvis man har en bestemt kultur eller et bestemt språk, er man medlem av en bestemt nasjon. Den politiske varianten av den nasjonale idé knyttes derimot opp mot Frankrike og den franske revolusjon. Fordi det her legges vekt på at nasjonens medlemmer aktivt velger å vedkjenne seg tilhørighet til nasjonen kalles denne nasjonsdefinisjonen subjektiv (Winther og Jørgensen 1999).

Man kan se nasjonalstaten som først og fremst et kommunikasjonsfellesskap.

”Avgjørende for vår opplevelse av samhörighet er ikke fjernsynsinholdet og dets nasjonale opprinnelse, men selve det forhold at vi er sammen om det”, skriver Anders Johansen (2001:174). Mediene framstår som relevante når de dekker de institusjonene som oppfattes som viktige fordi de jevnlig dekkes av mediene. Denne stadig snurrende legitimitetsspiralen bidrar til å usynliggjøre avhengighetsforholdet til nasjonalstaten. Med utgangspunkt i Bourdieus teorier om symbolsk makt skriver Slaatta (2001a: 163) at den nasjonale fortolkningsrammen virker "ideologisk, som en fordom, nettopp fordi den holdes skjult gjennom den praksis som opprettholder den, og dermed samtidig både miskjennes (som vilkårlig) og anerkjennes som legitim og naturlig". Hjarvard (2001: 31) skriver at “In story selection, proximity to the audience often becomes a more important criteria than societal importance”.

Nasjonal versus global diskurs: Som nevnt mener mange at globaliseringsprosessene endrer verden på grunnleggende måter. Hva har så dette å si for produksjonen av nyhetstekster? I en hyppig sitert artikkel om utenriksnyheter fra 1965 skriver Galtung og Ruge at det er mer sannsynlig at en hendelse blir en nyhet: ”[d]ess meir meiningsfull nyheita er i mottakarlandet. Det heng mellom anna saman med kulturell nærleik” (Galtung og Ruge, sitert fra Schwebs og Østby 1995:102). Jeg vil argumentere for at globaliseringsprosessene gjør at kulturell nærhet i dag kan vises på nye måter, ved å framstille eksempelvis investeringer som globaliseringskoblinger, dette vil jeg komme tilbake til.

Hjarvard påpeker at tidligere betydde utenriksnyheter nyheter om internasjonal politikk og hendelser i andre land. I dag derimot, “many other news topics have acquired a foreign or international dimension (e.g., the environment, technology, fashion, culture), making the borders between foreign and domestic news less clear and obvious” skriver Hjarvard (2001: 32). Disse uklare grensene bør forskes på, mener Slaatta:

I analyser av fremtidige endringer i medieordenen blir det viktig å se nærmere på hvordan økende internasjonal integrasjon og globalisering spiller inn: Både i det politiske og det økonomiske feltet står det i dag på ny kamp om ytre og indre grenser, i forhold til det nasjonale og det transnasjonale (Slaatta 2003: 241).

En nasjonalstat er ikke en naturgitt enhet som kun holdes oppe av fysiske grenser, lover og nasjonalforsamling. Jørgensen og Phillips (1999: 170) argumenterer for å se på nasjonalstatene som diskursive konstruksjoner snarere enn naturgitte enheter, fordi man da kan vurdere hvordan de er konstruert historisk og hvordan de vedvarende reproduseres eller omdannes i konkret praksis. Samtidig finner de det på sin plass å presisere at dette ikke betyr at nasjonalstatene ikke finnes, og at virkeligheten i historiens løp i noen grad er blitt formet i diskursens bilde. Man kan hevde at de nevnte, tette bindingene mellom journalistikken og nasjonalstaten lenge har ført til at nyhetsjournalistikken har bidratt til å (re)produsere denne nasjonale diskursen.

En slik bruk av diskurs-begrepet knyttes ofte til Michel Foucaults forelesning "L'ordre du discours" fra 1970. Foucault mente at diskursen "ikke bare simpelthen er det som gjengir kampene og herredømmesystemene, men det man kjemper om og ved hjelp av, makten man søker å bemektige seg" (1999: 10). Videre mente han at man må oppfatte diskursen "som en vold vi utøver mot tingene, i alle fall som en praksis vi påtvinger dem, og det er i denne praksisen diskursens begivenheter finner deres regularitetsprinsipp" (1999: 30). Måten vi snakker om verden på, preger hvordan verden framstår for oss, og hva som synes fornuftig å gjøre.

Jørgensen og Phillips mener vi kan se på det gryende fokuset på globalisering som introduksjonen av en alternativ diskurs. Den nasjonale diskurs og globaliseringsdiskursen blir dermed to konkurrerende diskurser som kjemper om hegemoni. De to diskursene gir alternative forståelser av kultur og identitet. I den nasjonale/internasjonale diskursen forstås kultur som homogen og avgrenset, og internasjonalt samarbeid skjer mellom nasjonalstatene. I globaliseringsdiskursen derimot sees kultur som strømmer av ideer, varer og praksiser, som stadig krysser nasjonale grenser. Landegrensene trylles ikke vekk i en global diskurs, men utfordres av linjene som krysser dem: produksjonskjeder og kommunikasjonsmønstre. Jeg vil vurdere om også oljefondets investeringer rundt om i verden kan høre med her. "Hvilken diskurs konfliktene artikuleres i kan få konsekvenser for hvilke handlinger, der sees som mulige eller nødvendige for at stoppe dem" (Jørgensen og Phillips 1999: 199).

I fortsettelsen av tankene om en nasjonal og en global diskurs er det interessant å se på begrepsparet innenriks/utenriks. Hvis man ser på dette begrepsparet som en dikotomi, har variabelen kun to mulige verdier: enten innenriks eller utenriks. Verdiene er gjensidig utelukkende. Alternativet er å ikke se på begrepsparet som en dikotomi, men en variabel der hvert tilfelle i større eller mindre grad kan inneholde elementer av begge verdiene. En artikkel kan for eksempel være hovedsakelig innenriks, men ha vesentlige utenrikselementer.

Dette er selvfølgelig en nokså sjablongmessig beskrivelse, men jeg tror den kan være et interessant utgangspunkt for en diskusjon mot slutten av oppgaven, for å vurdere hvordan ulike

elementer knyttes sammen i nyhetstekstene om ERFO. Innen en nasjonal/internasjonalt diskurs vil man i de fleste tilfellene tenke på innenriks og utenriks som en dikotomi. Innen en global diskurs vil det derimot i de fleste tilfellene ikke fungere å tenke på begrepsparet som en dikotomi, men en variabel der hvert tilfelle i større eller mindre grad kan ha elementer fra hver av de to verdiene.

Domestication: I fortsettelsen av en drøfting med utgangspunkt i begrepsparet innenriks/utenriks vil det være interessant å se på domesticationbegrepet:

Media maintain both global and culturally specific orientations – such as by casting far-away events in frameworks that render these events comprehensible, appealing and relevant to domestic audiences; and second, by constructing the meanings of these events in ways that are compatible with the culture and the dominant ideology of societies they serve (Gurevitch m.fl. 1991: 206).

Lisbeth Clausen mener at domestication er et universelt fenomen som skjer i alle land:

“International news is presented within frames of interpretation of local audiences in each nation which makes global news particular to each country” (Clausen 2004: 27). Følgelig er det ikke uproblematisk å bruke begrepet globale nyheter:

[J]ournalists use frames that reflect the cultural and political idiosyncrasies of their domestic and local audiences. In this way, the term ‘global news’ or ‘international news’ becomes ambiguous, and it becomes important to analyse exactly how different news media are domesticating ‘facts’ and ‘events’ from a presumed ‘global’ news environment (Slaatta 2001b: 132).

Domestication handler altså om hvordan medietekster som omhandler globale eller internasjonale forhold får en nasjonsspesifikk vri, en nasjonal skreddersydd vinkling som gjør saken relevant og attraktiv for det aktuelle nyhetsmediets nasjonale målgruppe. Mer konkret skjer dette altså gjennom bruk av tolkningsrammer eller medierammer⁵. Forfatterne som siteres over sier ikke noe om at dette nødvendigvis må skje ved at tekstene fokuserer på spesifikke, konkrete elementer ved sakene som har en eller annen form for forankring innenfor landegrensene der nyhetstekstene publiseres. Å fokusere på et slikt element kunne nok være en form for domestication, men dette ville da samtidig være noe mer enn domestication, som ikke ville være gyldig for alle tilfellene av domestication slik begrepet er beskrevet over. Derfor vil jeg nå se nærmere på slike tilfeller som er noe mer enn domestication.

⁵ Jeg kommer til å bruke rammebegrepet utover i analysen, så det vil bli behørig presentert senere, men i korte trekk handler det om hva som vektlegges og hvilken kontekst hendelsen eller fenomenet som er utgangspunkt for nyheten, settes inn i.

Globaliseringskoblinger: Når jeg sier at noen globale eller internasjonale saker har en forankring innefor landegrensene mener jeg at det finnes en konkret dimensjon ved saken som kan framstilles slik at forhold utenfor landegrensene og forhold innenfor landegrensene (i det minste potensielt) kan ha påvirkning på hverandre, altså mulighet for påvirkning begge veier. Dette kan være for eksempel produksjonskjeder, kommunikasjonsmønstre eller investeringer. Når eksempelvis investeringer i nyhetstekster framstilles slik at den potensielle toveis påvirkningen tydeliggjøres, vil jeg si at investeringen framstilles som en globaliseringskobling. Ved å fokusere på disse koblingene i nyhetstekstene kan journalistene lage et tenkt verdenskart der de viktige linjene utgjør et nett som går på kryss og tvers av landegrensene. Konkrete elementer i tekstene kan være forklaringer av hvordan koblingene fungerer i praksis, kilder med scenebeskrivelser⁶ som preges av en globalisert diskurs og at kilder fra begge endene av koblingene slipper til. Dersom nyhetstekstene fokuserer på slike koblinger, altså den potensielle toveis påvirkningen, gir det ikke mening å se begrepsparet innenriks/utenriks som en dikotomi. Hvis fokus derimot nesten utelukkende ligger på en av endene, enten ”hjemme-enden”⁷ eller ”ute-enden”, kan tekstene antakelig karakteriseres som henholdsvis innenriks eller utenriks. Det er viktig å poengtere at mitt fokus på konkrete saksforhold (som produksjonskjeder eller investeringer) ikke innebærer at tekstkonstruksjonen blir irrelevant, og dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 8.

Globaliseringskoblinger kan være institusjonelle rammeverk. Tore Slaatta skriver om EØS-avtalen at: "the EEA Agreement represents a formal, institutional framework (...) which provides a new context for news production in the Norwegian news media" (Slaatta 1999: 163). Jeg vil undersøke om debatten rundt etableringen av et institusjonelt rammeverk for å ivareta etikken i forvaltningen av oljefondet på samme måte representerer en ny kontekst for nyhetsproduksjon i norske nyhetsmedier.

Dersom det produseres en viss mengde nyhetstekster som fokuserer på bestemte globaliseringskoblinger kan vi si at det etableres et nytt nyhetsbeite. I følge Martin Eide er nyhetsbeiter:

nyhetsarenaer som følges systematisk av spesielt utpekte journalister. Stortinget er et nyhetsbeite. Rettssalen er et nyhetsbeite. Her gresser spesialister, som kan skille klinten fra hveten – som kan se sammenhenger og finne mening i saker som ville gå nykommeren hus forbi. Et nyhetsbeite er ikke bare et sted, det er også et saksfelt (Eide 1992: 87-88).

⁶ Scenen er ett av fem elementer i pentadisk retorikkanalyse, som vil bli presentert litt senere i oppgaven.

⁷ Hvis fokus først og fremst er på en av endene vil teksten antakelig trekke på en nasjonal diskurs, derfor er disse to begrepene (”hjemme-enden” og ”ute-enden”) basert på uttrykket ”og så skal vi hjem igjen”.

I følge denne definisjonen avgrenses et slikt beite ikke bare av kompetanse og tematikk, men også geografi: beitet er et sted. Sistnevnte kriterium vil jeg drøfte senere i oppgaven.

Selv om det kan argumenteres for at domestication og fokusering på globaliseringskoblinger i gitte tilfeller kan være det samme, vil jeg argumentere for hvordan dette kan sees som to forskjellige prosesser, og jeg vil vurdere hvilken som best passer til å beskrive forskjellige nyhetstekster i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet.

Hva har så globalisering hatt å si for journalistisk praksis så langt? Holm kommer fram til at "globalization has made little impact at the level of journalistic practices and news criteria" (Holm 2001:114). I sin undersøkelse av innholdet i norske aviser kommer Sigurd Allern (2001a) fram til at bare ca 8% av stoffet er utenriks. Slaatta (2001a: 157) skriver at "valg av saker, måten de dekkes på, mht. valg av vinkling, retorisk stil og valg av metaforer, er preget av at en nasjonal, heller enn lokal eller global referanseramme, ligger til grunn".

2.3 Synliggjøring og endring?

Endringsprosesser i samfunnet kan studeres gjennom medienes framstillinger, og medienes framstillinger kan i større eller mindre grad bidra til endringsprosesser, i et komplekst samspill med andre faktorer. Autonomi er et stikkord i postpartipressens profesjonsideologi.

Nyhetsmediene ønsker å framstå som kritiske og uavhengige av andre aktører, deres kompetanse, informasjon og tolkninger. På bakgrunn av avsnittene om globaliseringsprosessene over: i hvilken grad er nyhetsmediene uavhengige i debatten om ERFO, og hvordan utfordres evt. denne autonomien? Slike utfordringer vil jeg drøfte i de siste kapitlene av oppgaven. Jeg vil også se på om mediedekningen i ulike faser ser ut til å ha hatt noen innvirkning på debattens forløp.

En "grunnleggende form for inklusjon og eksklusjon foregår gjennom medienes fordelinger av tilgang til og bruk av informasjon, kunnskap og ulike virkelighetsoppfatninger" skriver Slaatta (2003: 30). Slik kan mediedekningen av en sak bidra til å synliggjøre enkelte elementer i en debatt som kan være til fordel for bestemte standpunkter. Motsatt kan momenter som blir lite omtalt langt på vei bli usynliggjort, til ulempe for andre posisjoner. Dette kan også bidra til at noen forslag framstår som sannsynlige, mens andre framstår som usannsynlige. I fortsettelsen av denne tanken kan vi også si at mediene kan bidra til endring eller motsatt bidra til å opprettholde status quo. Aktørenes uttalelser i nyhetstekstene gir grunnlag for å gjøre noen antagelser om hvordan nyhetsdekningen kan ha påvirket enkelte bestemmelser. Men jeg har ikke gjort en resepsjonsstudie, og vil dermed ikke kunne gå så langt inn i spørsmålet om endring eller status quo.

Påvirkning mellom medier og politikk er ingen enkel og rettlinjet kausalpil, men derimot en kompleks, sammensatt og mer sirkulær prosess:

[N]ewsmaking and its place in the political system is best conceived not as a linear, unidirectional process but as interactive and interdependent (...) we cannot make simple interpretations of political effects on the news or of the media's effect on politics (Cook 1998: 12-13).

Vi kan se på mediene som selvstendige forhandlere av samtykke og tillit. Stig Hjarvard (1999:36) mener at denne kontinuerlige produksjonen av samtykke, eller mangel på sådan, er av en mer u håndgripelig karakter enn den som skapes gjennom folkeavstemninger, men at dette uttrykket for den til enhver tid framherskende offentlige mening har en betraktelig innflytelse på beslutningsprosessen. Skandaleavsløringer kan være relatert til nettopp en slik manglende tillitt. Uttrykket for manglende tillitt kan være implisitt eller eksplisitt, men årsaken til at et forhold kan slås opp som en skandale, er gjerne at de som har ansvaret ikke har tatt sine forhåndsregler, og dermed svekkes tillitten gjennom skandaleavsløringen.

En hovedtendens i beskrivelsene av journalistikkens utvikling de siste 50 åra er en utvikling fra passiv til aktiv og kanskje uavhengig. Bjørklund (1991) mener at medienes rolle i valgkampene har gått fra kanal via arena til aktør, og Thorbjørnsrud (2001) bruker begrepet intervenserende journalistikk. Journalistikken er blitt frigjort fra partipressen og profesjonalisert. Etter partipressen og kringkastingsmonopolet i Norge er journalistikken blitt mer uavhengig av de politiske institusjonene. Et spørsmål i dagens situasjon, som jeg ikke skal gå for langt inn i her, er hvorvidt journalistikken er uavhengig av de nye eierne, som først og fremst ønsker avkastning på investerte midler. Redaktørplakaten skal sikre at eierne ikke påvirker journalistikken, men samtidig er det eierne som ansetter redaktøren, som igjen velger hvilke områder hun vil satse på. ”Et kjernepunkt både i yrkesetikk i snever forstand og profesjonaliseringen i bred forstand er arbeidet for en *faglig autonomi*” (Brurås 2001: 15; kursiv i original). Autonomi kan handle om uavhengighet både i forhold til politiske institusjoner, økonomiske aktører og logikker, kilder og deres informasjon og tolkningsrammer. Det er særlig det siste jeg vil fokusere på i analysen av debatten om ERFO. Autonomi er et relasjonelt begrep, og som jeg har vært inne på er denne autonomien i stor grad innrammet av nasjonalstaten, f.eks med hensyn til målgrupper og økonomiske privilegier. Et spørsmål jeg vil komme tilbake til i denne oppgaven er i hvilken grad den nasjonale avgrensningen også gjelder samfunnsoppdraget.

Mange karakteriserer nyhetsmediene som en politisk institusjon, blant dem Timothy Cook som mener at nyhetsmediene legger noen premisser for politikere og andre aktører slik at ”they must incorporate notions of newsworthiness (...) into the very criteria for decisions and actions” (Cook 1998: 167). Sigurd Allern (2001a: 46) tolker de tre fasene Bjørklund beskriver, som skritt

på veien mot utviklingen av nyhetsmediene til en selvstendig institusjon. Selvstendig fordi nyhetsmediene er en egen politisk arena, som i tillegg har stor innflytelse på dagsordenen i de andre politiske institusjonene. ”Medialiseringen av politikken handler nettopp om partienes, politikernes, regjeringens og interesseorganisasjonenes frivillige og ufrivillige tilpasning til denne institusjonelle rammen” (Allern 2001a: 305). Som en selvstendig politisk institusjon er nyhetsmediene som nevnt avhengig av et annet legitimitetsgrunnlag i dag, enn den gang avisene var knyttet til det parlamentariske systemet. Legitimiteten er nå basert på profesjonsidealer som troverdighet, autonomi og tankene om medienes ideelle funksjoner i samfunnet. I en gjennomgang av norske og svenske offentlige utredninger om medienes normative funksjoner påpeker Allern (1996: 51-52) at normative og deskriptive funksjoner tidvis blandes sammen, men viser at fire normative hovedfunksjoner går igjen: gi informasjon, drive kritisk kontroll/ overvåke, være debattorgan, og kommentere. Sistnevnte vil jeg ikke bruke mye tid på, men analysen vil vise at det kan være interessant å se på forholdet mellom lederartikler og nyhetsdekningen i Dagbladet. De tre andre normative funksjonene vil jeg gå grundig inn i, og det vil vise seg at den klare oppdelingen kan bli noe visket ut i en praktisk analyse. Funksjonen som debattarena er ikke uavhengig av hvordan nyhetsjournalistikken bedrives; nyheter preger en debatt og kan gi nye premisser. Å drive kritisk kontroll kan være en presisering av, og noe mer enn, å gi informasjon, men samtidig er det i mange sammenhenger problematisk å si at dette er to forskjellige funksjoner. Begge handler om hvordan en redaksjon konstruerer de tekstene som til en hver tid utgjør den versjonen redaksjonen presenterer av virkeligheten gjennom nyhetene. Da blir bl.a spørsmålet om nasjonale eller globale perspektiv relevante.

Vi kan se nyhetsmediene som en arena for en kamp mellom ulike virkelighetsbeskrivelser, en kamp om definisjonsmakt. Dette handler blant annet om hva som framstår som problemer og utviklingsperspektiver, løsninger og handlingsmuligheter (Peterson og Carlberg 1990). I mediene pågår det en offentlig defineringskamp om ”hva som skal være viktig og uviktig, hvor søkelyset bør settes og mot hva oppmerksomheten bør rettes. Her kan for eksempel deler av den politiske virkelighet ’forstørres’ og komme i fokus” skriver Eide og Hernes (1987: 60). Forskjellige sakers varierende nyhetsverdi kan innvirke på hvilke deler av den politiske virkelighet som kommer i fokus. Motsatt kan saker uten særlig nyhetsverdi i større eller mindre grad bli gjenstand for det Allern (2001b: 60) kaller for ”neglisjering, bortdefinering og usynliggjøring”.

Det er ikke bare hvor søkelyset rettes eller ikke vi må vurdere i en analyse av om nyhetstekster kan gi mer eller mindre fordelaktige framstillinger av ulike posisjoner. Makt “utøves eller virker gjennom *beskrivelser og forståelser* som anses som gyldige, nettopp *som* beskrivelser av makt og maktforhold” (Slaatta 2003: 18; kursiv i original). Hvilke handlingsalternativer framstår

som ikke gjennomførbare, f.eks i en debatt om mulighetene for politisk styring av investeringer i en globalisert økonomi? Slaatta skriver videre at medienes innhold kan sies å inngå i:

diskursive eller ideologiske kamper om samfunnets grunnleggende eller dominerende *verdier og prinsipper for en sosial og kulturell orden*. Her er det ikke den åpne, anerkjente kampen om politiske og ideologiske posisjoner i det parlamentariske system som er det viktige å studere, men den mer usynliggjorte, kulturelle og symbolske kampen om hvilke sosiale og kulturelle distinksjoner som anerkjennes og legitimeres som riktige og naturlige (Slaatta 2003: 30; kursiv i original).

Er f.eks landegrensene riktige og naturlige distinksjoner for å avgrense politisk organisering og moralske vurderinger? Hvordan avgrenses og defineres et samfunn?

Som jeg var inne på i avsnittet om en nasjonal versus en global diskurs kan man hevde at nyhetsjournalistikken bidrar til å reprodusere nasjonalstaten. Dette kan man se som et bidrag til å opprettholde tingenes tilstand, opprettholde status quo, på dette nivået. For å kunne fylle sine flater hver dag har redaksjonene utviklet rutiner, og en av disse rutinene er å følge institusjonenes begivenhetskalendar, eller ”ekornhjulet” som Sigurd Allern har kalt det (1997: 37). Mange institusjoner leverer potensielt nyhetsverdig råmateriale i en nokså regelmessig strøm.

Institusjonene kan gi oss nyheter som er noe nytt om noe kjent, fortalt på en lett forståelig måte: “In order to be judged newsworthy, an event must be anchored in a narrative framework that is already familiar to and recognizable by newsmen as well as by audiences” (Gurevitch et al 1991: 207). Institusjonene er ofte befolket av kjente aktører som kan spilles opp mot hverandre.

Konflikt er et av de helt sentrale nyhetskriteriene: “Not only must the story have protagonists and antagonists in conflict, but the sources’ actions must move the story along to a new episode” (Cook 1998: 90). Slik kan man hevde at nyhetsjournalistikken kan bidra til å opprettholde institusjoners legitimitet. Mediene og institusjonene utveksler aksept og anerkjennelse i en legitimitetsspiral: ved å bli vurdert som nyhetsverdig og relevant part i et samfunnsspørsmål får en institusjon legitimitet. Samtidig får mediene legitimitet og tyngde ved å dekke de institusjonene som har, nettopp, legitimitet. Med utgangspunkt i Bourdieus teori om symbolsk makt skriver Slaatta at journalistikken samtidig bekrefter og skjuler forbindelsen til de nasjonalstatlige institusjonene: ”I journalistikkens rutinepregede omgang med institusjoner og kilder bekreftes og usynliggjøres de sosiale, kulturelle og økonomiske avhengighetsforhold til nasjonen og staten” (Slaatta 2001a: 163).

Mange teoretikere innen nyhetssosiologien har på et mer generelt grunnlag hevdet at nyhetsmediene kan bidra til å opprettholde de rådende maktforholdene i samfunnet, opprettholde status quo: “News stories cannot reinvent the social balance among social actors and social institutions and still be seen as accurate” skriver Dan Berkowitz i antologien *“Social meanings of news”* (1997: 497). Sigurd Allern skriver at:

[d]e etablerte tolkningsrammene sørger for at 'det nye' stort sett bekrefter etablert konsensus og konvensjonell visdom. Å gjøre noe annet ville kreve en aktiv og bevisst bruk av andre kilder og alternative tolkningsrammer (Allern 2001a: 69).

Dette kan bidra til at institusjoner kan beholde sin legitimitet selv om samfunnsforholdene sakte endrer seg slik at institusjonenes legitimitetsgrunnlag ikke lenger er like sterkt. Men det er slett ingen konsensus om denne oppfatningen. Brian McNair mener på sin side at nyheter:

produce social instability and political unpredictability rather than, as traditionally been argued by sociologists of journalism, conservative ideological control and systematic stability in favour of some 'ruling class', or establishment (McNair 1998: 17).

Barbie Zelizer argumenterer for at journalister bør forstås som fortolkende fellesskap heller enn som profesjon. Hun poengterer at disse fortolkningene kan refortolkes:

Reporters use discourse to discuss, consider, and at times challenge the reigning consensus surrounding journalistic practice, facilitating their adaption to changing technologies, changing circumstances, and the changing stature of newswork (Zelizer 1997: 416).

Jeg vil ikke komme med noen slike generelle betraktninger om hvorvidt journalistikken bidrar til endring eller status quo, men jeg vil bemerke at slike generaliseringer fordrer omfattende argumentasjon og belegg, noe jeg ikke alltid er overbevist om at alle som framsetter så vide generaliseringer har.

Når man beveger seg fra makronivå og ned på et casenivå, der denne studien skal gjennomføres, kan disse teoretiske perspektivene være et nyttig utgangspunkt, men de spesifikke forholdene ved den casen man analyserer vil avgjøre hvor og hvordan det er relevant å trekke linjer fra casestudien og opp til makronivå. Denne oppgaven er selvfølgelig ikke et forsøk på å besvare et spørsmål av typen "bidrar nyhetsjournalistikken til endring eller status quo?", i den grad det i det hele tatt gir mening å stille et slikt generelt spørsmål. Derimot vil jeg studere dekningen av en konkret debatt, analysere konstruksjonen av medierammene, og se hvordan og i hvilken grad journalister henter sine tolkninger fra forskjellige aktører. På bakgrunn av denne gjennomgangen vil jeg så vurdere om analysen har gitt grunnlag for å hevde at trekk ved mediernes framstilling i bestemte tekster eller episoder gir grunnlag for å hevde at dekningen kan ha bidratt til endring eller ikke. Når man kaster seg over en konkret, men kompleks debatt som den om etiske retningslinjer for oljefondet, kan det vise seg at det er problematisk i seg selv å vurdere hva endring faktisk betyr i praksis.

3. Analysebegreper og metode

Metoden i denne oppgaven vil i hovedsak være tekstanalyse der jeg vurderer hvordan medierammene konstrueres som en vekselvirkning mellom regi og retorikk. Analyseverktøyene jeg vil bruke for å analysere regi er begreper hentet fra nyhetssosiologien. For å analysere retorikk vil jeg bruke analyseverktøyet pentaden. Mot slutten av kapitlet vil jeg også se på utvalgteknikk, annet empiritilfang og vurdere validitet og reliabilitet.

3.1 Medierammer: regi og retorikk

Nyhetsproduksjon er en forhandling om kontroll mellom kilder og journalister mener Ericson, Baranek og Chan: "What is at stake in news production is the meaning attributed to events, processes, or states of affairs" (1989: 377). Jeg vil nå se på teorier om de to partenes bidrag til denne forhandlingsprosessen. For å analysere kildeutsagnene i tekstene vil jeg bruke det retoriske analyseverktøyet pentaden. Fordi empirien i denne oppgaven i hovedsak er nyhetstekster kan jeg ikke studere aktørenes retorikk og argumentasjon umediært. Men det er da heller ikke poenget, fordi det er debatten slik den framstår for publikum som jeg ønsker å vurdere.

I nyhetstekstene er utsagnene fra kildene valgt ut av journalistene, andre ting kildene sa er valgt bort. Andre kilder og andre saker er også valgt bort, mens journalisten har valgt å konstruere nettopp denne nyhetsteksten, denne rapporten om virkeligheten. Og kildeutsagnene er satt inn i en spesifikk kontekst, en journalistisk tolkningsramme eller medieramme. Her kan journalistene i større eller mindre grad hente sine tolkninger fra forskjellige kilder/debattanter. Journalistenes bidrag til forhandlingsprosessen kan vi kalle journalistenes regi-grep. Dette kan være valg av vinkling og komposisjon, vektlegging av enkeltelementer, dramaturgi og triangulering. Denne analysemetoden der vekselvirkningen mellom regi og retorikk studeres for å analysere medierammer er inspirert av Ihlen's framgangsmåte i en artikkel om debatten om Øvre Otta (Ihlen 2001: 324-6).

Retorikk: Retorikken, læren om talekunsten, er en flere tusen år gammel totalvitenskap som mange andre vitenskaper har blitt spaltet ut fra. De siste tiåra har retorikken gjort "comeback" skriver Anders Johansen (2002: 29). I analysen vil jeg bruke det retoriske analyseverktøyet pentaden som stammer fra ny-retorikeren Kenneth Burke. Begrepet ny-retorikk brukes om teoretikere som har lansert alternativer til det positivistiske språksynet og den ukritiske bruken av

antikk retorikk (Ihlen 2001: 305). Pentaden er et analyseverktøy som brukes til å analysere retoriske strategier, og har fått sitt navn fordi fem elementer inngår i analysen. Gjennom å analysere ”hvordan en retor beskriver og fremlegger en situasjon eller sak, blir vi i stand til å forklare hvordan retoren oppfatter situasjonen, og hvilket motiv som ligger bak handlingen i den aktuelle situasjonen,” skriver Kjeldsen (2004: 232) i en gjennomgang av Burkes pentade. Retorens beskrivelse av en situasjon indikerer også ”hvilke valgmuligheter vedkommende mener eksisterer (...) [samt] hvordan retoren forsøker å strukturere eller omstrukturere publikums oppfatning av en situasjon”, skriver Ihlen (2001: 306). Slik beskriver Bruke (1969) de fem elementene i pentaden i boka ”*A Grammar of Motives*”:

We shall use five terms as generating principle of our investigation. They are: Act, Scene, Agent, Agency Purpose. In a rounded statement about motives, you must have some word that names the *act* (names what took place, in thought or deed), and another that names the *scene* (the background of the act, the situation in which it occurred); also, you must indicate what person or kind of person (*agent*) performed the act, what means or instruments he used (*agency*), and the *purpose* (Burke 1969: xv; kursiv i original).

Gjennom analysen vil jeg bruke begrepene oversatt til norsk: handling, scene, aktør, middel og formål, slik Ihlen (2001: 307) gjør. Handlingen er altså det retoren beskriver som handling. Scenen er der retoren mener handlingen finner sted, enten det dreier seg om et fysisk sted eller en historisk epoke. Aktøren er den som retoren mener utfører handlingen, enten det er enkeltindivider eller grupper. Retoren og aktøren kan være den samme. Middelet er det aktøren tar i bruk, en fysisk gjenstand eller noe abstrakt. Formålet er det aktøren ønsker å oppnå (Ihlen 2001: 307). Etter å ha vurdert disse faktorene undersøker man forholdet mellom dem og ser på hvordan de har innflytelse på hverandre. Deretter må man se på hvordan de sitatene som refereres i en artikkel er satt inn i en kontekst av journalisten:

Mediene er ikke ’nøytrale’ formidlere, eller ’rene’ teknologiske plattformer: De setter uttalelser inn i dramaturgiske sammenhenger, utvider, innsnevrer og tilpasser den opprinnelige kontekst hvor uttalelsene kom på bestemte måter (Slaatta 2003: 28).

Når forskjellige kilder har ulike beskrivelser av de forskjellige elementene i pentaden vil det være interessant å se på hvem som får størst grad av gjennomslag i nyhetstekstene.

Konstruksjon, ikke fiksjon: Journalister speiler virkeligheten, eventuelt ser på den gjennom en lupe eller et vindu. Disse glassmetaforene har lenge vært brukt av aktørene i mediebransjen. Glassmetaforene er beslektet med portvaktmetaforen som stammer fra en undersøkelse fra 1950 der David M. White så på hvilke meldinger fra nyhetsbyråene som kom på trykk og hvilke som ble valgt bort av redaktøren, portvakten (White 1997) [1950]. Michael Schudson mener at problemet med denne metaforen er at den individualiserer et byråkratisk fenomen og ”leaves

information sociologically untouched (...) News items are not simply selected but constructed” (1997:9). En av de fremste talspersonene for denne tankegangen er Gay Tuchman:

To say that a news report is a story, no more, but no less, is not to demean the news, not to accuse it of being fictitious. Rather, it alerts us that news, like all public documents, is a constructed reality possessing its own internal validity (Tuchman 1976: 97).

At nyheter er konstruksjon betyr ikke at journalistene finner på nyheten, men innebærer rett og slett at nyhetene er rapportene om virkeligheten, ikke virkeligheten. Eller som P. G. Holmløv har uttrykt det: ”Å tenke seg at nyhetene er et nøyaktig speilbilde av virkeligheten er som å spise menykortet i stedet for middagen” (Holmløv referert i Eide 1992: 91).

Journalism, therefore, like any other narrative which is the work of human agency, is essentially ideological – a communicative vehicle for the transmission to an audience (intentionally or otherwise) not just of facts but of the assumptions, attitudes, beliefs and values of its maker(s), drawn from and expressive of a particular world-view (McNair 1998: 6).

Erkjennelsen av at nyheter er konstruksjon innebærer altså at nyhetstekster er uttrykk for bestemte holdninger, verdier og forskjellige virkelighetsbeskrivelser. Nettopp virkelighetsbeskrivelser, hvordan verden er inndelt, hva som er relevant for hvem, hva som angår hvem, er interessant å studere i debatten om ERFO.

Et viktig spørsmål blir da hvordan nyhetene konstrueres eller produseres.

Gravemetaforen skiller seg fra speilmetaforen ved at graving forutsetter en mer aktiv og selektiv informasjonsinnsamlingsprosess. I idealet om pressen som den fjerde statsmakt er avsløringsidealet et sentralt element (Allern 1997). ”Selv om avslørende journalistikk bare utgjør en særdeles liten del av den praktiske journalistikk”, skriver Eide (1992: 29), ”så er den særdeles viktig. Den bærer nesten faget og gjør det til noe selvstendig og samfunnsnyttig”. På denne bakgrunnen er det litt pussig at når avsløringsoppdraget omtales i Vær varsomplakatens punkt 1.4, brukes ikke ord som ”bør” eller ”skal”, men: ”Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold”⁸.

Gravemetaforen impliserer også at arbeidet er slitsomt, altså kostnadskrevende, og kanskje også kompetansekrevende. Dette er særlig relevant i saker som omhandler den sammenvevde og uoversiktlige, globaliserte økonomien, som debatten om etiske retningslinjer for oljefondet. ”De fleste saker journalister jobber med i dag stopper ikke ved landegrenser”, uttaler André Verløy ved det Washington D.C.-baserte International Consortium of Investigative Journalism (Tornås 2003). Slike saker krever kompetanse, tid og ofte midler til å reise. Sigurd

⁸ <http://www.presse.no/varsom.asp>

Allern har satt opp fire kommersielle nyhetskriterier som nettopp omhandler de økonomiske aspektene ved produksjon av nyhetstekster:

Jo større ressurser i form av arbeidstid, personell og penger det krever å dekke en begivenhet, følge opp eller avsløre en sak, desto mindre sjanse er det for at den blir en nyhet.

Jo dyktigere kilden, avsenderen, har tilrettelagt en sak journalistisk (kostnadene ved dette betales av kilden), desto større sjanse er det for at den blir prioritert som en nyhet.

Jo mer eksklusivt slike nyhetstilbud tildeles, f.eks gjennom at journalisten kan presentere den som sin egen nyhet med personlig byline, desto lettere blir det en nyhet.

Jo mer den redaksjonelle strategien bygger på å vekke sensasjon for å fange publikums oppmerksomhet, desto større er sjansen for en ”medievri” der underholdningselementer teller mer enn kriterier som relevans, saklighet og nøytralitet (Allern 2001a: 66).

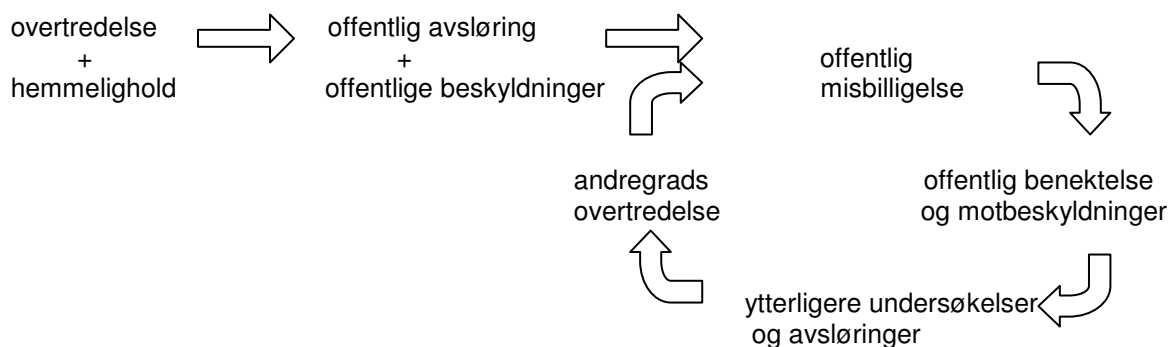
Journalistisk tilrettelagte saker, som omtales i det andre og tredje punktet, kan kalles informasjonssubsidier (Allern 1997: 72). Her betaler kilden kostnadene for produksjonen, i bytte mot oppmerksomheten publisering av saken gir. Samtidig skal man også huske at graving kan lede til prestisje, både for den individuelle journalisten og for publikasjonen, i tillegg til økt salg/rating og muligheten for økte annonseinntekter. Disse tankene er et interessant utgangspunkt for en diskusjon rundt hvem som har gravd fram avsløringene i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet.

En føljetong med ulike episoder og faser: ”Utgangspunktet for en modell om mediedramaturgi”, skriver Martin Eide og Gudmund Hernes i boka *”Død og pine”* (1987:54), ”er at media ikke bare tar opp isolerte hendelser eller konkrete enkeltbegivenheter”. Med referanse til Thomas Mathiesens (1986) individualdramatiske paradigme, skriver de videre at ”i motsetning til – eller som en utdypning av – det Thomas Mathiesen hevder, kan hendelser kjedes sammen, eller saker veves sammen i forløp”. Jeg vil analysere debatten om etiske retningslinjer for oljefondet som det Eide og Hernes kaller et ”episodisk drama” der ”hver episode har forskjellige sub-plots med flere aktører (...) [som] også har scener fra ulike steder under hver sine overskrifter hver dag” (1987:125). Debatten om ERFO trekker nettopp inn ulike steder, avhengig av hvilke konkrete etiske spørsmål som reises i forbindelse med investeringer i forskjellige bedrifter. Et episodisk drama kan ”ha preg av serier som løper over dager, uker, ja endog år. Og aktørene som er involvert, er gjerne de samme. Slike serier kan også løpe mellom mediene: det én avis eller ett medium tar opp, kan et annet forfølge” (Eide og Hernes 1987:54). I tillegg til å analysere hvordan nyhetsartiklene tematisk og tidsmessig klynger seg sammen i forskjellige episoder vil jeg også se på hvordan debatten kan deles inn i ulike faser. Skillet mellom fasene kommer idet episodene

skifter karakter. Episodene i debatten er nemlig motivert på ulike måter, enten ut fra avsløringer eller fra det jeg vil kalle institusjonsbegivenheter. La oss se på sistnevnte før vi tar for oss avsløringsepisodene.

Nyhetspoenget som motiverer en institusjonsbegivenhet er en uttalelse, og fordi den skjer på vegne av en institusjon, kan den ha konsekvenser ut over det å bringe informasjon. Uttalelsen kan for eksempel representere et politisk vedtak. ”I mange utenriksnyheter beretter aktørene (...) ganske enkelt om noe som har skjedd” skriver Østbye m.fl., mens i de fleste nyheter på nasjonalt og lokal nivå dominerer imidlertid erklæringer, løfter og direktiver. De siterte eller refererte personene er dermed ikke kun kilder i snever forstand, ”de er sjøl *aktører* og deres talehandlinger er selve *handlingen* (eller begivenheten) som nyheten beretter om” (Østbye m.fl. 1997: 74-75; kursiv i original). Det er gjennom medienes rutinemessige dekning av institusjonene at disse begivenhetene resulterer i nyhetstekster.

Avsløringsepisodene er derimot resultat av graving, og sammen med selve avsløringen av overtredelse av en eller annen type norm, gjør dette at avsløringsepisodene framstår som mer ekstraordinære og skandalepregede, enn de ofte rutinepregede institusjonsbegivenhetene. John B. Thompson setter opp fem kjennetegn ved en mediert skandale i boka ”*Den politiske skandalen*”: 1) overtredelse av visse verdier, normer eller moralregler, 2) et element av hemmeligholdelse, 3) noen føler seg krenket, 4) forholdet avsløres og fordømmes offentlig og 5) dette kan skade omdømmet for de ansvarlige (Thompson 2000:25-26). Når vi skal se nærmere på debatten om etiske retningslinjer for oljefondet vil vi se at de nye episodene forholder seg til de foregående, og dermed kan Thompsons (2000:36) modell for skandaler *med flere ledd* utfylle Hernes og Eides teori om episodiske drama:

Figur 2.1: Elementer som inngår i en skandale som har flere ledd. (Thompson 2000:36)

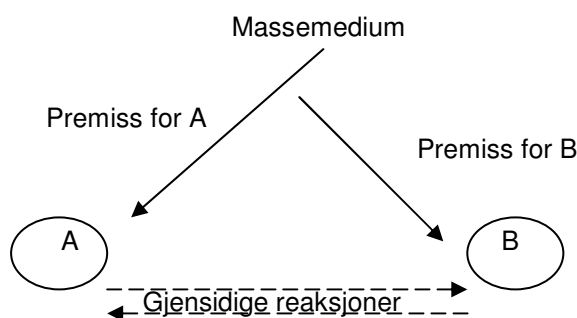
Thompson mener at skandalens utvikling blir en fortelling, med et mangfold av handlinger og sidehandlinger, der mange renner ut i sand, mens andre selv kan utvikle seg til små skandaler,

delskandaler (2000:37). Slik kan føljetongen ta form som en runddans, hvilket langt på vei skjer i debatten om ERFO. Hvorvidt en sak kan karakteriseres som en skandale vil forskjellige aktører gjerne være uenige om, men som vi skal se i analysen er nettopp betegnelsen ”skandaleavsløringer” viktig idet stortingsflertallet snur, og går inn for å utrede ERFO.

Kildetriangulering: Informasjonen som kommer fram i avsløringsepisodene har verdi som gjør at den kan endre handlingsvalg. Slik informasjon kan vi kalle et premiss. Ved å legge fram slik informasjon kan mediene spille ulike aktører opp mot hverandre:

Massemedia påvirker ikke bare enkeltaktører og enkeltgrupper direkte, men tvinger også aktører til å reagere på hverandre i situasjoner der konteksten bestemmer makten som kan utøves. Nyhetene media bringer, blir premisser for handlinger – som må rapporteres og dermed utløser nye tiltak og nye svar fra medias side (Eide og Hernes 1987:32).

Debatten om etiske retningslinjer for oljefondet preges av at nyhetsmediene presenterer nye fakta som etterfølges av, og preger, debatten mellom aktørene.

Figur 2.2 Medietriangel (Eide og Hernes 1987:32)

Hvis vi modifiserer Eide og Hernes medietriangelmodell litt, blir den fruktbar for å analysere hvordan avsløringsepisodene spilles ut. Dette vil jeg komme tilbake til i analysen.

Medierammer: Teori om medienes tolkningsrammer, medierammer⁹, tar ofte utgangspunkt i Goffmans (1974:10) teori om mentale tolkningsrammer, såkalte ”schemata”. Tolkingsrammene brukes til å sette isolerte opplevelser og begivenheter inn i sammenheng for slik å gi mening til det vi opplever.

Ihlen og Andersen (1999) skriver i en gjennomgang av teori om rammebegrepet at det er liten konsensus om hvordan rammebegrepet skal defineres og hvordan rammer manifesterer seg i

⁹ Gjennom oppgaven vil jeg bruke formuleringene ”ramme”, ”medieramme” og ”journalistisk tolkningsramme” synonymt.

tekster. Likevel mener de at prosessene ”selection and salience”, altså ”utvelgning/konstruksjon og vektlegging av enkelte elementer” er felles for forståelsen av begrepet (Ihlen og Andersen 1999: 22; Ihlen 2001: 310). Et gjennomgående poeng er at medierammer setter saken inn en kontekst og dermed gir en bestemt forståelse av et fenomen. Todd Gitlin (1980) har gitt denne, hyppig siterte definisjonen:

Mediaframes, largely unspoken and unacknowledged, organize the world both for journalists who report it and, in some important degree, for us who rely on their reports. Mediaframes are persistent patterns of cognition, interpretations, and presentation, of selection, emphasis, and exclusion, by which symbol-handlers routinely organize discourse, whether verbal or visual (Gitlin 1980: 7).

I tråd med dette skriver Eide og Hernes (1987) at medierammer er ”grunnregler for tolkning og presentasjon som brukes for å organisere hendelser og handlinger på en rutinemessig og sammenhengende, men likevel attraktiv og interessevekkende måte”. Videre skriver de om mulige konsekvenser at ”[d]isse rammene kan også bli rammer – både sperrer og strategiske utfordringer – for andre aktørers politiske handlingsmuligheter” (Eide og Hernes 1987: 61). Sigurd Allern poengterer også dette ved å nevne ”synliggjøring og neglisjering” i tillegg til ”tolkning og presentasjon” i sin definisjon av medierammer (Allern 2001a: 68).

Vi kan snakke om medierammer på ulike nivå, både langs aksene overgripende/konkret og langs avsender/tekst/mottaker-aksen¹⁰. For å ta det siste først: Det går an å analysere rammer i alle disse tre leddene. I en studie av debatten om en eventuell oljesatsning i Lofoten og Barentshavet analyserer Øyvind Ihlen (upublisert 2005) hvilke rammer de ulike aktørene bruker i sine egne tekster, og vurderer hvilket gjennomslag disse får i mediene. Også i mottaker- eller effektstudier kan man studere hvilke rammer og hvilken forståelse av en sak publikum sitter igjen med. Dette er blitt karakterisert som ’dagsordenfunksjonens andre nivå’ (Ghanem 1997), som, på samme måte som den anerkjente dagsordenfunksjonen (Waldahl 1989: 160; Allern 2001b: 59), er en del av resepsjonsforskningen. Dette vil jeg avgrense meg mot, all den tid jeg primært studerer tekstene, og hvordan forskjellige medierammer framstår der.

Så til konkret/overgripende-aksen: Martin Eide (1992: 82) nevner både Hernes (1978) teori om medievri, Eide og Hernes teorier om mediedramaturgi (1987) samt nyhetsperspektivet som medierammer. Jeg vil i stor grad avgrense meg fra denne bruken av rammebegrepet fordi jeg skal gjøre en konkret casestudie. Derfor vil jeg heller fokusere på de mer saksspesifikke medierammene. For rammene kan også være mer konkrete og si noe om hva slags type fortelling som formidles, eksempelvis: ”Landet med de høye matvareprisene”, ”velferdsstaden med de

¹⁰ En mer sirkulær og kompleks tilnærming til kommunikasjon ligger til grunn for denne oppgaven, men i denne spesifikke sammenhengen kan denne modellen være nyttig.

lange sykehuskøene” (Allern 2001a: 69) eller ”lokal utbyggingsvilje og motstand på riksplan” (Ihlen 2001: 327). Et annet eksempel kan være ”liv-og-lære-rammen”, hvis noen handler i strid med hva de tidligere har sagt. Gjennom analysen vil jeg bruke rammebegrepet tett sammen med begrepene episode og pentadisk retorikkanalyse. For hver episode vil jeg forsøke å beskrive den dominerende medierammen, altså den rammen som preger flest av nyhetstekstene som utgjør episoden. En slik ramme vil gjerne være fokusert på et av elementene fra pentaden, men det kan også være at flere elementer er vesentlige i rammen. Jeg vil bruke rammebegrepet på et konkret og saksspesifikt nivå, dermed kan jeg også vurdere i hvilken grad forskjellige aktørers tolkninger får gjennomslag i rammene.

Hva med mulighetene for å endre medierammer? Ihlen og Andersen (1999) mener at medierammene ikke er konstante, men at de stadig er gjenstand for forhandling og fortolkning (Ihlen og Andersen 1999). Sigurd Allern skriver at medierammer ”påvirkes av politiske forhold, relasjoner til kildene og holdninger i redaksjonene, og vil kunne utfordres og endres” (Allern 2001b: 56). Samtidig mener Allern at ”de spesifikke tolkningsrammene som brukes er så innbakt i organisatoriske rutiner, tradisjonelle vinkler og byråkratisert kildekontakt at de framstår som naturlige, ’objektive’ og udiskutable” (2001b: 58).

3.2 Utvalg av nyhetstekster

Å velge denne casen er i seg selv en del av analyseprosessen. Å finne fram til debatten om ERFO og vurdere om den egnet seg for en medievitenskapelig casestudie tok tid og var en vesentlig del av utvalgsprosessen. Men nå over til den konkrete utvalgsteknikken for artiklene som utgjør casen.

Avisartiklene som utgjør empirien i denne oppgaven har jeg kommet fram til ved å søke på ”etiske retningslinjer” og ”oljefond*” eller ”statens petroleumsfond” i A-tekst¹¹. Dette ga 275 treff i perioden fra 1. januar 1996 (året det først ble plassert midler i fondet) til 30. juni 2004 (etter behandlingen av revidert nasjonalbudsjett 2004). Søket ble gjennomført kort tid etter utvalgsperiodens sluttdato. For å få et bredest mulig bilde av hvordan debatten har vært dekket har jeg valgt å ikke utelate noen av publikasjonene som ga treff i A-tekst: Adresseavisen, Avis1, Aftenposten, Bergens Tidende, Dagbladet, Dagsavisen, Dagens Næringsliv, Klassekampen, Kommunal Rapport, Nordlys og NTB. En avis som ikke er med i a-tekst, men som burde vært

¹¹ <http://atekst.medicarkivet.no>, var adressen til a-tekst da jeg gjennomførte søket (denne er siden endret).

med i mitt utvalg er VG¹². Jeg har forsøkt å søke på avisens nettsider, men søkemulighetene er begrensede. Dermed har jeg av praktiske årsaker valgt å utelate avisen.

Å avgrense en avisdebatt er ikke uproblematisk. Ihlen (2001) bruker en tilsvarende utvalgsteknikk i studien av debatten om Øvre Otta. Når man sammenligner disse to tilfellene kan det argumenteres for at Øvre Otta-debatten er bedre egnet for denne utvalgsteknikken enn debatten om etiske retningslinjer for oljefondet. Begrunnelsen er at førstnevnte debatt handler om en konkret vassdragsutbygging lokalisert på et bestemt sted i Norge, dermed er det stor sannsynlighet for at artiklene som er relevante for denne debatten inneholder stedsnavnet ”Øvre Otta”. Debatten om etiske retningslinjer for oljefondet handler derimot om mulig nyetablering av regler for investeringer i en lite oversiktlig, globalisert økonomi. For eksempel kan man hevde at artikler som handler om forholdet mellom etikk og økonomi i bedrifter som oljefondet er investert i, men som ikke eksplisitt tar opp etiske retningslinjer for oljefondet/ statens petroleumsfond, kan være relevante for debatten. På den andre siden vil det alltid være vanskelig påstå at man har funnet fram til alle artiklene som er relevante for en debatt; det vil være vanskelig å trekke et definitivt skille mellom hva som er relevant og ikke. Avhengig av ulike kriterier vil man kunne få mange ulike svar. Det kan også tenkes at artikler med relevans for debatten om utbygging av Øvre Otta-vassdraget ikke nødvendigvis inneholder ordene ”Øvre Otta”. Poenget blir dermed at man må vurdere den spesifikke saken, velge noen konkrete kriterier og gjøre et valg – et utvalg. Østbye m.fl (1997: 24) skriver at ”vitenskapen konstruerer sine objekt. Objektene blir konstruert, like mye som de blir utforsket”. Gjennom disse utvalgsriteriene konstruerer jeg analyseobjektet: en samling artikler.

Jeg har prøvd meg fram med forskjellige søk i A-tekst: mer generelle søk på ”etikk” eller ”etiske” i stedet for ”etiske retningslinjer” gir et langt større antall treff, fordi jeg da får med artikler som handler om *bruken* av oljepengene. Formuleringen ”etiske retningslinjer” ser ut til å ha etablert seg tidlig i debatten, og brukes av både debattantene og journalistene. Jeg vil altså ikke hevde at dette utvalget av artikler inkluderer alle artiklene som kunne vært relevante for debatten om etiske retningslinjer for oljefondet, men jeg kan heller ikke se noen tungtveiende grunner til at utvalget skulle gi en skjev fordeling av aktører eller synspunkt, og tror dette utvalget vil gi et godt grunnlag for å studere debatten.

Ved å lese avistekstene i A-tekst og ikke på avispapir har man ikke mulighet til å vurdere de visuelle aspektene ved artiklene, som overskriftstørrelse, bildebruk osv. Dermed mister

¹² A-tekst er nå blitt endret slik at også VG er med. Dette skjedde så vidt tett opp til ferdigstillingen av denne oppgaven at jeg ikke har hatt anledning til å gjøre søkene på ny.

analysen noen viktige elementer, men på den andre siden ville jeg ikke hatt anledning til å analysere et så stort antall artikler om jeg ikke brukte A-tekst.

3.3 Metodisk refleksjon

Kvalitativ innholdsanalyse er som sagt den viktigste metoden i denne oppgaven, og analyseredskapene jeg vil bruke gjennom tekstanalysen er begrepene fra nyhetssosiologi og retorikk som jeg har redegjort for i de foregående avsnittene. Dette vil være den viktigste bestanddelen i analysen, men ikke den eneste. Innholdsanalysen av avisartiklene har også en liten, kvantitativ del, dessuten har jeg gjennomført tre kvalitative intervjuer med sentrale aktører, og disse to elementene vil jeg gjøre rede for nå.

I tillegg til å vurdere kvalitativt hva artiklene tematisk handler om og hvordan de forholder seg til hverandre har jeg også foretatt noen kvantitative opptellinger. Jeg har registrert artiklenes verdier på tre variabler: avisens navn, hvilke kilder siteres og artikkeltype (verdiene redaksjonell, kommentar og leder).

Og til slutt har jeg gjennomført tre kvalitative intervjuer med representanter for aktørene som har gravd fram opplysninger om investeringer i kontroversiell drift. De tre er Thomas Ergo, journalist i Dagbladet; David Stenerud, journalist i NorWatch og Kalle Hesstvedt, politisk rådgiver i SV. Sistnevnte er ikke journalist, men er valgt ut fordi det arbeidet han har gjort i denne saken ligner veldig på den jobben journalistene har gjort. Thomas Ergo står bak Dagbladets avsløringsepisode. NorWatch ble valgt foran den andre aktuelle NGOen, Kirkens Nødhjelp¹³, fordi NorWatch står bak flest avsløringer, for øvrig leide Kirkens Nødhjelp inn en ekstern journalist. NorWatch kaller seg ”Fremtiden i våre hendes søkelys på norsk næringsliv i sør”¹⁴ og publiserer sine undersøkelser på internett og i FIVHs blad ”Folkevelt”. NorWatch følger Vær varsom-plakaten og redaktørplakaten. Årsaken til at jeg har valgt å supplere tekstanalysen med disse kvalitative intervjuene er at tekstene ikke kunne fortelle meg hva som hadde skjedd i forkant, hvordan tekstene ble produsert/ konstruert. Tekstene fortalte derimot at det i stor grad var aktører utenfor de tradisjonelle nyhetsredaksjonene som hadde gravd fram avsløringene, og derfor var det spesielt nyttig å gjøre intervjuene. I tillegg til forklaringer om hvordan avsløringer av kontroversielle investeringer ble gravd opp, og hvordan de spesialiserte graverne gikk fram for å få mest mulig oppmerksomhet hos et stort publikum, gir informantene også sine vurderinger om hvorvidt debatten om ERFO indikerer noen utfordringer for journalistikken.

¹³ Mer om hvorfor disse organisasjonene er relevante kommer i den kronologiske analysen.

¹⁴ www.norwatch.no

Intervjuene ble gjennomført mot slutten av arbeidet med oppgaven, slik at jeg kjente saken godt, og kunne konfrontere intervjuobjektene med funn fra analysen. Intervjuene kan karakteriseres som halvstrukturerte (Lantz 1993: 21) og jeg stilte spesifikke oppfølgingsspørsmål i hvert enkelt intervju. Datamateriale basert på intervjuer er forskningsfremkalt – empiri produsert i forbindelse med forskningsprosjektet. Det er flere aspekter ved slik empiri som må vurderes. Intervjuobjektene kan ha forskjellige motiver for å svare slik de gjør (Østbye m.fl 1997: 42). Både politiske aktører og journalister kan ha egne interesser i hvordan prosessen og deres innsats framstilles. Noen av forholdene jeg har spurt om ligger noen år tilbake i tid og man kan ikke se bort fra at nyere inntrykk kan være med på å prege framstillingen av gamle hendelser. Også forholdet mellom intervjuer og intervjuobjekt kan ha innvirkning på hvordan svarene formuleres, og jeg har forsøkt å ikke stille ledende spørsmål, eller på andre måter påvirke intervjusituasjonen på noen bestemt måte.

Tekstanalysen jeg bruker kan karakteriseres som en makronivåorientert analyseteknikk fordi jeg ser på større biter av teksten (Østbye m.fl. 1997: 57), og vurderer hva som har aktualisert artiklene. Nyhetstekster er ”prosessproduserte” og ikke ”forskningsfremkalte” data. De eksisterer uavhengig av denne studien, i motsetningen til de kvalitative intervjuene (Østbye m.fl. 1997:42).

Den sosiale virkeligheten – handlinger og institusjoner, sosiale og kulturelle objekt – skiller seg fra naturfenomen ved å være formidlet gjennom det språklige og begrepsmessige rammeverket til de aktørene som utgjør denne virkeligheten. Feltet som human- og samfunnsvitenskapene studerer blir så å si åpnet opp for oss gjennom aktørenes språk og forståelse. Men, vi bør ikke utelukke at aktørene kan ha en forkjært, vindskeiv eller utilstrekkelig forståelse av egen situasjon. Aktørene er: ”kanskje ’fanget’ i bestemte sosiale og kulturelle forståelsesmønstre, noe som bare kan avdekkes ved å gå ut over aktørenes sosialt og kulturelt bestemte sjølførståelse” (Østbye m.fl 1997: 21). På grunn av egenskapene ved det en undersøger kan ikke samfunns- og humanvitenskapene ”adoptere forklaringslogikken i naturvitenskapelig forskning” (Østbye m.fl 1997: 20). Det man studerer er en allerede fortolket verden. Helt mot slutten av oppgaven, i kapittel 9, vil jeg ta tak i spørsmålet om aktørenes forståelse, og spørre i hvilken grad journalistene klarer å gå utover, eller komme bakenfor, debattantenes begrepsbruk.

Jeg har forsøkt å velge ut empiri og teori som egner seg til å analysere debatten om ERFO, og gjennom hele denne prosessen har jeg kommet opp i avveininger som i konkret praksis er vanskelige. I analysen må noe velges bort; et kart tegnet i forholdstall 1:1 er lite praktisk å orientere seg etter. Å velge noe bort er selvfølgelig ikke uproblematisk. Blant annet har jeg valgt å fokusere på nyhetspoengene, og sett på de tekstene som utgjør en episode motivert av samme

nyhetspoeng. Et problem er da at de artiklene som handler om et moment som ikke har vært hovedtema i minst 4 artikler (slik at de har blitt del av en episode) ikke har fått like mye oppmerksomhet i min analyse. Disse momentene kunne bidratt til å gi et bredere bilde av dekningen. Men disse momentene har altså, etter redaksjonenes mer eller mindre bevisste overveininger, ikke blitt gjenstand for mer enn liten dekning. Det er nettopp nyhetsvurderinger/konstruksjon jeg vil undersøke, og derfor har jeg valgt å fokusere på de tematiske klyngene av artikler som utgjør episodene.

Et annet problem er at det finnes en del tvilstilfeller der det er usikkert om en artikkel kan sies å være del av en episode eller ikke. Artikkelen kan være innom den aktuelle tematikken uten at det er hovedtema. Slik blir det problematisk å fastslå nøyaktig hvor mange artikler som inngår i hver episode. Det kunne ha vært nyttig å tallfeste. Selv om jeg ikke har disse tallene er det ingen tvil om at det er en klar tendens til at episodene hele veien blir mer omfattende etter som tida går. Dermed har jeg likevel et svar på spørsmålet om hvordan omfanget av dekningen av episodene utvikler seg, selv om dette ikke er så presist som ønskelig.

Metoden for tekstanalysen, en tett samkjørt bruk av begrepene ramme, retorikk og regi, byr også på enkelte utfordringer. Jeg har valgt å bruke rammebegrepet svært konkret og det kan variere i hvilken grad vi gjenfinner samme ramme i de tekstene som utgjør en episode. Årsaken er at selv om episodene aktualiseres av samme fenomen (altså det jeg kaller et nyhetspoeng, som i praksis enten er en konkret institusjonsbegivenhet eller en avsløring av kontroversielle investeringer) er det ikke nødvendigvis slik at dette fenomenet kontekstualiseres, altså settes inn i en journalistikk tolkningsramme, på samme måte i alle artiklene i perioden.

I noen episoder har enkelte artikler tolkningsrammer som skiller seg klart fra flertallet, og jeg har forsøkt å poengtere dette der det skjer. I de fleste episodene var det dog klare likheter mellom medierammene i de fleste nyhetstekstene. Jeg hadde forventet større variasjon mellom de ulike avisene, men jeg kan heller ikke utelukke at jeg kan ha overvurdert samsvaret mellom rammene. Det er snakk om et stort antall tekster, og når man gjenfinner samme tolkningsramme i flere artikler er det lett å nettopp fokusere på det man kjenner igjen fra de andre artiklene i episoden. For hva skal egentlig til for å kunne si at man finner samme tolkningsramme i to avisartikler? Jeg har ikke satt et krav om at rammene skal framstå som totalt sammenfallende. Dette ville være et urimelig krav, artiklene er ikke identiske, da kan man heller ikke si at rammene kan være det. Derimot sier jeg at artiklene har samme medieramme når nyhetspoenget i hovedsak er kontekstualisert på samme måte i artiklene.

Jeg har kommet til at i de fleste episodene kan det forsvares å formulere en konkret medieramme som i stor grad gjenfinnes i de fleste artiklene. Men det er viktig å huske på faren

for at man finner det man leter etter: som forsker leter man gjerne etter mønstre. Jeg har derfor forsøkt å i stor grad belegge, med sitater, hvordan rammene framstår i de forskjellige tekstene, og har trukket fram en del eksempler på tekster med andre tolkningsrammer i de episodene dette er relevant.

Jeg har forsøkt å ivareta oppgavens validitet ved å prøve meg fram med forskjellige utvalgsteknikker slik at jeg mener å ha kommet fram til et opplegg der jeg faktisk undersøker det jeg setter meg fore å undersøke. ”Resultatet av enhver analytisk orientert framgangsmåte, der en isolerer et fenomen, bryter ned, deler opp, avdekker åpne eller skjulte mønstre og virkemidler, må innløses i en tolkning” skriver Østbye m.fl (1997: 28). I en tekstanalyse av en debatt og tolkningen av hva analyseresultatene betyr vil aldri forskeren som foretar arbeidet kunne påstå at hun ikke preger resultatet på noe som helst vis. Jeg har forsøkt så godt det lar seg gjøre på den tilmålte plassen å belegge og dokumentere de tolkningene jeg gjør, for å sikre oppgavens reliabilitet og presisjon. Jeg ser likevel ikke bort fra at andre kan gjennomføre den samme undersøkelsen på litt andre måter og komme til litt andre resultater og argumentere godt for det.

Denne oppgaven er en analyse av nettopp de tekstene som er valgt ut gjennom den spesifikke utvalgsteknikken, men jeg vil tro at resultatene i denne studien også kan gjelde for andre rimelige avgrensninger av debatten om etiske retningslinjer for oljefondet. Ut over dette har oppgaven imidlertid ingen generaliseringsambisjoner, men det er mitt håp at oppgaven kan være et interessant eksempel på en studie av journalistikk i dette tematiske landskapet som kan inspirere til videre forskning.

4: Episoder, faser og tidslinje

Her vil jeg vise hvordan artiklene kan analyseres som en rekke av forskjellige episoder, som fordeler seg på tre faser, og forholder seg til hverandre langs ei tidslinje. Jeg vil også presentere de viktigste dimensjonene i debatten, de spørsmålene som debattantene er uenige om. Dessuten vil jeg gjengi opptellingene.

4.1 Kvantitative opptellinger

I tillegg til den kvalitative vurderingen av artiklenes tema, kodet jeg også inn verdier på tre andre variabler: avisens navn, siterte kilder og artikkeltype (verdiene redaksjonell/kommentar/leder). Disse opptellingene vil bli kommentert senere i oppgaven.

Ved gjennomgang av de 275 artiklene som jeg kom fram til gjennom søket i A-tekst viser det seg at 261 er relevante. Søkeordene forekommer også i de resterende 14 artiklene, men ikke sammen. Disse 14 artiklene er altså irrelevante, og er utelatt i analysen.

Redaksjonelle eller kommentarer: Det er nesten dobbelt så mange redaksjonelle artikler som kommentarer i utvalget. Som kommentarer regnes da både leserinnlegg, ledere¹⁵ og andre kommentarer som ikke nødvendigvis er trykket på lederplass, men som like fullt presenteres som meningsyttringer. Som redaksjonelle artikler regnes journaliske tekster som ikke er definerte kommentarer: de aller fleste av disse artiklene er rene nyhetsartikler og notiser, noen har også reportasjepreg, dette vil jeg komme tilbake til under analysen av tekstene.

Totalt antall relevante artikler: 261	
Redaksjonelle: 168 (64%)	Kommentarer: 93 artikler (36%)

Tabell 4.1 Redaksjonelle eller kommentarer

¹⁵ Lederartikler og kommentarer skrevet av redaksjonens medarbeidere kan kalles redaksjonelt stoff, men for å skille mellom på den ene siden kommentarer, ledere og andre meningsyttringer og på den andre siden nyhetsartikler, reportasjer, notiser osv, bruker jeg for enkelthets skyld betegnelsen kommentarer på den første kategorien, og redaksjonelle tekster på den andre.

Artikler per avis: Aftenposten har publisert flest artikler, 50 stk, Dagbladet har 39, Dagens Næringsliv 38 og NTB¹⁶ 34, mens Bergens Tidende, Klassekampen og Adresseavisen alle ligger på 20-tallet. Når vi fordeler artiklene på de to kategoriene redaksjonelle nyhetsartikler og kommentarer, viser det seg at det er NTB som har flest redaksjonelle nyhetsartikler, 34 i tallet. NTB har ingen kommentarer. De andre nyhetsformidlernes artikler er fordelt mellom redaksjonelle artikler og kommentarer, med en liten overvekt av redaksjonelle artikler for de fleste vedkommende. Dagens Næringsliv (DN) og Adresseavisen skiller seg ut ved å ha flere kommentarer (spaltister, lesebrev og ledere) enn redaksjonelle artikler. DN har 23 kommentarer, Aftenposten har 18, Adresseavisen 15, B'T har 11, mens Klassekampen og Dagbladet har 8 hver. Innenfor kategorien kommentarartikler finner vi også noen lederartikler; av de 93 kommentarene er 12 ledere. Her skiller Dagbladet seg klart ut. Avisen har skrevet 5 ledere om debatten om etiske retningslinjer for oljefondet, men har utover dette få kommentarer signert andre, eksterne kommentatorer.

Publikasjon	Totalt antall artikler			
		Redaksjonelle	Kommentarer	Hvorav ledere
Aftenposten	50	32	18	
Dagbladet	39	31	8	5
DN	38	15	23	1
NTB	34	34		
Bergens Tidende	29	18	11	2
Klassekampen	24	16	8	1
Adresseavisen	21	6	15	1
Dagsavisen	12	10	2	
Nordlys	9	2	7	1
Avis1	4	3	1	1
Kommunal Rapport	1	1		
Sum	261	168	93	12

Tabell 4.2: Artikler pr avis

Siterte kilder: En opptelling av hvor ofte de mest brukte kildene går igjen i artiklene viser at Øystein Djupedal (SV) tar en soleklar førsteplass, med 53 siteringer. Han er sitert mer enn dobbelt så mange ganger som Per-Kristian Foss (H) på andreplass med 26 siteringer. Videre

¹⁶ NTB er ikke en avis, og leses i liten grad av publikum direkte. Men NTB-artiklene siteres flere ganger i de andre artiklene i dette utvalget, dessuten trykkes NTB-artikler ofte i sin helhet i mindre aviser. Siden jeg fokuserer på tekstene har jeg bestemt meg for å ikke utelukke NTB.

følger Kjell Magne Bondevik (KrF) med 22, Arild Hermstad (FIVH) har 18, Kristin Halvorsen (SV) 11 og Knut Kjær (Norges Bank) med 10 siteringer. Øvrige kilder er sitert mindre enn ti ganger. Hvis vi summerer de fire finansministrene i denne perioden, Stoltenberg, Restad, Schjøtt-Pedersen og Foss, kommer vi opp i 47, som stadig er mindre enn Djupedal alene.

4.2 Kjedet sammen i episoder og faser

Nyhetsartiklene er oftest motivert av det som framstilles som nye fakta eller hendelser, og sjelden av argumentasjon eller meningsyttringer i seg selv. I de fleste artiklene kommer argumentasjonen som en reaksjon på fakta eller hendelser. Dermed struktureres debattens gang i stor grad av redaksjonenes nyhetsvurderinger. Nyhetsmediene er ikke den eneste arenaen der denne debatten foregår, men andre arenaer må forholde seg til nyhetsmediene som en politisk institusjon og en integrert del av det politiske systemet (Cook 1998). På dette grunnlaget er det viktig å se på hva som aktualiserer debatten. Leserbreve og andre kommentarer trenger ikke i samme grad å ha nyhetsverdi, men også de er gjenstand for en redaksjonell vurdering. Gjennomgangen viser at det er to hovedtyper av nyhetspoeng som aktualiserer debatten. Den ene er avsløringer av kontroversielle investeringer. Den andre er det jeg vil kalle institusjonsbegivenheter (IB), altså et vedtak eller en offisiell uttalelse fra en institusjon. I de fleste tilfellene er institusjonen Stortinget eller regjeringen, dette vil jeg komme tilbake til i den kronologiske analysen.

Jeg vil analysere debatten om ERFO som det Eide og Hernes kaller en medieføljetong, og mer spesifikt et episodisk drama (1987: 54). Debatten om ERFO løper over flere år og mellom forskjellige medier. Debatten blomstrer opp når den blir aktualisert av et nytt sub-plot, et nytt nyhetspoeng. De artiklene som omhandler et slikt nyhetspoeng kan vi kalle en episode. Når nye episoder kommer til, forholder artiklene seg til tidligere episoder, og dermed kan vi si at episodene utgjør en føljetong. På bakgrunn av en gjennomgang av alle artiklene har jeg satt opp en tidslinje der jeg har plottet inn de episodene, altså de del-temaene, som har gitt størst mediedekning. En episode består av artikler som ligger nær hverandre tematisk og i stor grad også tidsmessig, og er motivert av samme nyhetspoeng, altså en avsløring eller en institusjonsbegivenhet.

Praktisk avgrensning av en episode er ikke uproblematisk: Noen av undertemaene som behandles i episodene dukker opp igjen flere ganger, og noen episoder blir dermed flerleddede. Episodene kan overlappe hverandre, og dette skjer, men i beskjeden grad. Starten på en episode kan i de fleste tilfellene lokaliseres til en bestemt artikkel, noen ganger til flere artikler. Ut fra forholdet til det totale antallet artikler i utvalget har jeg kommet fram til at en episode må ha

minimum 4 artikler der det aktuelle nyhetspoenget er hovedfokus, for å bli karakterisert som en episode. Episodene starter gjerne med en del artikler fokusert på nyhetspoenget, og etter at et slikt nyhetspoeng har aktualisert debatten kommer det gjerne en del andre artikler litt etter hvert, som er vinklet mer generelt på debatten og argumentasjonen. Disse er altså i mindre grad fokusert direkte på nyhetspoenget. Dermed har episodene form omtrent som en komet: de har en klart definert start som også er kjernen, denne farer nokså raskt forbi, etterpå følger en mer utflytende hale som man ikke helt kan definere hvor slutter.

Rammebegrepet bruker jeg til å vurdere hvordan opplysningene som danner grunnlag for en episode tolkes og settes inn i en sammenheng. Her ønsker jeg å undersøke den journalistiske fortolkningsprosessen. Rammene ligger altså på et høyere tolkningsnivå enn episodene, og flere rammer kan konkurrere og løpe parallelt i samme episode.

Basert på inndelingen i episoder kan debatten deles inn i tre faser. Årsaken til at jeg tar med dette nivået i tillegg er rett og slett observasjoner av empirien. Ut fra innholdsanalysen av materialet framstår debatten som oppdelt i tre ulike faser. Det er tydelige skiller mellom hver fase og dekningen er forskjellig i hver av fasene.

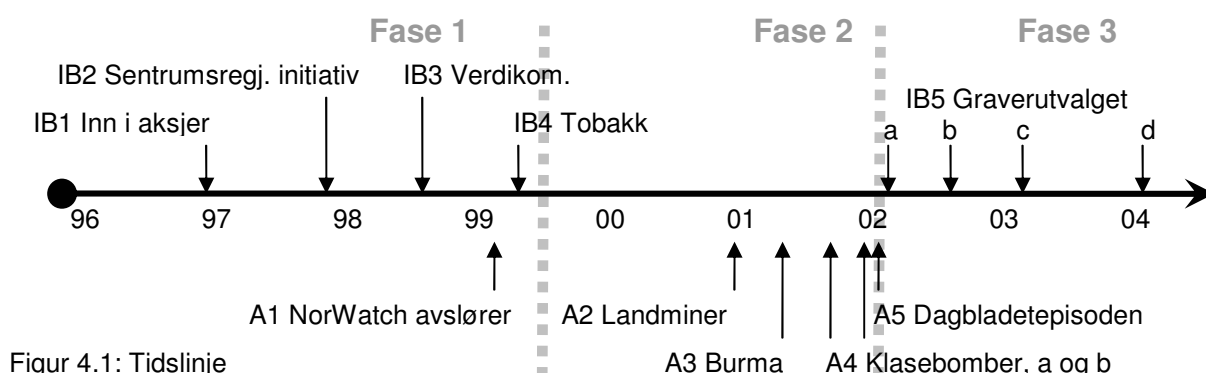
Den første fasen er en introduksjonsfase, som preges av at omfanget av dekningen er beskjedent. Fasen består av fem episoder, hvorav fire er institusjonsbegivenheter (IB). Den aller første episoden (IB1) handler om vedtaket om at oljefondet nå også skal investeres i aksjer, ikke lenger kun obligasjoner. Den andre episoden (IB2) handler om Sentrumsregjeringen (Bondevik 1) sin intensjon og forsøk på å innføre ERFO. Som en fortsettelse handler den tredje episoden (IB3) om verdikommisjonens utfordring til den samme regjeringen. Den neste episoden (A1) er den første avsløringsepisoden. ”Oljefondet har kjøpt aksjer i en lang rekke utenlandske selskaper som er ansvarlige for miljøkatastrofer og omfattende brudd på menneskerettighetene” skriver Bergens Tidende 18. mars 1999, og oppgir NorWatch som kilde. Interessant nok får denne episoden svært liten dekning sammenlignet med senere avsløringsepisoder. Deretter følger episoden (IB4) der Bondevik 1 legger fram et lite omfattende forslag til ERFO, og kun miljøfondet blir vedtatt. Denne episoden fungerer som et punktum for den første fasen. Etter denne episoden følger halvannet års tilnærmet stillhet i debatten.

Den andre fasen er avsløringsfasen. Denne består av fem episoder, alle avsløringer. Her eksploderer omfanget av dekningen. I alle episodene kommer det fram informasjon om at fondet er investert i etisk kontroversiell virksomhet. Det dreier seg om investeringer i produksjon av landminer (A2), virksomhet i Burma (A3), en feilaktig og en riktig avsløring av investeringer i klasebomber (A4: del a og b) og arbeidstakerrettigheter/omfang (A5).

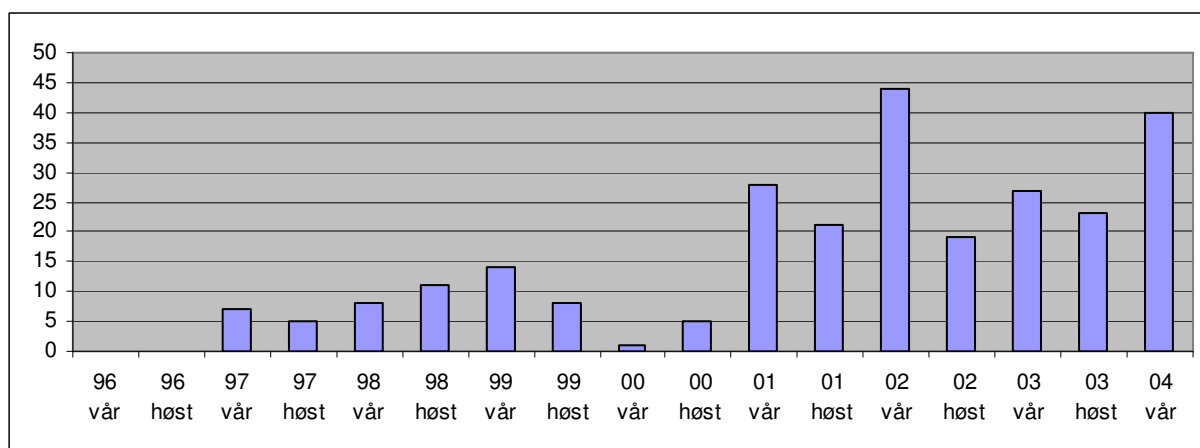
Mens det er et langt tomrom mellom fase 1 og fase 2, følger fase 3 tett på fase 2, og sammenhengen mellom disse vil det være interessant å gå nærmere inn på etter hvert. I fase 3 er alle episodene institusjonsbegivenheter, og alle handler om Graver-utvalget og Stortingets behandling av utvalgets forslag (IB5: del a til d). Mitt utvalg slutter etter Stortingets siste behandling av forslagene, i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2004.

4.3 Tidslinje

Analysen av artiklene viser at åtte episoder er motivert av institusjonsbegivenheter (IB) og seks episoder er basert på avsløringer (A). Nedenfor har jeg plassert alle episodene i forhold til hverandre langs en tidslinje. Dessuten har jeg også satt opp en graf som viser fordelingen av artikler per halvår. Tidsskalaen på de to figurene er ikke generert av samme program, men tidslinjene har like proporsjoner slik at det går an å sammenligne omfanget av artikler og fordelingen av episodene.

Figur 4.1: Tidslinje

Figur 4.2: Artikler pr halvår.

Grafen viser at mediedebatten om etiske retningslinjer for oljefondet startet våren¹⁷ 1997 da det ble bestemt at oljefondet også skulle investeres i aksjer. Første gang det ble avsatt midler i oljefondet var i 1996, men i begynnelsen var disse kun investert i statsobligasjoner. Som grafen viser var omfanget beskjedent gjennom hele den første fasen fram til våren 2001. Mens det kun kom 6 artikler på trykk i hele 2000 steg tallet til 49 i 2001. Debatten går over fra fase to til fase tre våren 2002, som også er det halvåret deknningen var mest omfattende. Våren 2002 kom 44 artikler på trykk, i hele 2002 var antallet 63. Alle halvårsperiodene fra våren 2001 til våren 2004 har et høyere antall artikler enn alle periodene fra 1997 til 2000. De fire første åra (1997 – 2000) ble det trykt 59 artikler, de siste tre og et halvt åra var tallet 202. Dette viser at debatten var tung å trekke i gang, den trengte en lang introduksjonsfase før den fikk noe særlig oppmerksomhet. Det er i den korte avsløringsfasen, fase 2, at omfanget av deknningen skyter i været. I fase 3 holder antallet artikler seg på et ca like høyt nivå som i fase 2, til tross for at alle episodene er institusjonsbegivenheter, den samme typen episoder som ikke fikk særlig mye oppmerksomhet i fase 1. Avsløringsepisodene bidro altså til å gi debatten økt nyhetsverdi.

4.4 Spørsmålene i debatten

Jeg skal nå straks gå i gang med den kronologiske analysen av debatten. For å få best mulig nytte av den kronologiske gjennomgangen er det en fordel å kjenne til de ulike dimensjonene, altså de forskjellige spørsmålene debattantene er uenige om. Ikke alle spørsmålene får like stor oppmerksomhet i mediernes framstilling av debatten. På bakgrunn av tekstanalysen har jeg her satt opp en oversikt over de meste sentrale dimensjonene i debatten. Jeg vil komme tilbake til disse spørsmålene i kapitlene som følger etter den kronologiske analysen.

- Er en investering i en bedrift det samme som å *bidra til bedriftens virksomhet*, selv om det kun er snakk om små finansielle investeringer, i motsetning til store og strategiske investeringer der investor har et ønske om å aktivt påvirke bedriftens virksomhet?
- Er det mulig for et stort fond å plassere pengene sine vidt rundt om i den globaliserte økonomien med kun en liten andel i hver bedrift, og samtidig ha kontroll over hvorvidt midlene er investert i virksomhet man ikke ønsker å investere i? Vil det være mulig å ha tilstrekkelig oversikt over bedriftenes eierskapsstruktur og virksomhet til at etiske retningslinjer kan fungere, eller vil praktiseringen av retningslinjene være vilkårlig og urettferdig? Er det bedre å jobbe for å

¹⁷ At spørsmålet ofte behandles i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett er en tilfeldighet sier Kalle Hesstvedt i SV (intervju 24. august 2005).

ivareta hensynet til miljø og menneskerettigheter gjennom andre virkemidler enn forvaltningen av oljefondet? Disse spørsmålene kan oppsummeres i følgende spørsmål: Er etiske retningslinjer for oljefondets investeringer *gjennomførbart i praksis* i en globalisert og sammenvevd økonomi?

- *Er etikk lønnsomt*, eller er det akseptabelt å la avkastningen bli noe mindre, for å ta hensyn til etikk? Vil bedrifter som opererer på en etisk uholdbar måte bli straffet av markedet, gjennom dårlig omdømme, mindre investeringer og synkende aksjekurs, boikott fra forbrukerne etc, slik at etiske og lønnsomhetsmessige hensyn trekker i samme retning? Eller er det så vanskelig å overvåke og avdekke kritikkverdige forhold, sammen med liten interesse fra markedene for de etiske aspektene ved en bedrifts virksomhet, slik at det kan være lønnsomt å ikke ta etiske hensyn? I så fall: bør oljefondet sette etikk foran lønnsomhet, dersom disse hensynene kommer i konflikt?

- Hva er *etisk uakseptabelt*? Hva skal evt. ligge til grunn for å selge eierandelen i et selskap? Må investeringen være i strid med gjeldende folkerett eller er det tilstrekkelig at den er i strid med hensyn Stortinget jobber politisk for å ivareta?

- Har uttrekk noen *effekt* eller vasker det bare investorens samvittighet og omdømme? Vil det ha noen effekt om oljefondet selger sin eierandel, eller vil selskapet fortsette som før? Ville det vært bedre om oljefondet sto som eier og forsøkte å få selskapet til å endre praksis? Vil et uttrekk få tilstrekkelige ringvirkninger til at det er skadelig for selskapets omdømme og aksjekurs?

- Hva er *lang sikt*: Bør pengene investeres der det er størst behov for kapital, geografisk og forskningsmessig? Dette har høyere risiko, en del av pengene vil kunne gå tapt, men på den andre siden er det muligheter for stor avkastning på lang sikt om pengene bidrar til generell vekst i området. Har et fond som er tjent opp på oljeproduksjon et moralsk ansvar for å investere i utvikling av alternative energikilder?

- Hva er *etiske investeringer*? Burde en debatt om reelle etiske investeringer handle om hvordan disse overskuddspengene kunne investeres slik at de bidrar til mest mulig utvikling og stabilitet i verden, og dermed minske risikoen for krig og terrorisme? Sett opp mot verdenshistorien har Norge i dag en unik materiell levestandard og fordeling av godene. I tillegg har landet over tusen milliarder på bok, som resultat av naturressurser som ble dannet for millioner av år siden, lenge før noen landegrenser ble trukket. Andre steder i verden mangler folk midler til skolegang, mat og klær. FNs tusenårsmål har konkrete programmer for å endre dette, men disse programmene mangler finansiering.

- Hva er *hensikten med retningslinjene*? Er det å aktivt fremme bestemte verdier som miljø og menneskerettighetene? Er det å unngå å tjene penger på det som defineres som uetisk? Eller er det å bidra til at det som defineres som uetisk virksomhet endres? Dette har betydning for hva

som gjøres i det man oppdager investeringer i kontroversiell virksomhet: Bør investeringene trekkes ut så fort som mulig eller er målsetningen å sette mest mulig søkelys på saken slik at forholdene kan bli endret? For å kunne gå inn i debatten om utformingen av retningslinjene, må vi se på hva etiske retningslinjer kan være i praksis. Det finnes mange forskjellige virkemidler for å ivareta etikk i fondsforvaltning, og det er ikke gitt hvilke som skal brukes for å kunne si at et fond har ”etiske retningslinjer”. Et hovedspørsmål her er *om investeringsobjektene skal vurderes i forkant*, eller om det er tilstrekkelig å trekke seg ut i etterkant. Skal forvalterne i Norges Bank (og de eksterne forvalterne som Norges Bank bruker) sjekke de etiske aspektene i forhold til hvert enkelt investeringsobjekt, eller skal etikken kun vurderes etter at media, NGO’er eller andre påviser etisk kontroversielle investeringer? Med andre ord: *hvem skal vurdere* de etiske aspektene ved investeringsobjektene?

For å kunne vurdere disse spørsmålene og hvordan de behandles i mediedebatten, trenger man kjennskap til de ulike virkemidlene innen samfunnsansvarlige investeringer. Det er ikke gitt hva etiske retningslinjer for investeringer vil innebære. Det skilles mellom tre ulike former for samfunnsansvarlige investeringer: aksjonærengasjement, samfunnsinvesteringer og (positiv og negativ) filtrering (Carson og Kosberg 2003: 125). I vedlegg 1 har jeg altså skrevet en kort innføring om disse virkemidlene, og for lesere som ikke kjenner dem, vil jeg anbefale å lese denne teksten nå, før den kronologiske analysen av avisdebatten om etiske retningslinjer for oljefondet.

5. Kronologisk analyse av de 3 fasene

Jeg vil nå analysere debatten kronologisk jamfør inndelingen i episoder og faser. For hver av fasene vil jeg først se på hvordan ny informasjon kommer fram til offentligheten, deretter vil jeg vurdere hvordan nyhetspoengene settes inn i tolkningsrammer i hver enkelt episode. Jeg vil da vurdere journalistenes regi-grep og aktørenes retorikk for å se på hvordan medierammene konstrueres.

5.1 Fase 1: Introduksjonsfasen

Ny informasjon kommer i denne fasen i all hovedsak fram gjennom rutinemessig dekning av institusjonene i det politiske systemet: Stortinget, regjeringen, og den regjeringsinitierte verdikommisjonen. Opplysningene som nyhetsartiklene er basert på er altså trykket i offisielle dokumenter, og informasjonen er ikke vanskelig tilgjengelig. To av episodene, Sentrumsregjeringens intensjoner (IB2) og verdikommisjonens utfordring (IB3), er basert på medieutspill som aktørene ønsker dekning av, mens de to andre institusjonsbegivenhetsepisodene (IB1 Inn i aksjer og IB4 Tobakk) handler om vedtak fattet av Stortinget og regjeringen.

En episode skiller seg derimot ut, nemlig den første avsløringsepisoden (A1) våren 1999. Her er det NorWatch som har gravd fram opplysningene som blir brakt videre av de tradisjonelle nyhetsredaksjonene: ”Tirsdag avslørte Fremtiden i våre hendes NorWatch-prosjekt at oljefondet har kjøpt aksjer i en lang rekke utenlandske selskaper som er ansvarlige for miljøkatastrofer og omfattende brudd på menneskerettighetene” (Bergens Tidende 18. mars 1999). I motsetning til de avsløringsepisodene som følger senere i føljetongen, får denne liten dekning. Etter den kronologiske analysen vil jeg oppsummere hvordan ny informasjon kommer fram, og jeg vil da legge mest vekt på avsløringsepisodene, fordi disse er mer særegne for denne casestudien; institusjonsbegivenhetene er derimot en del av den vanlige, daglige nyhetsstrømmen.

I denne første fasen er omfanget av dekningen lite for alle episodene, men omfanget øker svakt hele veien fram mot den siste episoden i fasen. Debatten har dermed generelt lav nyhetsverdi i denne perioden; nyheter er noe nytt om noe kjent. Jeg vil nå analysere hvordan medierammene konstrueres i hver enkelt episode.

IB1 Inn i aksjer – Dagbladet adopterer Stoltenbergs formål: butikk

”Oljefondet tungt inn i aksjer” er overskriften på den første artikkelen i utvalget, Aftenposten 13. mai 1997. Finansminister Stoltenberg siteres på at ”oljefondet utelukkende vil opptre som finansiell investor” og legger til at det ”ikke er lagt opp til spesielle etiske retningslinjer for hvor pengene skal plasseres”, hvilket Stortinget slutter seg til. Stoltenberg får ingen oppfølgingsspørsmål om hva investeringer uten retningslinjer kan innebære.

Regibruken i denne episoden er lite aktiv eller selvstendig. Journalistikken er mest refererende og passiv, vinklingene er tett knyttet opp til aktørenes egen framstilling av saken. Artikkene er vinklet på hvordan investeringene kan sikres god avkastning, ikke på de utenlandske aksjene og eierandelene de representerer. Etiske retningslinjer nevnes kun kort som noe det ikke er aktuelt å innføre. Artikkene iscenesetter i liten grad forskjellige aktører opp mot hverandre, det fokuseres ikke på mulig konflikt innad i Stortinget. Det er selve beslutningen som gir saken nyhetsverdi, men ikke stor: dekningen er beskjeden.

I en pentadisk analyse av retorikken i denne episoden er formålet og scenen sentrale. *Handlingen* er å investere oljefondet i utlandet, fordi det er enighet om at midlene ikke kan brukes i den norske økonomien. *Formålet* er å sikre best mulig avkastning. I denne episoden kommer også den første lederartikkelen i utvalget, 26. juni 1997 skriver Dagbladet på lederplass at politikerne må ”legge bånd på sin styringsiver. Ellers kan dette bli lite lønnsom butikk, og vi kunne like gjerne sette oljeformuen i ufarlige fonds og statsobligasjoner”. Dagbladet og Stoltenberg deler altså oppfatningen at formålet er butikk – å sikre best mulig avkastning. *Middelet* for å oppnå dette er investeringer uten begrensning av investeringsuniverset, med lav risiko. *Aktøren* er ”vi” som Dagbladet skriver, og dette ”vi” refererer til Norge. *Scenen* sammenfaller faktisk dermed langt på vei med aktøren, fordi det i liten grad fokuseres på den globaliserte økonomien, bedriftene som midlene investeres i og deres virksomhet – verken fra Stoltenberg, Dagbladets lederskribent eller journalistene som utelater dette aspektet i nyhetsdekningen.

Denne beskrivelsen gjelder for flertallet av artikkene i denne episoden, men et alternativt synspunkt slipper også til. Beløpet ville vært ”tilstrekkelig til å kunne gi alle verdens fattige tilgang på grunnleggende sosiale tjenester, som utdanning, helse, ernæring, rent vann m.v.” skriver Arnfinn Nygaard fra Rorg-samarbeidet¹⁸ i Dagbladet, 29. juni 1997. Dette er en ganske annen beskrivelse av scenen, som her er utvidet til hele verden. Scenen er preget av store forskjeller der noen mangler det mest grunnleggende, mens andre har mer enn de kan bruke over statsbudsjettet. Å handle etisk blir da å investere pengene med formålet å bekjempe fattigdom.

¹⁸ RORG-samarbeidet (RORG er en forkortelse for RammeavtaleORGAnisasjoner) er et samarbeid blant norske, frivillige organisasjoner som gjennom rammeavtaler med NORAD mottar offentlig støtte til å drive opplysningsarbeid i Norge om nord/sør- og utviklingsspørsmål.

”Vi” er ikke lenger mennesker med norsk statsborgerskap, men menneskeheten. Denne scenebeskrivelsen forekommer sjelden i utvalget.

Den dominerende medierammen i denne episoden kan vi kalle ”hvordan sikre god avkastning på midlene vi har til overs”. Siden det er dette vedtaket (om å investere deler av fondet i aksjer) som muliggjør all kontroversen i 2001 og 2002, kan vi sette opp en alternativ medieramme som ikke ble valgt, formulert slik: ”muliggjør uetiske investeringer”. Mindre nøkternt og mer tabloid kunne denne rammen være formulert slik: ”investerer i etisk minefelt”, med referanse både til at regjeringen ikke innfører retningslinjer for å unngå å tilfeldigvis trække på en etisk mine (metaforisk), og med referanse til at det etter hvert kom fram at oljefondet faktisk ble investert i landmineproduksjon.

IB2 Sentrumsregjeringens intensjon – umulig å innfri pga. globalisering?

”En sentrumsregjering vil utarbeide retningslinjer for plassering av oljefondet i utlandet som sikrer at hensyn til menneskerettigheter og miljø blir lagt til grunn”. Dette utdraget fra Voksenåsen erklæringen kan vi lese 15. oktober 1997 i Aftenposten. Utover vinteren kommer det flere artikler der det blir sådd tvil om regjeringen kommer til å få på plass ERFO, og når revidert nasjonalbudsjett legges fram skriver Dagbladet 20. mai 1998 at ”Regjeringen gir opp forsøket på å lage etiske retningslinjer”. Avisen refererer revidert nasjonalbudsjett: ”så langt har en ikke funnet måter å gjøre dette på som oppfyller de krav som må stilles til klarhet, konsistens og praktiserbarhet”. Øystein Djupedal (SV) siteres på at ”det er veldig trist at regjeringen forlater det den tidligere har sagt”, uten at artikkelen går inn i argumentasjon om hvorvidt ERFO kan praktiseres.

Journalistenes regi blir her gradvis mer aktiv. I begynnelsen av episoden er det Sentrumsregjeringen selv som tar initiativ til å sette saken på dagsordenen. Etter hvert som tida går og Sentrumsregjeringen ikke klarer å lage ERFO, mister regjeringen initiativet. Kjente aktører på Stortinget kan settes opp mot hverandre i en konflikt, og opposisjonen ved Djupedal hentes inn for å fylle rollen som kritiker. Når vi bruker Eide og Hernes’ (1987: 140) trianguleringsmodell fra teorikapitlet er det viktig å ikke bare se på aktørene som puttes i hjørnene på trekanten, men også på argumentasjonen. Regjeringens økonomiske argument om at retningslinjer er vanskelige å gjennomføre i praksis blir ikke satt opp mot økonomiske motargument om hvordan Djupedal mener dette kunne gjøres. Derimot settes økonomisk argumentasjon opp mot etisk argumentasjon, eller rette sagt indignasjon: en karakteristikk av regjeringens gjennomføringsevne. Konfliktfokuset bidrar også til at dekningen fokuserer mer på spill og mindre på substans (Bjerke

2001: 91). Det betyr at begrunnelse for, og utforming av ERFO, kommer i skyggen av maktkampen mellom politikerne.

Konfliktdimensjonen bidrar til å øke sakens nyhetsverdi, og man kan si at disse artiklene inngår i to episodiske drama. Sentrumsregjeringen som kom til makten etter valget i 1997 ønsket å markere seg som et selvstendig alternativ, bl.a. ved å profilere seg på verdier og menneskerettigheter. Regjeringen opprettet en ny statsrådstittel (minister for bistand og menneskerettigheter), den ga uttrykk for at den ville forsøke å innføre ERFO og den nedsatte Verdikommisjonen. I tillegg til å være en del av debatten om ERFO er denne episoden også en del av den større føljetongen om Sentrumsregjeringen. At debatten om ERFO låner nyhetsverdi fra andre tett tilgrensende saker er mer regelen enn unntaket i denne introduksjonsfasen.

I en pentadisk analyse av retorikken i denne episoden er forholdet mellom virkemiddel og scene interessant. For hvordan skal formålet Sentrumsregjeringen uttrykker i Voksenåsen erklæringen (å sikre at hensyn til menneskerettigheter og miljø blir lagt til grunn) oppnås? Finanskomiteens leder Lars Gunnar Lie (KrF) sier følgende om endringer av scenen: ”Internasjonaliseringen av økonomien vil medføre at vanskelige avveininger må gjøres både av meklerne som skal forestå transaksjonene og av de sentrale styresmaktene” (NTB 24. nov 1997). Et par måneder senere går næringsminister Lars Sponheim (V) noen nyanser lengre i sin scenebeskrivelse til NTB 11. feb 1998: ”etiske retningslinjer for investeringer representerer et betydelig problem i en globalisert verden med så mange multinasjonale selskaper”. Fra ”vanskelige avveininger” via ”et betydelig problem” konkluderer Sentrumsregjeringen at den ikke har ”funnet måter å gjøre dette på” i revidert nasjonalbudsjett 1998. Globaliseringen av scenen har altså resultert i at det i praksis ikke er mulig at hensyn til etikk kan bli langt til grunn.

Den tydeligste tolkningsrammen i denne episoden handler om Sentrumsregjeringen som ikke innfrir. Årsaken til at regjeringen ikke innfrir framstår faktisk som relativt entydig. Journalistene stiller ikke spørsmålstegn ved påstanden om at ERFO ikke kan gjennomføres i praksis, de baker ikke inn motargumenter i sine spørsmål og refererer ikke økonomiske motargumenter fra andre kilder. Medierammen som dominerer her kan kalles ”politikere som ikke innfrir” eller mer spesifikt, ”Sentrumsregjeringen innfrir ikke, fordi ERFO ikke er gjennomførbart i praksis, på grunn av økonomisk globalisering”.

IB3 Verdikommisjonen utfordrer Sentrumsregjeringen – som knapt kan vinne

”Verdikommisjonen utfordrer sin skaper” skriver DN 30. juni 1998 om verdikommisjonens første konkrete utspill. Dette setter fokus på oljefondet og etikk. Regjeringens svar kommer først i romjula. 29. desember 1998 skriver NTB at Bondevik mener det er ”vanskelig å se for seg at

Norge skulle ta sikte på 'uegennyttige' investeringer av en vesentlig del av oljeformuen". Episoden er todelt: to år senere leverer Verdikommisjonen sin sluttrapport og Bondevik uttaler: "Noen har kalt kommisjonen et supperåd og hevdet at den ikke våget å mene noe som helst. Rapporten som i dag foreligger, har avlivet slike fordommer", sa Bondevik til Adresseavisen 29. mars 2001. Artikkelen refererer videre at Bondevik "nevnte forslaget om å investere en del av oljefondet i u-land som et utfordrende forslag."

Initiativet til denne episoden ligger også hos en institusjonsaktør, den regjeringsoppnevnte Verdikommisjonen¹⁹. Verdikommisjonen iscenesetter selv konflikten med regjeringen, mens Aftenposten (29. desember 1998) i tillegg henter inn Kristin Halvorsen til å kommentere Bondeviks svar: "Det å se at folk som en gang ønsket å gjøre noe i politikken, nå bare gir opp sak etter sak – det er både trist og pinlig". Artikkelen gjengir ikke økonomiske argumenter, men karakteristikk av Bondevikregjeringen. Også de ulike beskrivelsene av formålet er interessante i den retoriske analysen: I brevet fra Verdikommisjonen ble det spurt om "vi skal investere der det gir høyest økonomisk avkastning, eller der det gir mest nytte for verdens fattige" (NTB 29. des 1998) I svarbrevet fra Bondevik står det at:

oljefondet investeres i utlandet ut fra en målsetning om å oppnå høyest mulig avkastning på investert kapital, og at det er regjeringens holdning at en fortsatt robust norsk økonomi også vil være i våre samarbeidslands/ u-landenes interesse (NTB 29. des 1998).

Bondevik mener altså ikke at det er en motsetning mellom de to alternativene Verdikommisjonen stiller opp, høyest avkastning eller nytte for verdens fattige, fordi en robust norsk økonomi er i u-landenes interesse.

Den dominerende medierammen i denne episoden handler også om politikere som ikke innfrir, og kan mer konkret formuleres slik: "Verdikommisjonen utfordrer sentrumsregjeringen – som ikke innfrir". Verdikommisjonen var et av Sentrumsregjeringens identitetsmarkerende prosjekter, men ble av Akersgata karakterisert som et unyttig, ufarlig og latterlig supperåd:

Verdikommisjonen er, hold dere fast, mot aktiv dødshjelp, men for aktiv livshjelp. Den sier ja til det flerkulturelle Norge og mener omsorgstenkningen burde få større plass i politikken. Og så er kommisjonen i utgangspunktet mot krig, da (Dagbladet 1. des 1999).

Slik raljerer Jan Zahl i Dagbladet. I artikkelen "godhetsdiskursen" hevder Jill Merethe Loga (2003) at kritikken skyldes mangelen på et oppjonerende ståsted. Verdikommisjonen ble oppfattet dit hen at den var for alt som er godt og mot alt som er ondt. Men i dette tilfellet gjør

¹⁹ Noen vil kanskje innvende at Verdikommisjonen ikke var i virksomhet lenge nok til å bli karakterisert som en institusjon, men det spiller liten rolle i denne sammenhengen om vi karakteriserer den som en institusjon eller organisasjon.

kommisjonen det kritikerne etterlyste: utfordrer makta, regjeringen, på et kontroversielt spørsmål. Dermed er utvalget saker Jan Zahl bruker for å kritisere Verdikommisjonen, året etter oljefond-utfordringen, noe selektivt, og kanskje litt misvisende.

Det Catch-22-aktige problemet for Bondevik i denne episoden er at når Verdikommisjonen gjør det den vel er ment å gjøre, tar opp et kontroversielt etikkspørsmål, fører ikke det til positiv omtale for regjeringen som opprettet Verdikommisjonen, fordi det kontroversielle spørsmålet innebærer en kritikk mot regjeringen²⁰. Hvis Verdikommisjonen derimot ikke hadde reist slike spørsmål, ville det også ført til kritikk mot regjeringen, fordi kommisjonen da ville vært feig og ufarlig. Nå var det jo likevel nettopp denne beskrivelsen av Verdikommisjonen som dominerte. Årsakene til dette kan være at omfanget av dekningen av denne episoden i debatten om ERFO var nokså beskjedent.

A1 NorWatch-avslører: behov for å skille ut ”de slemme”

”[O]ljefondet har kjøpt aksjer i en lang rekke utenlandske selskaper som er ansvarlige for miljøkatastrofer og omfattende brudd på menneskerettighetene” skriver Bergens Tidene 18. mars 1999, og oppgir NorWatch som kilde. Artikkelen er i overskrift og ingress vinklet på at regjeringen nå forbereder retningslinjer for investeringene. Flere aviser følger opp saken med fokus på spørsmålet om etiske retningslinjer.

Dette er den første episoden der initiativet, altså den konkrete foranledningen for oppslagene, ligger hos mediene og ikke hos institusjonsaktørene. Men det er ikke de tradisjonelle nyhetsredaksjonene som har gravd fram avsløringen, det er det NorWatch som har gjort. Selv om NorWatch er tett knyttet til Framtiden i våre hender (FIVH), vil jeg karakterisere NorWatch som en redaksjon, dette vil jeg komme tilbake til. Avsløringen bidrar her til å gi saken nyhetsverdi. Gjennom de tre første episodene er spørsmålet om retningslinjene blitt introdusert, langt på vei som et bi-tema, og har lånt nyhetsverdi fra andre, tett beslektede saker. Her er det kontroversielle investeringer som konsekvens av at det ikke finnes etiske retningslinjer som for første gang er hovedtema. Men hvis vi sammenligner med de avsløringsepisodene som vil følge senere, får denne episoden lite oppmerksomhet.

En pentadisk analyse av retorikken i denne episoden viser at vurderingene av selve handlingen nå er utvidet fra det å plassere penger i utenlandske bedrifter, til beskrivelser som i større grad også fokuserer på handlingens konsekvenser, altså at investeringene også bidrar til den virksomheten disse selskapene bedriver. Satssekretær Endre Skjørestad i Finansdepartementet

²⁰ Bondevik prøver seg på en nokså pussig logikk når han roser kommisjonen for å komme med utfordrende forslag i sin sluttrapport, samtidig som han går imot nettopp det forslaget han trekker fram som prisverdig.

uttaler: ”Det finnes ikke journaler eller statistikker som forteller hvilke selskaper som er ”snille” og ”slemme”. Dette er et møysommelig og omfattende arbeid som nå må gjøres” (Bergens Tidende 18. mars 1999). Bedriftene beskrives nå altså ikke bare som investeringsobjekter som er mer eller mindre lønnsomme, de er også snille eller slemme. Formålet er å unngå å bidra til de slemmes virksomhet. Middelet, arbeidet med retningslinjer, beskriver Skjørestad som ”et pionerarbeid i internasjonal sammenheng”. Denne scenebeskrivelsen står i skarp kontrast til en kronikk av Øystein Djupedal i Dagbladet 13. februar 1999:

Aksjefond verden over har retningslinjer de følger, og det er ingen grunn til at ikke regjeringen kan benytte seg av disse (...) Samtidig er det innlysende at dersom regjeringen ga tydelige signaler om at bedrifter som underla seg sertifisering etter SA 8000 ville bli favorisert i årene som kommer, ville dette gi dette sertifiseringsarbeidet et velkomment og kraftig dytt fremover.

Journalisten som intervjuer Skjørestad har neppe lest denne kronikken eller andre lignende tekster om tematikken, for vedkommende stiller ikke spørsmålstegn ved statssekretærens påstand. I ordskiftet som følger avsløringen kommer debatten lenger inn i ulike betraktninger om virkemiddelet enn i de tidligere episodene: ”La gå hele saken hvis regjeringen velger å øremerke noen få prosent av oljefondet til såkalte etiske fond. Det skader sikkert ingen. Det er detaljerte retningslinjer for hele fondet jeg er redd for” (DN 20. mars 1999). Dette skriver Kåre Valebrokk i en kommentar i Dagens Næringsliv. Morten Rønning fra NorWatch svarer i DN 29. mars 1999 og mener at et slikt fond vil være ”en grønn vimpel uten betydning”.

Den tydeligste rammen i denne episoden kan vi kalle ”avsløringen av uetiske investeringer viser behovet for å trekke seg ut av de slemme selskapene”. Men denne rammen er ikke dominerende i alle artiklene. Omfanget av dekningen er relativt beskjedent, og dette er merkelig når vi sammenligner med senere avsløringsepisoder. En mulig forklaring er at rapporten fra NorWatch og nyhetsoppslagene ikke er fokusert på ett bestemt kontroversielt forhold, som f.eks landminer, men nevner mange forskjellige aspekter. Dermed fokuseres ikke artiklene på konkrete beskrivelser av hva som er problematisk med investeringene. En annen tolkningsramme blir introdusert i Nordlys 24. mars 1999: ”Dette er ille. Det setter Norge som nasjon i et underlig lys” sier Tor Dahl-Eriksen. Denne ”Norges omdømme”-rammen vil komme sterkere tilbake i senere episoder.

IB4 Tobakk – liv og lære (opp i røyk)

”Bondevik kutter ut tobakken” er overskriften på en artikkel i DN 10. mai 1999, samme dag som revidert nasjonalbudsjett vil bli langt fram. DN har altså fått ut en lekkasje om hva revidert vil inneholde, forklart i artikkelen med formuleringen ”etter det Dagens Næringsliv vet”. Også

NTB, Bergens Tidende og Aftenposten vinkler sine saker på at oljefondet vil trekke investeringene ut av tobakksindustrien. Aftenpostens inngress lyder: "Nye etiske retningslinjer for oljefondet begrenser seg til at en halv prosent settes av til miljøinvesteringer og at tobakksaksjene selges", dessuten kan fondet bruke stemmeretten på generalforsamlinger (11. mai 1999).

Initiativet til denne episoden ligger igjen hos Sentrumsregjeringen, som gjennom revidert nasjonalbudsjett kommer med sine lenge bebudede etiske retningslinjer. Aftenposten konfronterer her regjeringen med sine egne intensjoner fra Voksenåsen, og henter inn Djupedal til å kritisere forslaget for å være for passivt. Djupedal er skuffet, men denne gangen siteres også økonomiske motargumenter, ikke bare moralske karakteristikk. Han etterlyser egne kriterier for miljø og menneskerettigheter som alle investeringsobjektene må rapportere om gjennom en egenmelding, sammen med stikkprøver. Artikkelen tar ikke dette økonomiske motargumentet tilbake til regjeringen for å be om et svar, dermed kommer vi ikke lenger inn i argumentasjonen. I DN's lekkasje-artikkel svarer statssekretær Skjørestad på konkrete spørsmål om dette forslaget til retningslinjer, hvilket innebærer at han aksepterer å kommentere lekkasjen, men ingen kritikere kommer til orde i artikkelen. Også mellomtittelen "Høyner etisk profil" indikerer at DN's artikkel er langt mer positiv til forslaget enn Aftenpostens artikkel.

Regjeringens retorikk når de skal svare på kritikken, tar utgangspunkt i middelets relasjon til scenen. Når statssekretær Endre Skjørestad blir konfrontert med målet fra Voksenåsen svarer han: "Det vi gjør er at vi kler om intensjonen til praktisk politikk." Finansminister Restad er også til stedet på pressekonferansen og griper inn: "Verken Endre eller jeg var med på Voksenåsen, så vi kan tenke fritt. Når dette skal praktiseres, oppdager man at det er vanskeligere enn man regnet med." Der slutter sitatet, men artikkelen fortsetter: "Mange faktorer bidrar til å gjøre det vanskelig, ikke minst å skaffe oversikt over hvordan selskapene man investerer i, driver" (Aftenposten 11. mai 1999). Spørsmålet er altså hvordan og hvorvidt middelet, etiske retningslinjer, kan gjennomføres på en scene beskrevet som en globalisert, sammenvevd og uoversiktlig økonomi. Djupedals konkrete forslag til hvordan man kunne gjøre den globaliserte og sammenvevde økonomien mindre uoversiktlig, blir ikke regjeringen konfrontert med.

Det er også interessant å se på Skjørestads vurderinger om aktøren og handlingen. Som argumentasjon for at de etiske retningslinjene ikke skal være så omfattende at de kan bidra til å svekke avkastningen sier han: "Vi har for øyet at dette er folkets sparepenger. Derfor opprettholder vi kravet til sikkerhet og avkastning" (DN 10. mai 1999). Handlingen er altså å ta godt vare på "folkets sparepenger". Sparepenger kan ha mange konnotasjoner. Spare er i følge Kunnskapsforlagets synonymordbok synonymt med ord som "knipe, knusle, snu på skillingen, spinke, suge på labben og spenne inn livremmen". En konnotasjon kan altså være at når disse

pengene som folket har jobbet og slitt for, nå puttes på sparegrisen, fører det til at livremmen må spennes inn. Mot denne tankegangen står bildet om nordmenn som vinner i lotto hver morgen de våkner opp i dette landet som har hatt flaks, funnet olje og år etter år kåres som verdens beste land å bo i av FN. Ryktene sier at et sted i Utenriksdepartementet oppbevares det ei tom brennevinsflaske. Den tømte havrettsminister Jens Evensens danske motpart den kvelden de to forhandlet om delelinjene i Nordsjøen.

Medierammen i disse nyhetstekstene er en liv og lære-ramme, relatert til tobakk. Konkret formulert for denne episoden kan vi si at rammen er ”Staten vil ikke lenger tjene penger på noe den jobber mot politisk, nemlig tobakk.” De to andre punktene i forslaget til etiske retningslinjer som redaksjonene kunne vinklet artiklene på var aktiv eierskapsutøvelse og opprettelsen av miljøfondet. Men av de tre punktene er det investeringene i tobakksbransjen som tydeligst viser et konkret etisk dilemma: skal en investering vurderes som medvirkning og dermed aktiv støtte til et selskap og en bransje? I dette tilfellet en bransje som norske myndigheter i andre sammenhenger forsøker å bekjempe gjennom stadige antiøykekampanjer. Sånn sett blir det gjennom denne vinklingen lett å synliggjøre kritikernes påstand om at det er dobbeltmorsk at staten investerer i virksomheter den politisk forsøker å bekjempe; manglende samsvar mellom liv og lære. Dette henger også sammen med nærhet og identifikasjon. Tobakk er noe de fleste har et konkret forhold til fra sin egen hverdag, og det er lettere for leserne å identifisere seg med problemstillingen relatert til tobakk, enn de to andre punktene.

Stortinget ender opp med å vedta bare miljøfondet. Forslagene om uttrekk av tobakk og aktivt eierskap blir forkastet, men dette får knapt omtale i mitt utvalg. Det er vanskelig å si hvorfor denne avvisningen av tobakksforslaget får lite oppmerksomhet når liv og lære-rammen alt er etablert, og kunne brukes til å påpeke at nå blir det ikke samsvar mellom liv og lære. Samsvaret mellom liv og lære går opp i røyk, men det gjør også medienes interesse. Mulige forklaringer kan være at da revidert nasjonalbudsjett endelig ble vedtatt like opp mot sommerferien, ble det kun fokusert på hovedlinjene; evt kan også artiklene som omtaler forkastelsen ha falt utenfor mitt utvalg.

Til tross for dette lite omfattende vedtaket forsommeren 1999 blir saken nå liggende tilnærmet brakk fram til våren 2001, før det virkelig smeller. Jeg går nå videre med den kronologiske tekstanalysen for den andre og den tredje fasen, etterpå vil jeg oppsummere de ulike funnene, og besvare oppgavens problemstillinger mer konsist.

5.2 Fase 2: Avsløringsfasen

Mens episodene i introduksjonsfasen var temmelig ulike, er alle episodene i denne avsløringsfasen relativt like. Også episodene i fase tre, prosessfasen, ligner på hverandre. En sammenligning av de to figurene '4.1 tidslinje' og '4.2 oversikt over artikler per halvår', viser hvordan omfanget av dekningen øker markant i fase to, og indikerer at avsløringsepisodene, særlig fra våren 2001 til våren 2002, spiller en viktig rolle i debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO).

Denne fasen består utelukkende av avsløringsepisoder. I motsetning til institusjonsbegivenhetene er informasjonen i avsløringsepisodene ikke lett tilgjengelig. Informasjonen må graves fram, og dette krever betydelige ressurser. Hvem har så gravd fram informasjonen som avisartiklene er basert på?

- A2 Landminer: "En undersøkelse Djupedal har fått gjennomført, viser at norske oljepenger blant annet er investert i et selskap som produserer landminer", skriver DN 8. mars 2001. Her er det altså en politisk aktør inne på Stortinget som graver fram opplysningene.
- A3 Burma: "I følge Kirkens Nødhjelp og en rapport fra journalist Erling Borgen eier oljefondet andeler i selskaper som handler med Burma for 5 til 8 milliarder kroner", NTB 12. juni 2001. Opplysningene er altså gravd fram av en tidligere NRK-journalist, men ikke på oppdrag fra en tradisjonell nyhetsredaksjon, men fra en NGO.
- A4 Klasebomber: Denne episoden er mer komplisert. Først er det igjen partiet SV som hevder at oljefondet er investert i klasebomber. Dagbladet går først god for påstanden ved å trykke den over hele førstesiden, men forteller etterpå at informasjonen er feil. Et halvt år senere, 11. april 2002 skriver NTB: "Det er nyhetsbrevet NorWatch som har lest Norges Banks årsrapport og funnet ut at Petroleumsfondet har investert 103 millioner kroner i General Dynamics" og det er et av General Dynamics underselskaper som er involvert i klasebombeproduksjonen.
- A5 Dagbladet-episoden: Denne episoden er også komplisert fordi den ikke i like stor grad som de andre episodene er vinklet direkte på ett saksforhold. Det kommer likevel fram nye opplysninger, og disse handler om *omfanget* av investeringer som har vært tematisert tidligere, eksempelvis: "Magasinet kan avdekke at Oljefondet fortsatt er involvert i ett av de siste konsernene i verden som åpent erkjenner at de produserer antipersonellminer" og "Magasinet kan i dag avdekke en kanskje enda mer kontroversiell investering i Burma" (Dagbladet 4. mai 2002). Artikkelen refererer også til NorWatch: "I dag offentliggjør NorWatch, Framtiden i våre hendes tidsskrift, nok en avsløring: Norske pensjonspenger legges opp gjennom investeringer i masseødeleggelsesvåpen".

Etter den kronologiske analysen vil jeg oppsummere hvordan informasjonen kommer fram, og da vil jeg legge særlig vekt på disse avsløringsepisodene. Nå vil jeg se på retorikk og regi i hver av disse episodene. I motsetning til den første fasen er det nå ikke lenger institusjonsbegivenheter, vedtak og uttalelser, som motiverer episodene. Dermed flytter også initiativet for dekningen seg. Alle episodene i denne fasen motiveres av at noen graver fram informasjon om kontroversielle investeringer. Man kunne kanskje derfor tro at det er de tradisjonelle nyhetsredaksjonene som har initiativet, men det stemmer i liten grad. Derimot er det andre aktører som jobber journalistisk.

A2 Landminer: fredsprislandet investerer i landminer – dekningen eksploderer

Det er SV som har tatt spaden i egen hånd og gravd fram investeringer i landminer. SV blir dermed et åpenbart valg i rollen som kritiker av regjeringens politikk. Etter hvert bringes også fredsprisvinner Jody Williams inn for å kritisere. Og nettopp dette paradokset, at samme land som deler ut fredsprisen til landminemotstandere investerer i landminer, ser ut til å være en viktig årsak til at saken nå for alvor settes på dagsordenen. Omfanget av dekningen av debatten om ERFO eksploderer med landmineepisoden, kunne man si om man er glad i ordspill. Fra høsten 2000 til våren 2001 mer enn 5-dobles dekningen.

Siden saken sist var oppe våren 1999 er finansministeren byttet ut, men det har ikke betydd et skifte i holdningen til ERFO. Finansminister Schjøtt-Pedersen sier til Adresseavisen 8. mars 2001 at det:

i et internasjonalt marked med tusenvis av konserner og selskaper, som ofte er vevd inn i hverandre på forskjellig vis, nesten er umulig å forhindre at norske penger havner på steder vi helst ikke ville hatt dem (Schjøtt-Pedersen i Adresseavisen 8. mars 2001).

Finansministeren indikerer at egenskaper ved scenen umuliggjør det middelet (ERFO), og dermed også det formålet, som kritikerne etterlyser. Det er også interessant å se på finansministerens svar når Øystein Djupedal i DN 8. mars 2001 forteller at:

en rekke amerikanske pensjonsfond i dag legger etiske kriterier til grunn. Dette betyr at jobben med å etablere en etisk målestokk allerede er gjort. – Jeg skal ta med meg dette og gå grundig gjennom det. Jeg har ikke vært klar over dette, sier Schjøtt-Pedersen (DN 8. mars 2001).

Med tanke på at debatten om etisk retningslinjer for oljefondet har gått i norske medier siden 1997 er dette bemerkelsesverdig. Jeg vet ikke hvor ofte det skjer, men jeg tviler på at det er særlig ofte at fagstatsråder kommer med slike uttalelser om spørsmål innen deres eget felt. Dette kan henge sammen med at økonomiske resonnement om hva innholdet i etiske retningslinjer skal være har vært svært lite framme i debatten. Finansministeren ”føler ubehag ved hele saken”

skriver Dagbladet dagen etter, i en artikkel som er et sjeldent eksempel på nyjournalistikk, som tar oss med inn i ministerens hode.

Liv og lære-rammen som vi først kunne skimte i den siste episoden i introduksjonsfasen, tobakksepisoden, er her svært tydelig, hvilket den vil fortsette å være ut gjennom det meste av denne avsløringsfasen. Norge som politisk jobber mot landminer medvirker samtidig til landmineproduksjon gjennom oljefondet. Det er ”utrolig at vi ikke sikrer oss mot at våre egne penger kan bli brukt på måter som direkte motarbeider de politiske intensjonene vi gjennom hele etterkrigstiden har hatt” skriver Nordlys på lederplass 8. mars 2001. Samme dag trykker også Adresseavisen en leder om saken: ”foretak som undergraver vår egen og ofte høyt profilerte politikk på viktige områder (...) landminer, som Norge er et av foregangslandene i bekjempelsen av.” Flere artikler trekker også fram fredsprisen til Jody Williams, og for å konkretisere hvordan liv og lære-rammen brukes i denne episoden kan vi kalle den dominerende rammen: ”fredsprislandet investerer i landminer”.

A3 Burma: investering i diktatur – et glimt av den andres ansikt

Til tross for at det er Erling Borgen på oppdrag fra Kirkens Nødhjelp som har avslørt Burmainvesteringene, er det LO som får rollen som kritiker i denne episoden. Det er særlig plasseringen av 1,2 milliarder i Total Fina Elf som framheves som kontroversiell fordi selskapet driver en gassrørledning som skal være bygget ved bruk av tvangsarbeid. Fokuset på tvangsarbeid kan være en årsak til at LO får kritisk røst-rollen, i tillegg til at LO har besøk av to representanter fra den burmesiske eksilfagbevegelsen som deltar på et seminar om etisk handel. Investeringene settes opp mot regjeringens appell til norsk næringsliv om å holde seg unna Burma.

”Jeg forstår ikke argumentet om at dette er så komplisert at ingenting kan gjøres, sier LO-leder Gerd-Liv Valla” til NTB 12. juni 2001. Artikkelen går også avslutningsvis inn på at stortingsflertallet ikke vil innføre etiske retningslinjer. ”Det må være bedre å begynne et sted ved å utarbeide kriterier, selv om disse ikke er perfekte” sier Valla, og nevner at bl.a Storebrand har gjort dette. Artikkelen inneholder også en sjelden uttalelse fra en representant for de som befinner seg i den andre enden av investeringene. Moang Than Lwil fra den burmesiske eksilfagbevegelsen uttaler: ”trekk ut alle investeringer fra Burma. De bidrar til å holde militærjuntaen ved makten, fordi generalene er avhengig av samarbeid med internasjonale selskaper.” Dagen etter, 13. juni, har både Adresseavisen og Bergens Tidende kortere artikler om saken. Begge siterer Gerd-Liv Valla, ingen av dem siterer Moang Than Lwil. Begge siterer Gerd-Liv Valla på at: ”Jeg forstår ikke argumentet om at dette er så komplisert at ingenting kan gjøres”,

ingen av dem siterer den økonomiske argumentasjonen om hvordan Valla mener ERFO kan etableres.

Moang Than Lwil uttaler seg tydelig om hva handlingen, investeringene, innebærer; investeringene bidrar til å holde militærjuntaen ved makten. Her lar NTB en representant for de i den andre enden av investeringen, de investeringen går ut over, komme til orde. Dermed slipper de til en scenebeskrivelse der konsekvensene av investeringene er i fokus. Publikum får da et glimt av den andres ansikt, jfr Zygmund Baumanns tanker om at moralen er nærsynt (referert i Rasmussen 2001: 157). Slik tydeliggjør NTB også forbindelseslinjen mellom det norske fondet og konsekvensene der ute, borte, langt vekk hvor pengene plasseres og hva pengene bidrar til der. Dermed tydeliggjøres også motsetningen mellom investeringer der hensikten er maksimum avkastning uavhengig av etikk, og investeringer som tar hensyn til investeringens konsekvenser. Liv og lære-rammen er sentral, staten appellerer til næringslivet om å holde seg unna Burma, men investerer selv i landet gjennom oljefondet, hvilket bidrar til å holde juntaen ved makten.

Like i forkant av valget, høsten 2001 innfører Ap-regjeringen en uttrekksmekanisme som gjør at fondet skal ”kunne utelukke selskaper som opererer i strid med Norges folkerettslige forpliktelser” (NTB 17. august 2001), men bestemmelsen oppnår ikke tilstrekkelig dekning til å kunne bli karakterisert som en episode (som jeg har definert til å være fokus i minst fire artikler). Kristin Halvorsen skriver i Dagens Næringsliv 25. august 2001 at en ”etisk nødutgang” ikke er nok, oljeformuen ”burde jo plasseres slik at den aktivt bidrar til å forbedre verden!” Dette impliserer at Halvorsen mener at positiv filtrering bør inn i retningslinjene, altså at negativ filtrering ikke er tilstrekkelig (jfr. vedlegg 1).

A4 Klasebomber: Norge i den internasjonale skammekroken?

Denne episoden har jeg beskrevet i innledningen av oppgaven. Her skal vi se nærmere på årsaken til at Svarstad Haugland og Foss var uenige, fram til årsaken til uenigheten ble vekk ved en kildesjekk. ”Når det foreligger folkerettslige forpliktelser, er det lovmessige grunner til å trekke ut investeringene, det er det ikke i dag”, irettesetter finansminister Per Kristian Foss (NTB 14. november 2001). Uttrekksmekanismen som ble vedtatt av regjeringen Stoltenberg like før Bondevik 2 overtok, ville ikke gitt hjemmel for å trekke investeringene, selv om Stortinget instruerte regjeringen til å jobbe for et internasjonalt forbud mot denne typen bomber noen måneder tidligere. For selv om Stortinget jobbet for et slikt forbud, var det ennå ikke på plass.

Denne episoden har to deler. Mindre enn et halvt år etter SVs tabbe kommer NorWatch med avsløringen om at oljefondet likevel er investert i klasebomber. Og denne gangen stemmer

det. Djupedal fikk mye verbal juling etter den feilaktige avsløringen, og det kan være en årsak til at han nå blir den som målbærer kritikken. Dagbladet (11. april 2002) forteller oss sågar at på Djupedals kontor henger et diplom med påskriften: ”Du kunne hatt rett-prisen”.

Her får vi også en scenebeskrivelse utenfra, hvilket det har vært få av så langt. En kilde fra den andre enden av klasebombene kommer til ordet, eller rettere, en kilde som snakker *på vegne av* menneskene i den andre enden. Både NTB, Aftenposten og Dagbladet 11. mars 2002 siterer Richard Lloyd i den Londonbaserte organisasjonen Land Mine Watch sine uttalelser til NorWatch. Artiklene nevner at denne klasebombetypen, CBU-87, har vært brukt i Kosovo og nylig i Afghanistan. Ingen kilder fra disse områdene får ytre seg, men særlig Dagbladet gir en inngående beskrivelse av hvordan bombene fungerer. Udetonerte bomber blir liggende igjen på bakken, har en dødsradius på 150 meter og bombekroppene er ”sterkt gule og flaskelignende – spesielt forlokkende på barn” (Dagbladet 11. mars 2002). Denne scenebeskrivelsen setter altså fokus på handlingens konsekvenser og bidrar dermed til å synliggjøre hva som står på spill i liv og lære-rammen. Slik reises spørsmålet om hvor mye politiske intensjonsvedtak er verd om de ikke også legger føringer på økonomiske disposisjoner. De politiske dimensjonene ved økonomiske investeringer tydeliggjøres.

Også en annen ramme blir tydelig i denne episoden. ”Dette blir mer og mer pinlig for Norge” uttaler Djupedal i både Aftenposten, NTB og Dagbladet 11. april 2002. Han sier også at det vil komme flere slike avsløringer av ”norsk dobbeltmoral”. I forbindelse med den falske klasebombeavsløringen uttalte Djupedal til Dagbladet (14. nov 2001) at Norge stiller seg ”i den internasjonale skammekroken”, en formulering Dagbladet også gjør til sin egen og bruker som stikkittel på forsiden samme dag. Denne retorikken peker på en annen konsekvens av handlingen. I tillegg til at investeringen er problematisk for de som berøres av bedriftens virksomhet, har investeringen også konsekvenser for investor (den norske staten). En konsekvens av handlingen er at dette blir pinlig for Norge, følgelig kan Norges omdømme bli svekket. Denne omdømmerammen: ”Norge i den internasjonale skammekroken” fortsetter å være en vesentlig del av debatten framover.

NTB forteller 12. april 2002 at regjeringen vil vurdere å komme med et forslag til etiske retningslinjer i revidert nasjonalbudsjett, der hovedtanken skal være at ”reglene skal trekke grenser for mulige investeringer før de gjøres, ikke bare trekke dem ut i etterkant, slik regelverket i dag er begrenset til”. I Dagbladet 12. april 2002 blir Foss direkte konfrontert med at USAs største pensjonsfond praktiserer etiske retningslinjer: ”Hvorfor er det så mye vanskeligere for Oljefondet som er betydelig mindre? – Jeg legger til grunn at Stortinget har avvist det”, er svaret

fra Foss, som dermed slipper å gå inn i argumentasjonen for hvorfor det partiet han representerer også er mot ERFO.

A5 Dagbladet-episoden: omfanget av kontroversielle investeringer er stort

Mellom 4. og 15. mai 2002 trykker Dagbladet 12 artikler om ERFO, hvorav to ledere. Den første artikkelen i denne serien står i Magasinet lørdag 4. mai og er utvalgets suverent lengste artikkel på nesten 30 000 tegn. Det er nå en knapp måned siden andre omgang av klasebombesaken, og artikkelen forteller at førstkommende tirsdag skal finansminister Foss uttale seg om oljefondet og etikk i forbindelse med framleggelsen av revidert nasjonalbudsjett. Overskriften er: "Atomvåpen. Landminer. Barnearbeid. Slaveri. Alt dette tjener Norge penger på gjennom oljefondet." Artikkelen inneholder både Dagbladets egne avsløringer og nye avsløringer fra NorWatch. Artikkelen er ikke vinklet på avsløringer av én bestemt type, som f.eks investeringer i landmineproduksjon, men fokuserer på at det totale omfanget av kontroversielle investeringer er større enn hva som har vært kjent til nå. Det store antallet artikler i denne perioden, sammen med at fokus ikke rettes mot et spesifikt uetisk forhold, men mot omfanget, er årsaken til at jeg kaller dette for Dagbladet-episoden. Dessuten er dette den første, og som det skal vise seg, eneste, episoden der en tradisjonell nyhetsredaksjon i størst grad har initiativet i saken.

Det som kanskje er mest særegent ved Magasinet-artikkelen er at den inneholder flere utmalende scener, bl.a. en detaljert beskrivelse av overgrep mot arbeidere ved en fabrikk på amerikansk Samoa som er underleverandør til tre av selskapene oljefondet er investert i. Arbeiderne ble holdt "under slaveliknende forhold, tvunget til å arbeide opp til 19 timer daglig, sju dager i uka. De ble slått, utsultet, seksuelt trakassert og svindlet for flere hundre tusen dollar i lønn". Her får vi høre en av arbeiderne selv fortelle, nemlig en ung kvinne som heter Vi:

Vaktene var spesielt oppmerksomme på fem-seks arbeidere som hadde støttet rettssakene mot fabrikkens direktør. Disse kvinnene ble slått hardest. Quen, nøkkeltvitnet i rettsaken ble holdt i armene av to vakter. En tredje vakt stakk en pinne i øyet hennes. Hun har nå mistet det øyet, fortalte Vi. (Dagbladet Magasinet 4. mai 2002)

Sitatet er hentet fra hennes vitnemål overfor den amerikanske kongressen. Her slipper Dagbladet til en særdeles grim scenebeskrivelse der en arbeidstaker får beskrive hvordan den globaliserte økonomiens etiske problemstillinger ser ut i den andre enden av investeringene.

Også i denne episoden er liv og lære-rammen sentral. Magasinetartikkelen henter ikke inn regjeringen for å svare på kritikken. Allerede neste dag, søndag 5. mai følger Dagbladet opp med en artikkel vinklet på investeringer og miljø, basert på Regnskogsfondets blad: "Det meste miljøvernminister Børge Brende kjemper mot, TJENER DEN NORSKE REGJERINGEN

PENGER PÅ – gjennom oljefondet” Her svarer også Foss. Han sier at ”det er ikke aktuelt å innføre etiske retningslinjer”, men uttrekksmekanismen vil bli utvidet, og skal gjelde ”selskaper som bryter folkerettslige prinsipper og konvensjoner.” I posisjonen som kritiker er denne gangen, i tillegg til opposisjonen på Stortinget, også Dagbladet selv en tydelig aktør, med to lederartikler i denne episoden. 7. mai 2002 skriver Dagbladet på lederplass at spørsmålet om ERFO ”er et politisk, ikke et praktisk spørsmål”. Flere av artiklene i serien handler om andre fond som praktiserer etiske retningslinjer.

I tillegg til liv og lære-rammen er også omdømmerammen viktig: 7. mai 2002 legger Foss fram revidert nasjonalbudsjett i Stortinget og neste dag trykker Dagbladet en artikkel med overskriften ”- En moralsk kollaps, Bondevik” sitat Øystein Djupedal. Åslaug Haga uttaler at ”regjeringen er feig og holdningsløs”. ”Når Norge arbeider i ett forum mot barnarbeid, mister vi all troverdighet ved gjennom Oljefondet å investere i selskaper som utnytter barnarbeid” uttaler Trond Giske (Dagbladet 15. mai 2002). Et forsøk på å kombinere disse to momentene i en konkret formulert medieramme kan være: ”de grusomme tingene vi bidrar til gjennom oljefondets investeringer skader også Norges omdømme”. Også i denne episoden er altså både liv og lære og omdømme-aspektene viktige.

5.3 Fase 3: den politisk-byråkratiske prosessen går sin gang

Det er i den første episoden i denne fasen at stortingsflertallet snur, og denne episoden vil jeg vie stor oppmerksomhet. De tre påfølgende episodene handler om gjennomføringen av dette vedtaket, så jeg vil bruke noe mindre plass på disse. Jeg ser først på hvordan opplysningene som er utgangspunkt for episodene kommer fram, før jeg vurderer retorikk og regi i hver enkelt episode.

I fase 3 kommer ny informasjon igjen hovedsakelig fra institusjonen Stortinget. I motsetning til i fase 1 er dekningen nå relativt omfattende. Alle episodene dreier som om Graverutvalget.

- IB5 a) Graverutvalget initieres: Den konkrete foranledningen for denne episoden er at spørsmål angående etikk og oljefondet tas opp i forbindelse med behandlingen av revidert nasjonalbudsjett 2002, der stortingsflertallet dikterer regjeringen til å nedsette et utvalg som skal utrede etiske retningslinjer for oljefondet.
- IB5 b) Graverutvalget utnevnes: Artiklene som utgjør denne episoden omtaler utnevnelsen av medlemmene i dette utvalget. Utnevnelsen skjer formelt i statsråd på Slottet 18. oktober 2002.
- IB5 c) Graverutvalgets forslag framlegges: 25. juni 2003 legger Hans Petter Graver fram utvalgets sluttrapport med et forslag til etiske retningslinjer.
- IB5 d) Graverutvalgets forslag vedtas: I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett legger regjeringen forslaget til etiske retningslinjer for oljefondet, basert på Graverutvalgets innstilling, fram for Stortinget 11. mai 2004. Men før framleggelsen i Stortinget, helt fra DN kom ut på morgenkvisten har man kunnet lese om forslaget i artikkelen "Oljefondet får etikkregler" (DN 11. mai 2004). Lekkasjen poengteres i artikkelen gjennom formuleringen "DN kjenner innholdet i forslaget".

IB5 a) Graverutvalget initieres: det politiske landskapet snus opp ned

Denne episoden følger kun en måned etter Dagbladet-episoden, og er på sett og vis en fortsettelse av den. Denne episoden handler om resultatene som kommer ut av forhandlingene om revidert nasjonalbudsjett, som ble lagt fram midt i Dagbladet-episoden. Jeg vil likevel si at debatten her går over i en ny fase. Det skjer i det øyeblikket vedtaket fattes, skillet er altså at stortingsflertallet snur, og nå går inn for å utrede etiske retningslinjer for oljefondet. Etter dette er ikke mediedekningen lenger fokusert på avsløringer som i fase 2, men på den politiske prosessen angående retningslinjene.

Det er de politiske partiene som er aktører i denne episoden, men forskjellige aviser gir ulike framstillinger av hvem som har initiativet. ”SV har fått gjennomslag i komiteen for at det skal nedsettes et utvalg som skal fremme forslag om etiske retningslinjer for oljefondet” skriver Klassekampen 15. juni 2002. ”Presser Bondevik til etisk fond” er overskriften på en artikkel i Dagbladet dagen etter, og ingressen forteller at ”I oljefondssaken snus det politiske landskapet opp ned: Frp’s Siv Jensen presser KrF og Venstre til å ta hensyn til menneskerettigheter og miljø”. Også Aftenposten poengterer FrPs rolle:

Jensen går ikke med på at Fr.p. plutselig har endret standpunkt og støtter opp om en typisk SV-sak. – Noe plutselig skifte er ikke dette. I løpet av forrige stortingsperiode gled vi gradvis i retning av det standpunktet vi nå har, sier Jensen²¹ (Aftenposten 21. juni 2002).

Begge framstillingene er for så vidt riktige, men de er forskjellige versjoner av virkeligheten. SV har sammen med andre aktører lenge jobbet for at de andre partiene skulle skifte mening, har fått FrP og Ap til å snu, og dermed er FrP med på å diktere KrF og Venstre. Regjeringspartiene er så godt som usynlige i denne episoden: ”Bondevik svarer for tida ikke på Dagbladets forespørsler om et intervju om Oljefondet” skriver Dagbladet 16. juni 2002. Formuleringen i Aftenpostens artikkel impliserer at det er et paradoks at FrP dikterer KrF til å ta hensyn til menneskerettighetene. Dette ser ut til å være en viktig årsak til at FrP og Siv Jensen nå gis den rollen som Djupedal har pleid å ha: tilhenger av etiske retningslinjer, eller kanskje i større grad: kritiker til regjeringen og til Bondevik. Siv Jensen kommer til orde med lange sitater i Dagbladet og Aftenposten, om hvorfor FrP nå går inn for etiske retningslinjer for oljefondet. I den pentadiske analysen av aktørenes retorikk er det interessant å se på hva som er formålet med det middelet som vedtas, de etiske retningslinjene for oljefondet:

Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene. Aller mest reagerer jeg på at Norge kjemper for menneskerettighetene samtidig som vi gjennom oljefondets investeringer bryter de samme menneskerettighetene. Jeg er opptatt av avkastning, men vi må ikke glemme å ivareta våre folkerettslige forpliktelser (Siv Jensen til Dagbladet 16. juni 2002).

Det skal skapes avkastning når oljefondet investerer folks penger. Men samtidig har Norge også påtatt seg internasjonale forpliktelser om å overholde menneskerettigheter. Vi kan ikke leve med skandaleavsløringer om at norske investeringer blir brukt til å bryte menneskerettighetene (Siv Jensen i Aftenposten 21. juni 2002).

²¹ Dette stemmer dårlig overens med en uttalelse Jensen ga 3 måneder tidligere til NorWatch nr. 3/4 mars 2002: ”Frp mener jo at skal man investere i et fond må det være for å få avkastning. Så får det arbeides for etikk og moral på andre fronter.”

Ut fra disse utsagnene er formålet både å ivareta menneskerettighetene, og å unngå skandaleavsløringer. Hensynet til Norges omdømme er altså en vesentlig del av årsaken til at FrP går inn for etiske retningslinjer for oljefondet.

Dagbladetartikkelen 16. juni er altså vinklet på spillet mellom partiene. Djupedal bidrar også til spill-dimensjonen med sterke personkarakteristikker: ”Det er ynkelig å se at Kjell Magne Bondevik – en mann som later som han er opptatt av menneskerettighetene – stemmer imot at Oljefondet skal følge menneskerettighetene” (Dagbladet 16. juni 2002). ”Opposisjonen presser Bondevik til å utrede etiske retningslinjer for å ivareta menneskerettighetene og redde Norges omdømme” kan vi kalle den konkrete rammen i denne episoden. Dette presenteres altså som et paradoks i forhold til at Bondevik har forsøkt å profilere seg på menneskerettigheter ved tidligere anledninger. Sann sett er denne rammen beslektet med de rammene vi så i fase 1. Det betyr at spilldimensjonen framstår som et vesentlig element, men spillet mellom partiene på Stortinget handler i denne episoden ikke om en dragkamp om regjeringens omdømme, men hvordan skiftende flertallssammensetninger kan gi forskjellige vedtak.

IB5 b) Graverutvalget utnevnes – grått og topptungt

Etter at vedtaket om å utrede etiske retningslinjer for oljefondet er fattet, settes utredningsprosessen i gang. Regjeringen vedtar 18. oktober 2002 sammensetningen av utvalget, som skal ledes av jussprofessor Hans Petter Graver. Med utgangspunkt i dekningen av forrige episode, der fokus var at opposisjonen dikterte regjeringen, er det ikke overraskende at rammen i denne episoden fokuserer på kritikk av sammensetningen av utvalget. Både NTB (18. okt 2002) og Dagbladet (19. okt 2002) henter inn Hermstad fra FIVH og Djupedal fra SV som kritikere. De mener at utvalget er topptungt, byråkratisk og grått, og savner noen til å representere den kompetansen frivillig sektor besitter.

Regjeringen blir ikke konfrontert med kritikken mot sammensetningen av utvalget og utelatelsen av ideelle organisasjoners kompetanse. Derimot gjengir både NTB (18. okt 2002) og Bergens Tidende (19. okt 2002) en kommentar fra Bondevik det er interessant å se på i den retoriske analysen:

Målet er at pengene vi setter av i Petroleumsfondet med tanke på kommende generasjoners velferd, forvaltes på en måte som ikke er i strid med, men tvert om fremmer viktige hensyn som miljø og menneskerettigheter, sier statsminister Kjell Magne Bondevik (NTB 18. okt 2002).

Formålet er altså ikke bare å unngå uetiske investeringer, men i tillegg å bruke handlingen, investeringene, til aktivt å fremme hensyn som miljø og menneskerettigheter, og dette skal skje

gjennom middelet etiske retningslinjer. Dette impliserer at retningslinjene kommer til å bestå av positiv, ikke negativ, filtrering (jfr. vedlegg 1).

IB5 c) Graverutvalget framlegges: Ble det umulige mulig – uten kostnad?

25. juni 2003 la Graverutvalget fram sin rapport, og dagen etter blir de tre hovedpunktene referert i Aftenposten, DN, Klassekampen og Dagbladet. Oljefondet skal ikke investere i selskaper der driften krenker grunnleggende humanitære prinsipper og menneskerettigheter (negativ filtrering av enkeltelskaper). En rekke våpentyper som medfører ”særlig omfattende sivile lidelser”, skal filtreres vekk (negativ filtrering av bransje). Dessuten skal oljefondet også utøve aktivt eierskap ved å bruke stemmeretten på generalforsamlinger (Dagbladet 26. juni 2003).

Både NTB og Dagbladet fokuserer på at Finansdepartementet her er blitt tvunget til å foreslå noe de egentlig ikke var for. ”Finansdepartementet sa de ikke kunne gjøre det. Men de gjorde det: Et utvalg anbefaler etiske retningslinjer for oljefondet.” Slik var ingressen i NTB’s artikkel 25. juni 2003. Ingressen i Dagbladets artikkel 26. juni 2003 lyder: ”I fjor sa Per-Kristian Foss at etiske retningslinjer for oljefondet var uaktuelt. Men i går ble det umulige plutselig fullt mulig.” Også Aftenpostens artikkel 26. juni 2003 påpeker dette: ”Etiske retningslinjer er ikke bare mulig, det er ønskelig at fondsforvalterne får beskjed om hvordan de skal investere.” Men Aftenpostens journalist har misforstått hvordan retningslinjene vil fungere i praksis, investeringsobjektene skal ikke undersøkes i forkant. Dette påpeker Arild Hermstad, FIVH, i et leserbrev i Aftenposten 8. juli 2003:

Et nytt råd vil i praksis sitte og vente på at mediene eller frivillige organisasjoner skal grave fram negative opplysninger om selskap fondet investerer i. Selvsagt bør eierne ha et selvstendig ansvar for å innhente opplysninger før investeringene foretas (Hermstad, Aftenposten 8. juli 2003).

Et annet sentralt poeng er at retningslinjene vil få ”små konsekvenser for petroleumsfondets avkastning” (Dagbladet 26. juni 2003). Utvalget ikke har funnet ”risiko for at etiske investeringer vil kaste mindre av seg enn rent finansielle investeringer” (NTB 25. juni 2003). ”Utvalget konkluderer med at en ikke vil tape penger på å stille etiske krav” (DN 26. juni 2003). ”Det hele skal skje uten at avkastningen fra fondet påvirkes i nevneverdig grad” (Aftenposten 26. juni 2003).

Aktørene har ulik oppfatning om hvordan dette forslaget plasserer seg i forhold til tidligere praksis: ”Jeg oppfatter ikke forslagene som et dramatisk linjeskifte, mer som en systematisering av den praksisen oljefondet følger i dag, sa en ordknapp statssekretær i Finansdepartementet, Øystein Børmer” (NTB 25. juni 2003). Djupedal mener derimot at dette er

”som en Nürnberg-dom, bare i miljømessig og menneskerettslig sammenheng” (Dagbladet 26. juni 2003).

Medierammen i denne episoden handler om det umulige som ble mulig og om at etikk ikke koster, og kan formuleres slik: ”De sa det ikke var mulig, men her er et forslag til etiske retningslinjer, og det uten at avkastningen svekkes”. Formuleringene i artiklene er muligens, bevisst eller ubevisst, basert på slagordet for Lillehammer-OL: ”De sa det ikke var mulig, så vi gjorde det”. Dette er etter min vurdering den tydeligste rammen i denne episoden, men både her og i en del andre episoder finnes det artikler som i større grad er preget av andre rammer.

IB5 d) Graverutvalget vedtas – SV jubler

Når regjeringen Bondevik 2 den 11. mai 2004 legger fram forslag til ERFO i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett, har Foss valgt å følge anbefalingene gitt av Graverutvalget. De tre virkemidlene er altså aktiv eierskapsutøvelse, svartelisting/negativ filtrering av bransjer og uttrekk av enkeltsselskap der selve driften kan karakteriseres som uetisk. ”SV jubler over etiske retningslinjer for oljefondet” er overskriften på en artikkel fra NTB 11. mai 2004. Klassekampens (12. mai 2004) ingress begynner slik: ”- Dette er en seier for SV, sier Audun Lysbakken i SV”. Øystein Djupedal innleder sitt lesebrev i Adresseavisa slik:

SV trakk opp champagnen da Regjeringen la fram revidert budsjett sist tirsdag. Grunnen var et regjeringen fremmet forslag om etiske retningslinjer for oljefondet. SV har alltid ment at det ikke er noen konflikt mellom etikk og butikk (Djupedal i Adresseavisa 14. mai 2004).

Rammen ”etiske retningslinjer er en seier for SV” er altså tydelig i flere aviser, men ikke alle artiklene er vinklet på at dette er en seier for SV. Dagsavisen (12. mai 2004) fokuserer på selskapene som kan havne i skammekroken med overskriften ”Vil ta Norge ut av verstingaksjene” og starter ingressen slik: ”Coca-Cola, Nestlé og andre kjente merkevarer kan bli hengt ut til spott og spe av Petroleumsfondet.” Dagbladet (12. mai 2004) valgte å fokusere på tobakk med ingressen: ”Helseminister Dagfinn Høybråten vil ha slutt på regjeringens milliardinvesteringer i tobakksindustrien. Men finansminister Per-Kristian Foss nekter å stumpe tobakksaksjene.” Episoden går etter hvert over i et etterspill om KrFs rolle, med utgangspunkt i et leserinnlegg i Adresseavisen 21. mai 2004 skrevet av Jon Lilletun med overskriften ”Etikk før butikk”.

Deretter følger noen flere leserinnlegg der særlig to kritiske poeng relatert til retningslinjene er interessante. De retningslinjene som Finansdepartementet har foreslått bærer preg av at pengene kan gå til nesten hva som helst ”bare skandalene unngås” skriver Hermstad (FIVH) i et leserinnlegg i DN 1. juni 2004. Han mener at å være etisk er mer enn ”å unngå å

opptre grovt uetisk”, målet må være ”å sette alle våre overflødige oljemilliarder i arbeid for en framtid slik vi ønsker den skal bli for våre barnebarn.” Øyvind Eggen fra Utviklingsfondet skriver at det bør gjøres slutt på dagens investerings-diskriminering av fattige land: ”Norges Bank har faktisk ikke engang lov til å vurdere slike investeringer, selv om de finner virksomheter som er både etisk og foretningmessig attraktive” skriver han i et innlegg i Aftenposten 18. juni 2004.

Den mest tydelige rammen i denne episoden kan vi kalle ”Etiske retningslinjer er en seier for SV”. Også etterspillet om KrFs rolle ligger tett opp til denne rammen der spillet mellom partiene og hvem som skal ta æren for retningslinjene er i fokus. Innvendingene fra Eggen og Hermstad problematiser hva retningslinjene går utpå, de forsøker altså å utdype hva virkemiddelet innebærer. Dette ligger lenger unna avisenes tolkningsrammer, som ikke fokuserer på selve virkemidlet, men på aktørene, eller rettere sagt uenigheten mellom forskjellige aktører.

Dermed er et sett etiske retningslinjer for oljefondet vedtatt, og her slutter utvalgsperioden i denne oppgaven. I de kommende kapitlene vil jeg trekke sammen trådene fra denne kronologiske analysen for å svare mer konkret på oppgavens problemstillinger.

6. Avsløringenes vei til offentligheten

I dette kapittelet vil jeg forsøke å besvare problemstilling 1.1 om hvordan opplysningene som aktualiserer debatten kommer fram. Dette vil jeg gjøre ved å sammenligne de forskjellige episodene fra den kronologiske analysen, og trekke inn de tre intervjuene jeg har gjort med aktører som har vært sentrale i denne prosessen. Jeg vil se på deres arbeidsmetoder og motivasjon. Deretter vil jeg se på hvordan det har seg at denne informasjonen bringes ut til en bred offentlighet, altså hvordan det går til at det konstrueres nyhetstekster²² med utgangspunkt i opplysningene som graves fram.

Først en kort oppsummering av hvordan debatten om ERFO blusser opp i nyhetsmediene: Jeg har sagt at episodene (klynger av artikler, tematisk og/eller tidsmessig) enten er institusjonsbegivenheter eller avsløringer. Fase 1 består av fire institusjonsbegivenheter og én avsløring, alle episodene får beskjeden dekning. Fase 3 består av fire episoder, alle institusjonsbegivenheter, og alle får omfattende dekning. Det er altså ikke hvorvidt en episode er basert på en institusjonsbegivenhet eller en avsløring som avgjør hvor omfattende mediedekningen er, men derimot hvor episoden befinner seg på tidslinja. Det sentrale i denne sammenhengen er at fase 3 kommer etter fase 2, der omfanget av dekningen øker markant. Dette er avsløringsfasen, og avsløringsepisodene gir debatten økt nyhetsverdi som bidrar til at også fase 3 får en relativt bred dekning.

Institusjonsbegivenhetene dekkes som en del av de daglige nyhetsrutinene (Allern 1997: 37). Riktignok skjer det ved to tilfeller at Dagens Næringsliv har gravd fram, eller fått i fanget, lekkasjer angående institusjonsbegivenheter (DN 10. mai 1999 og 11. mai 2004). Dog er avsløringsepisodene langt mer særegne og interessante i denne casen, og derfor er det avsløringene jeg nå vil ta for meg.

6.1 Global graving

En oppsummering av den kronologiske analysen viser at fire av de fem²³ avsløringene ikke er foretatt av tradisjonelle nyhetsredaksjoner. NGO'er står bak tre av avsløringsepisodene, partiet SV står bak en (pluss en feilaktig), og Dagbladet står bak en avsløringsepisode. Formuleringer som "Magasinet kan avdekke" og "Magasinets gjennomgang viser" indikerer at det er viktig for

²² Metaforen "vei" i overskriften er altså ikke en referanse til et utvalgspadigme.

²³ Fem av seks, om vi regner med den uriktige avsløringen.

Dagbladet å markere sin egen rolle. I de fire andre tilfellene har vi kilder i to ledd; denne arbeidsdelingen vil jeg straks komme tilbake til, men først må vi se på hvordan opplysningene graves fram.

Kunnskap om hvordan avsløringene er gravd fram får vi i liten grad fra avisartiklene, så dette avsnittet er i hovedsak basert på intervjudata. Det er tre ulike typer aktører som har gravd fram avsløringer i denne saken: NGO'er, politiske partier og tradisjonelle nyhetsredaksjoner. Jeg har intervjuet en representant for hver av de tre. Av NGO'ene valgte jeg NorWatch og David Stenerud, siden de står for to avsløringer, mens Kirkens Nødhjelp står for en, der de hentet inn en ekstern journalist. Videre står SV for en riktig og en uriktig avsløring. Til tross for at Øystein Djupedal hele veien har frontet saken i mediene, er det politisk rådgiver Kalle Hesstvedt som har gjort gravearbeidet, og det er han jeg har snakket med. Dessuten har jeg snakket med Thomas Ergo som står for Dagbladets avsløringsepisode.

Landmineepisoden i mars 2001 var den første avsløringen som fikk stor medieoppmerksomhet, og som det framgår av oversikten over artikler per halvår er det nå omfanget av dekningen skyter i været. "Hvis vi hadde søkt, kunne vi fått S.K.U.P.-prisen, vi jobbet jo som journalister" sier politisk rådgiver i SV, Kalle Hesstvedt om denne avsløringen (alle sitater fra intervju 24. august 2005). Han forteller at motivasjonen var at SV ønsket å endre lovverket:

Dette handlet om å skaffe oss verktøy og ammunisjon for å få på plass etiske retningslinjer. Hvis vi fant ut at oljefondet var involvert i landminer ville vi ha en knagg, altså et eksempel som viser hvorfor etiske retningslinjer må på plass (Hesstvedt, intervju 24. august 2005).

Gravearbeidet besto av søking i åpne kilder, forteller Hesstvedt. Etter mye graving uten resultater gikk han gjennom den internasjonale kampanjen mot landminers liste over produsenter og fant at oljefondet var investert i Singapore Technologies. Dette ble sjekket opp mot andre uavhengige kilder: "Landminesaken var sjekket til bunns, frem og tilbake" forteller Hesstvedt. Han snakket med en forsker i Bangkok som hadde besøkt bedriften i Singapore for kampanjen mot landminer, og var i kontakt med investormiljøet i Storebrand, som hadde den samme informasjonen. Hesstvedt mener det er vanskelig å si hvor mye han jobbet før han kom fram til dette, men anslår at han brukte et sted mellom en og to måneder til sammen.

Den neste avsløringsepisoden SV og Hesstvedt sto bak, var den første av klasebombeepisodene, som er detaljert beskrevet i innledningen av denne oppgaven. Opplysningene Hesstvedt gravde fram, og som SV og Dagbladet presenterte som en avsløring, viste seg å være feil.

Ja det var jo en jævlig sak. Der gikk det litt fort i svingene. Jeg gjorde en bommert og vi brukte det jeg fant litt for fort. Vi hadde bare en kilde og sjekket ikke mot andre kilder. Men vi hadde jo høy selvtilitt etter

landminesaken på våren. Det var ikke en god dag. Da jeg gikk hjem den dagen satte jeg meg under et ullteppe og dempet belysningen (Hesstvedt, intervju 24. august 2005).

Han jobbet langt mindre med denne avsløringen enn med landminesaken, anslagsvis 10 til 15 timer, men påpeker at det hadde vært jobbet mye med tematikken i forbindelse med den første avsløringen. ”Dagbladet spurte ikke meg om jeg hadde to uavhengige kilder. De sjekket ikke det vi hadde sjekket” sier Hesstvedt.

Det viste seg likevel at fondet var investert i klasebomber, og den avsløringen var det David Stenerud i NorWatch som gravde fram. Stenerud forteller (alle sitater fra intervju 19. mai 2005) at han ble irritert etter den første, falske klasebombeavsløringen, og tenkte at i et så stort fond er det stor sjanse for at det likevel finnes investeringer i klasebombeproduksjon. Metoden han brukte var å først søke bredt på internett på ord som ”clusterbombs”, ”manufacture” og ”production”. Deretter sjekket han selskapene som kommer opp mot oljefondets portefølje og gikk inn på detaljene og så om de virkelig er involvert. I tillegg til internettsøket, var han i kontakt med General Dynamics, men fikk bare ut en bekreftelse på at de eier selskapet som produserer klasebombedelene (GT-OTS) 100 prosent, altså at det er et heleid datterselskap.

Dessuten var jeg i kontakt med flere organisasjoner som jobber med klasebombeproblematikken og innhentet kommentarer for å bygge tyngde rundt avsløringen og kunne være konkret rundt størrelsen og alvorlighetsgraden av problemet i praksis.

- Er det vanskelig å slå fast at et selskap faktisk er involvert i klasebombeproduksjon?

Litt. Hvis du bare bruker info fra selskapenes egne sider handler du litt mot bedre viten, for de er ofte ikke oppdatert, og du vil vite at de gjør det i dag, og at det ikke bare er en bestilling som de fylte (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Stenerud anslår at han jobbet ca en uke effektivt over en fireukersperiode før han var sikker nok til å kunne publisere. Stenerud forteller at han visste at Thomas Ergo også jobbet med klasebombesaken: ”Jeg ville jo slå Thomas Ergo og være først ute med disse avsløringene, så det var litt konkurranse akkurat da, det ble et kappløp, og han ble litt sur da jeg var først ute” forteller Stenerud. Forholdet til Ergo karakteriserer han som godt: ”han er dyktig”, sier Stenerud.

Denne riktige klasebombeavsløringen kom en måned før Dagbladets artikkelserie i mai 2002. Dette forteller Thomas Ergo om motivasjonen for serien:

Jeg tenkte at det er rart at vi har nøyd oss med å skrive om andres avsløringer, det er noe tafatt over at journalister tar imot avsløringer fra andre. Hvorfor graver vi ikke selv? Jeg ønsket å få i stand en debatt om etiske retningslinjer (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Ergo forteller at Magasinet liker viktige dokumentarer, samfunnsengasjerende saker, og han fikk overbevist ledelsen om at her kunne de sette dagsorden. ”Jeg har ingen spesialkompetanse, men er heller ikke redd for å lese bøker. Motivasjonen var helt klart subjektiv, altså et personlig

engasjement” forteller Ergo. ”Metoden gikk ut på å støvsuge alle kanaler”, han ønsket å avdekke flest mulig aspekter på en gang. Ergo snakket med forskningsorganisasjoner og NGO’er som har jobbet med saken tidligere, for å høre om hvordan de jobbet:

Generelle googlesøk på f.eks childlabour er håpløst, det er mer effektivt å jobbe mot et stort nettverk av NGO’er, utenlandske og norske. Alle som jobber med slike spørsmål i Norge visste at jeg holdt på med denne saken. I begynnelsen var det ikke klart hvor lang tid dette ville ta. Jeg fikk jobbe veldig mye, de så vel at jeg var glødende engasjert i denne saken. Til å begynne med brukte jeg to dager i uka, men de to siste månedene fram til Magasinet-saken jobbet jeg kun med dette (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Ergo forteller også at han gjorde en avtale med NorWatch om en atomvåpeninvestering de hadde avdekket, som de holdt igjen noen uker og publiserte gjennom Ergos artikkel i Dagbladet Magasinet 4. mai 2002.

I følge intervjuobjektene har gravearbeidet krevd tid, kompetanse og personlig motivasjon. Bak hver av avsløringene ligger det minst ei ukes reasearsh, opp til flere måneder. Dette koster penger, og redaksjonenes mulighet til å prøve seg på slike saker avhenger dermed av hvor stort presset om å fylle morgendagens flater er, jfr Allerns kommersielle nyhetskriterier (2001a: 66). Det er også en fare for at man jobber lenge forgjeves, fordi det viser det seg at man var på et feil spor. På den andre siden er det mulig å vinne prestisje på slike saker. Ergo forteller at Magasinet-redaksjonen liker samfunnsengasjerende saker, og trekker fram muligheten til å sette dagsorden som en viktig årsak til at han fikk anledning til å bruke så mye tid på saken. Gevinsten, å sette dagsorden, kan bidra til politisk endring i selve saken, dessuten kan avisen få økt salg den aktuelle dagen, og økt prestisje som varer ved. En slik fjær i hatten kan gi avisen et godt omdømme både hos publikum og annonsører.

Avsløringer er også viktig for hele nyhetsinstitusjonen. Martin Eide (1992) skriver om avslørende journalistikk som profesjonslegitimering. I den framvoksende journalistiske profesjonsideologien står tanken om den heroiske journalisten som avslører sjokkerende forhold i kampen for de svakeste sentralt. Watergate løftet journalistikkens prestisje, og ”nyhetsjournalistikkens legitimitet og samfunnsmessige posisjon ville vært en annen uten denne nyhetssaken”, skriver Eide (1992: 30). ”At Wallraff selv er blitt en høyst levende legende stimulerer journalistdrømmen om å avsløre dobbeltmoral og hykleri” skriver Harald Stanghelle (Aftenposten 3. nov 2005) om den tyske journalisten Günter Wallraff, som har gitt navn til begrepet ”wallraffing”. S.K.U.P.-prisen er et uttrykk for det samme. Mitt poeng her er bare å påpeke at avsløringsoppdraget er en sentral del av journalistikkens legitimeringsgrunnlag. Dette impliserer ikke at prestisje nødvendig vis er den primære motivasjonen for de som graver i den globaliserte økonomien i debatten om ERFO. Nå er det jo heller ikke sånn at anerkjennelse som

motivasjon trenger å stå i motsetning til å mene at saken i seg selv er viktig. Ingen av de tre informantene svarer for øvrig at prestisje er en motivasjonsfaktor.

Samtidig er det også mulig å tape prestisje, hvis man publiserer en avsløring som viser seg å være feil, som Dagbladets forside 14. november 2001. Dette går utover troverdigheten, og det er ytterst dramatisk. Et nyhetsmedium kan ikke overleve på sikt uten troverdighet. Når det viser seg at en slik glipp kan gå gjennom alle kontrollledd og nå helt fram til Dagbladets forside, kan dette også være en indikasjon på at tematikken er svært kompleks, og at andre journalister etter en slik affære vil holde seg langt unna tematikken. I forhold til innholdet i debatten, hvorvidt det er mulig å ha oversikt over selskapenes virksomhet i en sammenvevd, uoversiktlig og globalisert økonomi, blir en slik bommert nettopp et argument for at det er særdeles vanskelig å holde oversikten over dette landskapet.

Svarene intervjuobjektene ga etterlot ikke noen tvil om at alle tre har et oppriktig engasjement for at det er viktig å sette søkelys på denne saken. Men de vektla ulike elementer da jeg spurte eksplisitt om motivasjonen for å begynne å jobbe med denne saken, og det kan være interessant å se svarene i lys av hvilke plattformer de tre jobber ut fra. Hesstvedt jobber for et politisk parti som har endring som sin viktigste målsetning, og er klar på at avsløringen først og fremst er et middel for å få på plass retningslinjer. Stenerud trekker fram at han ble irritert etter den falske klasebombeavsløringen; han vektlegger altså ønsket om å komme til bunns i akkurat dette spørsmålet. Stenerud og NorWatch befinner seg et sted mellom politikken og journalistikken, men hvis man skulle sette opp et gjerde mellom de to, vil jeg plassere han på journalistikkens side. NorWatch følger vær varsom- og redaktørplakaten, og Stenerud er ansatt som journalist. Samtidig er NorWatch en del av Framtiden i våre hender, som har klare politiske mål, og NorWatch er et virkemiddel for å få økt søkelys på norsk næringsliv i sør.

Vi er ansatt i NorWatch som gravende journalister. FIVH er en NGO med en politisk agenda. Det er en kraftig motsetning mellom de to, og det er stadige gnisninger. Vi følger redaktørplakaten for å kunne hevde autonomi (David Stenerud i NorWatch, intervju 19. mai 2005).

Dette kan man selvfølgelig karakterisere primært som en strategi fra NorWatchs side for å skaffe seg troverdighet. For å vurdere hvorvidt NorWatch sin virksomhet i sum bør karakteriseres som politisk eller journalistisk, må man gjennomføre en større analyse av produsert materiale. Det vil ikke skje i denne oppgaven.

Tredjemann, Ergo i Dagbladet, vektlegger på sin side journalistenes rolle i sitt svar, og sier i tråd med tankene om journalistikkens ideelle funksjon, at det er noe tafatt over journalister som bare tar imot avsløringer fra andre og ikke graver selv. Et viktig poeng i fortsettelsen av Ergos uttalelse er at informasjon har en annen legitimitet når den kommer fra en som ikke har en uttalt

agenda i saken. Denne arbeidsfordelingen mellom journalister og spesialiserte gravere vil jeg nå se nærmere på.

6.2 Arbeidsdeling: spade og spalter

Jeg vil nå se på hvordan avsløringene bringes videre til et bredt publikum, altså hvordan det har seg at informasjonen blir utgangspunkt for konstruksjon av nyhetstekster i de store, tradisjonelle nyhetsmediene. Her kommer vi inn på konkrete vurderinger om hvordan sakene må presenteres/konstrueres for å nå ut til en bred offentlighet.

Thomas Ergo jobber i Dagbladet når han graver fram informasjon om kontroversielle investeringer. I dette tilfellet er Dagbladet også det mediet som bringer opplysningene ut til et stort publikum. I de fire andre avsløringsepisodene har vi det jeg vil kalle kilder i to ledd: personene eller dokumentene som forteller om kritikkverdige forhold i bedrifter som oljefondet er investert i er første ledd av kilder, mens organisasjonene som formidler denne informasjonen til nyhetsmediene er andre ledd. Disse organisasjonene jobber journalistisk og publiserer materialet gjennom egne kanaler, men det er problematisk å karakterisere disse organisasjonene som tradisjonelle nyhetsmedier. Som jeg har nevnt, NorWatch er knyttet til Framtiden i våre hender (FIVH), også Kirkens Nødhjelp har en agenda som er årsaken til at de graver fram denne informasjonen. Kirkens Nødhjelp låner også inn journalistisk legitimitet ved å engasjere Erling Borgen til å skrive rapporten der avsløringen kommer fram. Både NorWatch og Kirkens Nødhjelp publiserer selv avsløringene i egne rapporter og nyhetsbrev, men for at denne informasjonen skal kunne få en effekt, er organisasjonene avhengige av at andre medier tar saken ut til en bredere offentlighet.

David Stenerud jobbet ikke i NorWatch i 1999, men kjenner godt til hva som skjedde i forbindelse med den første avsløringsepisoden, som i liten grad nådde ut til et bredt publikum. Han mener NorWatch gjorde en feil i presentasjonen av saken, ved ikke å fokusere skarpt på ett spesifikt, kontroversielt forhold:

Det nytter ikke å fokusere på flere aspekter samtidig, det er ikke veien å gå, da får du lite oppmerksomhet. Det vet vi jo fra før, det ligger i medienes natur, du må være litt mer konkret, det må være litt mer blod (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Kalle Hesstvedt forteller at SVs to avsløringer ble presentert på forskjellige måter.

Landmineavsløringen ble presentert første gang i Stortingssalen, klasebombeavsløringen ble

presentert først gjennom Dagbladet. Selv om mediene ikke fikk være først ute med landmineavsløringen var det ikke vanskelig å få dekning, forteller Hesstvedt:

Det var en sak som på mange måter solgte seg selv, fordi det var en nyhet.

– Hvorfor var det en nyhet?

Fordi landminer er forbudt gjennom folkeretten. Derfor mente vi at landminer ville være det beste eksemplet. Eller barnarbeid, barnarbeid ville også vært veldig bra - bra i gåseøyne, selvfølgelig.

- Så det er brudd på folkeretten som gjør dette til en nyhet?

Ja. Et unntak ville vært porno. Hvis vi hadde funnet hardcore pornografi ville det vært en like god sak. Ikke fordi det er forbudt, men fordi det ville vært totalt uakseptabelt for Bondevik (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Hesstvedt forteller at han hele veien jobbet tett sammen med Dagbladet og NorWatch. Personlig kjennskap og kontakter betyr utrolig mye, sier han: ”Jeg går til folk jeg kjenner. Samtidig vurderer vi hvilket medium som egner seg best. Vi ønsker forsideoppslag”. Hesstvedt forteller at de han kontakter må være folk som har kjennskap til saken og gjennomslag i redaksjonen.

Vi hadde jo Jody Williams på Ukeslutt. Våren 2001 tok vi kontakt med Jody Williams og spurte om hun kunne tenke seg å snakke på norsk radio.

- Men du jobber jo ikke i redaksjonen?

Nei, men det behøver jo ikke bety noe. Sann er det når man holder på med sånt, man spiller jo i forskjellige roller. Det er ikke vi som bestemmer det, men om vi ringer Ukeslutt og spør om de vil snakke med Jody Williams så har vi en god sak. Det var jo en kampanjevirkosomhet, hvor du prøver å sette aktører i forbindelse med hverandre. Vi ville sette media i kontakt med noen som hadde mer troverdighet på denne saken enn oss (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Etter landmineavsløringen kom uttreksmekanismen på plass, men denne ordningen ville ikke medføre uttrekk fra produksjon av klasebomber, fordi et internasjonalt forbud ikke var på plass. Hesstvedt sier motivasjonen for å grave etter investeringer i klasebombeproduksjon var å vise at uttreksmekanismen var utilstrekkelig. Da han kom over en kilde som indikerte at oljefondet var investert i klasebomber, ble SV-gruppa entusiastiske og ønsket mest mulig blest om saken, derfor ble opplysningene gitt til Dagbladets journalist Tore Gjerstad, forteller Hesstvedt:

Dagbladet-forsiden gir et mye større trøkk på spontanspørretimen, media representerer trøkk på politikerne.

- Hva består egentlig trøkket i?

Trøkket består i at 6-700 000 mennesker har lest dette, og at det kan komme på Dagsnytt 18 og Tabloid. Medieoppmerksomhet genererer medieoppmerksomhet. Når saken kommer i media får den også en annen legitimitet. Dagbladet hadde et par dager til å sjekke klasebombsaken. Men de tok det for god fisk, antakelig på grunn av troverdigheten vi hadde etter landminesaken. Og det var jo et kjempeproblem (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Dermed ble den falske avsløringen brakt inn i spørretimen med større legitimitet og større trøkk. Hesstvedt er ikke sikker på hvorfor spørsmålet ble rettet direkte til Svarstad Haugland, men forteller at han har snakket med Øystein Djupedal om det, og de tror det var fordi hun møtte og kunne svare på spørsmålet i egenskap av leder for KrF. ”Men det er underlig at ikke Øystein ble klubbet av presidenten ettersom spørsmålet ikke kan ses å ligge under hennes ansvarsområde som kulturminister”, forteller Hesstvedt. SV hadde planen klar for hvordan de ville ta saken videre etter spørretimen: ”Vi jobbet mot Dagsrevyen, der vi ville gi Foss rett og si at Svarstad Haugland tok feil; Norge kan ikke trekke seg ut, og nettopp det er problemet med uttrekningsmekanismen” Men før Dagsrevyen kom på lufta kom det fram at opplysningene ikke stemte.

Stortingets spørretime er altså en talerstol som de spesialiserte graverne vurderer å bruke heller enn, eventuelt i tillegg til, å få opplysningene ut gjennom de tradisjonelle nyhetsmediene. David Stenerud i NorWatch forteller (intervju 19. mai 2005) at NorWatch en gang tidlig i debatten kontaktet SV for å få på et spørsmål i spørretimen, men gikk raskt vekk fra denne strategien: ”Det framstår som for prosessdrivende. Vi ønsker heller å gå gjennom de tradisjonelle nyhetsmediene fordi de har tyngre journalistisk legitimitet; vi ønsker ikke å bli oppfattet som en aktør, men som gravejournalister” (Stenerud, intervju 19. mai 2005). Stenerud forteller at for å få mest mulig oppmerksomhet gir han saken videre til VG eller Dagbladet:

VG er mer verd fordi de er dobbelt så store. Men det er en viss motvilje mot å bruke VG, i denne bransjen ser man på VG som andre ser på Søndag Søndag. Det er like stor sjanse for at VG tar en sak som at Dagbladet gjør det, men det er litt annerledes saker. Hvis du kan gjøre rede for hva saken er i overskriften alene kan VG ta den, poenget må være enklere å kommunisere, poenget må være klarere. I Dagbladet kan du få på saker der du også må bruke ingressen for å gjøre rede for saken (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Da NorWatch fant klasebomber i oljefondet var det Tore Gjerstad som skrev om saken i Dagbladet: ”Jeg solgte inn saken til han, og da ble han helt stressa, kom hit og ville se hele researchen. Vi merket en generell skepsis i forhold til slike saker etter SVs klasemiss”, sier Stenerud som mener at DN og Aftenposten er ekstra forsiktige. ”Samtidig vet nyhetsmediene at NorWatch er journalister, og at de kan stole på oss”, sier han. Stenerud forteller videre at det er viktig for NorWatch at deres rolle nevnes, ikke bare for å få prestisje, men ”også for å få gjennomslag i framtida er det viktig å kunne vise til en merittliste. Dessverre er det jo sånn at andre gangen det henvises til en sak så er referansen til NorWatch borte”. Stenerud mener at i prosessen med å bringe opplysningene om de kontroversielle investeringene ut til en bredere offentlighet er de tradisjonelle nyhetsmedienes rolle helt avgjørende:

Vi er avhengige av en nyhetskanal. Hva skulle vi ellers gjort, trykke opp 400 000 flygeblader? Dagbladet kunne gjort alt på egenhånd, men jeg tviler på om de ville kommet på det. Og hvis Dagbladet hadde gravd fram alt på egenhånd er det stor sjanse for at de ville blitt stående alene om saken. Det er mindre sjanse for

at andre medier også ville tatt saken om de måtte sitere Dagbladet, pga eksklusivitet. Når andre medier kan sitere NorWatch, og ikke Dagbladet, øker det sjansen for at de tar saken (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Det er interessant å se Hesstvedts og Steneruds betraktninger om hvordan de presenterer avsløringene for å bringe dem ut til en bredere offentlighet (via tradisjonelle nyhetsmedier) i sammenheng med Thomas Ergos vurderinger om presentasjon. Ergo forteller om artikkelen i Dagbladet Magasinet 4. mai 2002:

Saken skulle slå som ei slegge – alt på en gang – hele brettet. Dette er dine og mine penger, som vil bli våre pensjonspenger. Samtidig er det blodpenger. Denne forbindelsen gjør at saken blir veldig nær, det blir ikke tørt og akademisk. Jeg vil si at saken er lett å presentere, det handler jo om mennesker. Jeg fikk ikke reist ut pga. tidsnød, men fikk likevel bilder og konkrete enkeltskjebner, som den kvinnelige arbeideren på Amerikansk Samoa, ved å lese rapporter (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Eksklusivitet er også viktig, forteller Ergo. Han mener at det er lite fristende å gå inn i saken hvis det er noen andres serie, ”da føler man seg forbikjørt” sier Ergo.

I oppsummeringen av hvordan avsløringene kommer ut til et bredt publikum er arbeidsdeling et stikkord. I fire av de fem avsløringsepisodene er det spesialiserte gravere som avslører de kontroversielle investeringene, og det er interessant at dette også er de fire første avsløringene.

Ildsjeler har jobbet med denne saken lenge, men det løsnet først for alvor når Dagbladet drar saken. Dette er Dagbladet på sitt beste. SV og NorWatch skal ha mye av æren, for uten forhistorien hadde ikke dette skjedd. Dagbladets serie øker trykket betraktelig. Da oppleves det som utålbart. Og først da FrP begynte å plage Bondevik ringte han meg for å svare på spørsmål om saken (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Den eneste avsløringsepisoden initiert av en tradisjonell nyhetsredaksjon kommer altså først etter de fire initiert av ”ildsjeler”, som jeg kaller spesialiserte gravere. Men når denne først kommer, går det kort tid til episoden der stortingsflertallet snur, og sammenhengen her vil jeg komme tilbake til. Det er tre typer aktører som graver fram avsløringene: aktører fra politikken, fra NGO’er og fra (den tradisjonelle) journalistikken. Her er NGO’ene i en mellomposisjon. Som nevnt er det ikke selve NGO’ene FIVH eller Kirkens nødhjelp som graver. Stenerud definerer seg selv som journalist, og NorWatch publiserer gjennom egne publikasjoner. Tidligere utga de et nyhetsbrev titulert NorWatch, nå har de en egen seksjon i FIVHs magasin ”*Folkevet*”. I tillegg trykker de opp enkeltstående rapporter og publiserer på internett. Men i sum må dette betegnes som en nisjekanal. Denne forskjellen mellom NorWatch og Dagbladet kan belyses ved å skille mellom informasjonsinnsamling og informasjonsformidling: graving og distribusjon. NorWatch har spesialkompetanse på informasjonsinnsamling innen et felt, men de har bare en nisjekanal til å formidle den informasjonen de graver fram. For å nå ut til et bredt publikum er de derfor avhengig av at større medier konstruerer nyhetstekster med utgangspunkt i opplysningene de graver fra. Dagbladet har derimot muskler på begge de to feltene: informasjonsinnsamling og

informasjonsformidling. Og nettopp Dagbladet og Ergos mulighet til å nå ut til et stort publikum er noe både Hesstvedt og Stenerud ønsker å benytte seg av.

Hesstvedt har gjennom Stortinget en mulighet til å formidle avsløringen. Denne brukes i landmineepisoden, og gir bra mediedekning. Likevel oppgir Hesstvedt ønsket om mest mulig blest som grunnen til at den andre avsløringen ble gitt eksklusivt til Dagbladet; medieoppslag gir både trøkk og troverdighet, sier Hesstvedt. Men avsløringen viste seg altså å være feil, og dermed svekkes troverdigheten for både Dagbladet, SV og kanskje også for argumentet om at det er mulig å vurdere etikk i forkant av investeringene, ikke bare trekke seg ut i etterkant. Stenerud forteller også om en generell skepsis i forhold til slike saker etter dette feilaktige oppslaget. I valget mellom de to kanalene for å få oppmerksomhet om avsløringen, Stortingets talerstol eller avisenes spalter, foretrekker også Stenerud nyhetsmediene og journalistikkens legitimitet, for at avsløringene skal framstå som troverdig informasjon og ikke politisk argumentasjon.

Generelt ser det ut til at det er stor kontakt mellom miljøene de tre aktørene er en del av. De kjenner godt til hverandre, og alle forteller at de har tatt initiativ til kontakt og samarbeid. De spesialiserte graverne, Hesstvedt og Stenerud, tar kontakt med de tradisjonelle nyhetsmediene for å få oppslag; Ergo tar kontakt med NGO'er for å få råd om graving, metoder og kunnskap. De spesialiserte graverne fokuserer ikke utelukkende på graving, men har også klare tanker om presentasjon, om hvordan man kan konstruere nyhetstekster med utgangspunkt i avsløringene som kan vekke størst mulig oppmerksomhet. Dette gjelder ikke bare Stenerud som definerer seg som journalist, men også for den politiske rådgiveren Hesstvedt. Disse vurderingene kommer ikke bare inn i bildet etter at kontroversielle investeringer er gravd fram og skal presenteres, men er også viktige for hvor det graves. Og dette er viktig. Med andre ord: presentasjonsvurderinger gjøres forut for gravinga, slik sett er også graving en del av konstruksjonsprosessen. Følgelig er glassmetaforene (journalistikk som speiling, bruk av lupe, brenn glass osv) dårlig egnet til å beskrive hvordan disse nyhetene blir til.

Hesstvedt forteller at å finne investeringer i hardcore porno ville være like nyttig som å finne investeringer i landminer, til tross for at pornografi ikke er forbudt gjennom folkeretten. Årsaken er Hesstvedts nyhetsvurdering om at porno ville vært "en like god sak" fordi regjeringssjefen var en prest. Også etter gravinga bidrar de spesialiserte graverne til å påvirke de tradisjonelle nyhetsmedienes tolkningsrammer, både ved å hente inn spesifikke kilder, som Jody Williams, og ved å stille som kilde selv, som Øystein Djupedal. Også Steneruds formulering "det må være litt mer blod" indikerer at de spesialiserte graverne ikke er fremmed for det som gjerne kalles tabloide nyhetsvurderinger.

Når aktører utenfor en nyhetsredaksjon tilbyr ny informasjon tilrettelagt for journalistisk produksjon kan dette kaller en informasjonssubsidie (Allern 1997). At denne informasjonen viderebringes ut til en bred offentlighet gagnar avsenderens agenda; som nevnt er dette noe mer komplekst for NorWatch/FIVHs vedkommende, enn i forhold til SV. Nyhetsredaksjonene vurderer informasjonen som nyhetsverdig og publiserer den.

Informasjonssubsidier kan selvsagt brukes av alt fra multinasjonale konserner til grasrotaksjoner og enkeltpersoner. Men samtidig vil ressursgrunnlaget være høyst ulikt. Informasjonssubsidiering er tids- og kostnadskrevende. Bare de største aktørene har råd til å holde seg med profesjonelle informasjonsavdelinger, innleide informasjonsrådgivere og lobbyister (Allern 1997: 74).

Dette eksempelet viser at avanserte informasjonssubsidier faktisk brukes også av mindre ressurssterke aktører som NGO'er. Og disse aktørene bruker informasjonssubsidier for å få på trykk kritikk av nettopp multinasjonale konsern og deres investorer.

Initiativet til å sette debatten om ERFO på dagsorden kommer altså fra NorWatch, Kirkens Nødhjelp og SV: spesialiserte graverer utenfor de tradisjonelle nyhetsredaksjonene. Dette skjer i den andre fasen, etter at debatten bare i liten grad ble gjenstand for mediedekning i den første fasen. Kalle Hesstvedt mener landmineavsløringen etablerte saken:

Landminesaken gjorde debatten om ERFO kjent, etterpå ble det mye lettere å få gehør. Vi hadde ikke hatt etiske retningslinjer i dag, om det ikke var for landmineavsløringen. Bombesikkert ikke (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Det er altså de spesialiserte graverne som går i bresjen for å etablere debatten om ERFO som en nyhetssak, som viser at mulighetene for avsløringer er mange og at tematikken kan presenteres på en appellerende måte. De stadige avsløringene viser at problemet ikke er avklart og at de ansvarlige for forvaltningen ikke har gode svar. Først etter at saken på denne måten er etablert kommer den eneste avsløringen fra en tradisjonell nyhetsredaksjon. Dette er interessant i forhold til de tradisjonelle nyhetsmedienes uavhengighet, autonomi, i forhold til andre typer aktører. Nyhetsredaksjonene er dermed den mer passive parten i denne arbeidsdelingen, men hvis de ikke hadde vært enige i at avsløringene av disse investeringene hadde nyhetsverdi ville ikke opplysningene i samme grad kommet ut til et stort publikum. Nettopp det "trøkket" som distribusjon til en bred offentlighet representerer ser ut til å spille en viktig rolle i det Stortingsflertallet snur, og dette vil jeg se på i neste kapittel.

Opprettelsen av selve oljefondet kan ses som første steg i etableringen av et nytt institusjonelt rammeverk for nyhetsproduksjon (Slaatta 1999: 163). Fondets investeringer rundt om i verden utgjør en ny kontekst for nyhetsproduksjon i norske nyhetsmedier. Videre handler debatten om etableringen av ERFO om en utvidelse av dette rammeverket. Nettopp fordi det etiske

rammeverket ikke er på plass får avsløringene av kontroversielle investeringer ekstra nyhetsverdi. Dette gjør overvåkingen attraktiv, fordi avsløringene gir økt temperatur til en debatt der de ansvarlige ved flere tilfeller gir inntrykk av at de ikke er komfortable med å svare at ingen ting kan gjøres (Bondevik, Svarstad Haugland, Schjøtt-Pedersen). Når så ERFO kommer på plass blir det mulig å fortsette overvåkingen på en mer rutinemessig måte. ERFO utgjør stabile, institusjonelle produksjonsbetingelser for nyheter som kan ha elementer av både innenriks- og utenriksstoff. Samtidig forsvinner noe av nyhetsverdien nettopp ved at ERFO kommer på plass, på den måten av de ansvarlige nå kan henvise til at man har et regelverk, en løsning, som skal kunne håndtere problemet med kontroversielle investeringer. Det er sågar lagt opp til at media og sivilsamfunnet skal kunne påpeke kontroversielle investeringer og bringe dem inn for oljefondets etikkråd under ledelse av Gro Nystuen.

Til slutt i dette kapitlet vil jeg vurdere om vi kan si at det her har vokst fram et nytt nyhetsbeite. Et av kriteriene Martin Eide (1992: 87-88) nevner, er at spesialister gresser på et slikt beite, hvilket jeg vil si at stemmer i dette tilfellet. Koblingene mellom oljefondets investeringer og ulike selskapers kontroversielle virksomhet rundt om i verden er "sammenhenger", som Eide sier, som "ville gå nykommeren hus forbi". Disse sammenhengene er så vanskelige å se at til og med spesialistene bruker uker og måneder på å grave dem fram. Og likevel går det skeis ved et tilfelle, fordi kontroll-leddene i Dagbladet ikke sjekker om avsløringen er riktig. Her skiller kanskje spesialistene i denne casen seg noe fra et klassisk nyhetsbeite, de er for det meste lokalisert utenfor de tradisjonelle nyhetsredaksjonene, en av dem definerer seg ikke en gang som journalist.

Et nyhetsbeite er både et saksfelt og et sted, i følge Eide. Debatten om ERFO er definitivt et saksfelt, men betegnelsen: 'etikken i oljefondets portefølje' er kanskje mer passende som navn på dette saksfeltet. Omfanget av dekningen er muligens litt liten til å karakterisere det som et nyhetsbeite. ERFO kan også kalles en del av et større saksfelt, eksempelvis 'Norge som en del av den globaliserte økonomien' som også kan inneholde andre tema, på samme måte som Stortinget er en del av det større saksfeltet 'norsk politikk'.

Mer problematisk og interessant blir det når vi skal se på kriteriet "sted". Verken 'debatten om ERFO' eller 'etikken i oljefondets portefølje' er et sted. En portefølje eller ei mappe er jo en ting som sann sett kunne ligge et sted. Både Finansdepartementet og Norges Bank er konkrete steder, men her skjer det langt mer enn bare forvaltningen av oljefondet. Hvis det fantes et bestemt hvelv i Norges Bank, der alle aksjene i fondet oppbevares, kunne dette være stedet. Og hvis disse verdipapirene hadde ligget strødd utover kunne man bade i dem, slik Onkel Skruie gjør i pengebingen sin, og slik avistegnerne tidvis framstiller Kari Nordmann. Men dette hvelvet

finnes neppe, og framstillingen over viser hvor kunstig det blir å lete etter et sted hvor man kan lokalisere 'etikken i oljefondets portefølje'. Et vesentlig poeng ved denne casen er jo nettopp den geografiske spredningen. Jeg synes likevel ikke dette er et vesentlig ankepunkt mot å kunne kalle 'etikken i oljefondets portefølje' et nytt nyhetsbeite. Både i forhold til å være et eget saksfelt og til at dette feltet betjenes av spesialister, synes jeg nyhetsbeite-begrepet kan være fruktbart i denne sammenhengen. Jeg vil tro at nye nyhetsbeiter ikke dukker opp så ofte, men jeg vil si at dette er en sterk kandidat. Nettopp det at den nye økonomien er så geografisk omskiftelig og mangfoldig organisert gjør at det kanskje kan være på sin plass å spørre på generelt grunnlag om et nyhetsbeite egentlig trenger å kunne lokaliseres til et bestemt sted.

7. Konstruksjon av journalistiske tolkningsrammer

Jeg vil nå gå videre og se på hvordan opplysningene som aktualiserer debatten settes inn i kontekst, altså analysere de journalistiske tolkningsrammene. Hvilke debattanter kommer til orde, og hvordan bruker de forskjellige opplysninger som argumentasjon? Medierammene konstrueres av journalistene, men hvor selvstendige, autonome, er journalistene i denne prosessen? I hvilken grad henter eller låner journalistene sine tolkninger fra forskjellige debattanter? Henter journalistene inn både moralsk og økonomisk argumentasjon fra begge sidene i debatten? På bakgrunn av disse spørsmålene kan man spørre om noen aktører får større gjennomslag for sine virkelighetsbeskrivelser enn andre. Hvilke pentade-elementer er i fokus i nyhetstekstene, og hvordan beskrives disse? Blir enkelte posisjoner marginalisert og delvis usynliggjort, mens andre synliggjøres og sannsynliggjøres?

7.1 Aktørenes gjennomslag i rammene

For å se på i hvilken grad ulike aktører/debattanter har fått gjennomslag i medierammene vil jeg se på deres beskrivelser av ulike elementer i det retoriske analyseverktøyet pentaden. Pentadelementene som kan være i fokus er: scene, aktør, handling, formål eller virkemiddel, eller ulike kombinasjoner av disse.

Aktørene vil jeg dele inn i kritikere og ansvarlige. Jeg mener dette er en bedre inndeling enn tilhengere og motstandere av etiske retningslinjer, fordi etiske retningslinjer kan bety så mangt, og nyhetstekstene går i liten grad inn i hvordan kritikerne mener etiske retningslinjer skal utformes. De ansvarlige for forvaltningen av fondet representerer regjeringen, oftest Finansdepartementet, eller Norges Bank. Kritikerne har det til felles at de er uenige i måten fondet forvaltes på, men kan ellers ha ulike meninger om hva som burde gjøres. Som oversikten over kildene viste, er Øystein Djupedal fra SV den som uttaler seg klart oftest av kritikerne, mens skiftende finansministere ofte fyller rollen som den ansvarlige.

I begynnelsen av debatten henter journalistene tolkningsrammene fra de ansvarlige. Den dominerende medierammen handler om hvordan man kan sikre god avkastning på investeringene, altså de ansvarliges formålsbeskrivelse. Dagbladet skriver sågar en lederartikkel der de eksplisitt samtykker i finansminister Stoltenbergs formålsbeskrivelse: ”butikk” (26. juni 1997). Sceniske forhold er lite i fokus, og scenen er begrenset til Norge. Artikkelen forteller lite om

den globaliserte økonomien der pengene skal investeres. Dermed kommer ingen overskrifter av typen ”raver inn i etisk minefelt med bind for øynene” eller ”åpner for å tjene penger på landminer”.

I et leserinnlegg i Dagbladet 29. juni 1997 slipper imidlertid Arnfinn Nygaard fra Rorg-samarbeidet til med en ganske annen scenebeskrivelse. Han argumenterer for å investere pengene i fattigdomsbekjempelse. Scenebeskrivelsen er fokusert på den skjeve fordelingen av ressurser i verden, og impliserer at aktøren som forvalter disse midlene ikke burde anses som ”vi” i betydningen nordmenn, men ”vi” i betydningen menneskeheten. Disse tankene om scene og aktør er knapt synlige i journalistenes spørsmål til de ansvarlige, og får gjennom hele utvalgsperioden lite gjennomslag i de dominerende medierammene. Dermed blir denne posisjonen langt på vei usynliggjort gjennom mediedekningen, med unntak av noen få leserinnlegg.

At det ikke finnes etiske retningslinjer for oljefondet er på dette tidspunktet i svært liten grad blitt framstilt som et problem i mediene. Likevel kommer de nye ansvarlige, den påtroppende Sentrumsregjeringen, høsten 1997 med et forslag til å løse dette problemet. Og det er dette virkemiddelet, etiske retningslinjer, som står sentralt i medierammen i den andre episoden. Dermed er det faktisk de ansvarlige, og ikke kritikerne, som får gjennomslag for at handlingen, å investere, har konsekvenser: å investere i en bedrift innebærer også å bidra til den kontroversielle virksomheten selskapet eventuelt kan bedrive. En viktig årsak til at denne beskrivelsen av handlingen nå får gjennomslag i medierammene er antakelig at det er en så sentral aktør som den påtroppende regjeringen som tar opp problemet. Men hva og hvor er så problemet? Artiklene framstiller ikke investeringene som globaliseringskoblinger (se teorikapittelet), og fokuserer ikke på de menneskene bedriftenes virksomhet går ut over. Ettersom tida går og retningslinjene ikke kommer på plass, er det Sentrumsregjeringen dette framstilles som et problem for.

Årsaken til at ERFO ikke kommer på plass er egenskaper ved scenen: ”etiske retningslinjer for investeringer representerer et betydelig problem i en globalisert verden med så mange multinasjonale selskaper” uttaler Sponheim (NTB 11.feb 1998), og i revidert nasjonalbudsjett 1998 konkluderer regjeringen at den ikke har ”funnet måter å gjøre dette på”. Scenen, den globaliserte økonomien, er altså så uoversiktlig at det ikke er mulig å gjennomføre etiske retningslinjer, og denne scenebeskrivelsen får gjennomslag i medierammene, uten økonomiske motargumenter eller kritiske spørsmål. Men til tross for at beskrivelsen av scenen nå er utvidet til den globaliserte økonomien, er det altså lite fokus på hva denne uetiske virksomheten går ut på.

Etter hvert som tida går uten at Sentrumsregjeringen får på plass ERFO er det i større grad kritikerne som tar over og preger medierammene, men ikke nødvendigvis slik de kunne ønske. Etter hvert blir mediene også mer aktive og selvstendige, hvilket i denne sammenheng innebærer at de blir mer konfliktorienterte. Når verdikommisjonen utfordrer Sentrumsregjeringen, er ikke formål og virkemiddel de mest sentrale delene av medierammen, men derimot selve aktøren som investerer. Fokus og ansvaret plasseres på Sentrumsregjeringen, dens omdømme og konflikter. At Sentrumsregjeringen ikke innfrir var også en viktig del av rammen i den forrige episoden, og forblir viktig gjennom resten av den første fasen. NorWatch-avsløringen er ikke fokusert på ett bestemt, konkret forhold – den får lite dekning, og bidrar derfor i liten grad til at scenen og de problematiske sidene ved den globaliserte økonomien vektlegges i dekningen. Riktignok erkjenner Finansdepartementet nå at oljefondet ikke bør bidra til ”slemme” bedrifters virksomhet, og vil derfor igangsette hva de karakteriserer som et pionérarbeide, for å lage etiske retningslinjer. Men dette resulterer ikke i noe annet enn miljøfondet, og saken dør ut og ligger brakk i halvannet år, til tross for at problemet er erkjent, men ikke løst.

Dermed dominerer de ansvarliges ”trist, men sant”-beskrivelse av scenen: Gjennom oljefondet bidrar Norge til den virksomheten investeringsobjektene bedriver, og denne kan være uetisk. Men i den globaliserte økonomien er dette dessverre ikke til å unngå. Trist, men sant. Sånn er det bare. Trist men sant-tankegangen blir stående tilnærmet uimotsagt og dominerer tolkningsrammene, ikke bare i siste halvdel av den første fasen, men også langt utover i den andre fasen, avsløringsfasen. I tillegg til Sponheims sitat over, har både sentralbanksjefen og finansministere i spekteret fra Ap og Sp til H, hver sine utgaver: ”Når dette skal praktiseres oppdager man at det er vanskeligere enn man regnet med”, sier Gudmund Restad til Aftenposten 11. mai 1999. Karl Eirik Schjøtt-Pedersen sier:

at det i et internasjonalt marked med tusenvis av konserner og selskaper, som ofte er vevd inn i hverandre på forskjellig vis, nesten er umulig å forhindre at pengene havner på steder hvor vi helst ikke ville hatt dem (Schjøtt-Pedersen, Adresseavisen 8. mars 2001).

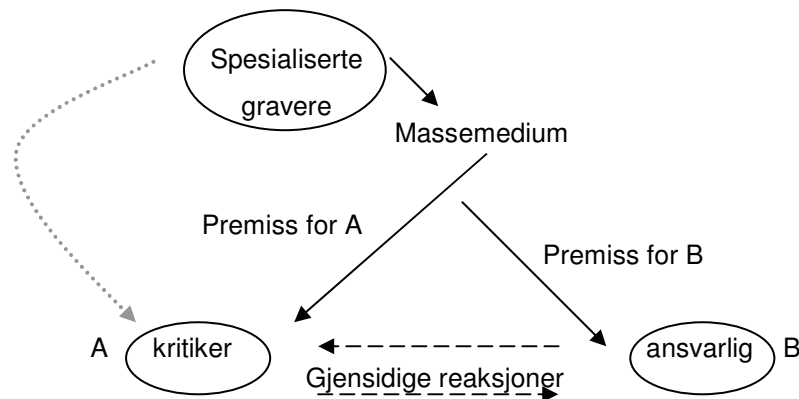
”Det er ikke lett å skille mellom de hvite og de svarte ridderne i en internasjonal økonomi der selskapene er innvevd i hverandre” sier Svein Gjedrem til Bergens Tidende 10. mars 2001. ”Dessverre er det slik at vi i den globale økonomien ikke kan unngå å komme i kontakt med det som er vondt og leit” sier Per Kristian Foss til Dagbladet 5. mai 2002. Disse framstillingene presenterer den globaliserte økonomien som utenfor politikkens rekkevidde, politisk styring er ”nesten umulig”. De impliserer et stykke på vei at økonomi ikke er politikk og kultur – økonomi er derimot natur, som en jungel. Jungelen er uoversiktlig, det finnes ingen organisering og jungelens lov gjelder.

Denne scenebeskrivelsen har stort gjennomslag i medienes tolkningsrammer mot slutten av den første, og langt utover i den andre fasen. Økonomiske motargumenter er langt mindre synlige, men slipper til i ett og annet leserinnlegg. Slik argumentasjon er derimot sjelden bakt inn i journalistenes spørsmål til de nevnte elitekildene. Det er altså ikke en fullstendig usynliggjøring av økonomisk argumentasjon for hvordan ERFO kunne gjennomføres i praksis, men denne posisjonen har en lite fordelaktig dekning. Derimot gir mediedekningen i sum i denne perioden inntrykk av at det vil være svært vanskelig å gjennomføre etiske retningslinjer, forstått som forhåndsvurdering av investeringsobjektene eller positiv filtrering (jfr. vedlegg 1). Men denne scenebeskrivelsen står seg ikke gjennom hele debatten, den utfordres etter at det kommer en serie avsløringsepisoder.

I avsløringsfasen er en liv og lære-ramme sentral i alle episodene. Avsløringene av investeringer i kontroversiell virksomhet (liv) settes opp mot regjeringens intensjoner om å bekjempe slik virksomhet i andre sammenhenger (lære) – practice what you preach. Det er altså en overtredelse av visse verdier, normer eller moralregler; dette er Thompsons (2000:25) første kjennetegn ved en mediert skandale. Og det er de negative konsekvensene av disse overtredelsene som er i fokus: produksjon av landminer, klasebomber, slaveri, bidrag til å opprettholde diktaturet i Burma. Slik blir scenebeskrivelsen radikalt endret i denne fasen. Selv om scenen også i introduksjonsfasen etter hvert ble beskrevet som globalisert, kom svært få konkrete og utmalende eksempler på hva manglende etiske retningslinjer innebar. Løsningen (ERFO) kunne ikke gjennomføres, men hvorfor denne løsningen egentlig trengtes, var ikke i fokus. Nå derimot, blir vi presentert for hva som er i den andre enden av investeringene. Dermed har kritikerne fått gjennomslag for sine scenebeskrivelser, hvilket de ikke hadde i den første fasen. I nyhetstekstene framstilles nå investeringene som globaliseringskoblinger; dette vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

For å se på hvordan kritikerne klarer å få gjennomslag for sine beskrivelser av scenen, kan teorien om medietriangler (Eide og Hernes 1987) være fruktbar. I den første fasen kan vi se noen tradisjonelle eksempler på hvordan denne modellen kan brukes, f.eks bruker Dagbladet 20. mai 1998 Sentrumsregjeringens manglende innføring av ERFO som et premiss SV skal reagere på, og denne kritikken må regjeringen igjen svare på. Det som gjør det ekstra interessant å bruke denne modellen nå i avsløringsfasen er følgende: Til tross for at utgangspunktet for å spille aktørene opp mot hverandre ikke er en uttalelse eller en annen institusjonsbegivenhet, men en avsløring av nye fakta (altså journalistisk graving), er det likevel ikke de tradisjonelle nyhetsredaksjonene som tar initiativet og graver fram disse opplysningene. Det er det derimot spesialiserte gravere som gjør. Disse graverne har enten tette bånd til aktører som ofte fyller rollen som kritiker i debatten

(NorWatchs tilknytning til FIVH, Erling Borgen på oppdrag fra Kirkens Nødhjelp), eller det er rett og slett samme aktør, som i landmineepisoden, der SV både er graver og kritiker. Hvis vi modifiserer Eide og Hernes trianguleringsmodell litt, tar den også høyde for at initiativet gjerne kan komme fra noen utenfor nyhetsredaksjonene, og at disse aktørene også kan dukke opp igjen, antakelig i posisjon A. Denne suppleringen av modellen vil antakelig kunne være nyttig også i andre studier enn denne:

Figur 7.1 Modifisert Medietriangel, basert på Eide og Hernes 1987: 31

Dette utgangspunktet gir en aktør en stor fordel i en mediedebatt: Når man på denne måte bestemmer de premissene man selv senere skal reagere på, har man god mulighet til å få gjennomslag i mediens tolkningsrammer. Dermed økes også muligheten for at mange vil oppfatte de forslagene en selv fremmer, som egnede løsninger.

Slik klarer kritikerne, gjennom mediedekningen, å synliggjøre flere konkrete problemer ute i den andre enden av investeringene. Men hva så med løsningene? Avsløringene fungerer som moralsk argumentasjon om at ERFO bør komme på plass, men hva med den økonomiske argumentasjonen om hvorvidt det er mulig å innføre ERFO? Med utgangspunkt i medietriangelmodellen er artiklene som omtaler skandaleavsløringene ofte bygd opp slik: Etter at den kontroversielle avsløringen er presentert hentes kritikerne inn i posisjon A for å gi en karakteristikk og forlange at regjeringen innfører ERFO, uten at det utdypes hva dette går ut på. Deretter spilles ballen over til regjeringen, gjerne finansministeren, som ikke sier seg uenig i at dette er etisk problematisk, men som sier at det er vanskelig å gjennomføre etiske retningslinjer i praksis. Ofte stopper artiklene her, men noen ganger har journalistene så gått tilbake til kritikeren, som kommer med forslag til hvordan ERFO kan gjennomføres. Og i noen få tilfeller tas disse forslagene tilbake til de ansvarlige for kommentarer, men dette er altså relativt sjelden. Dette endrer seg etter gjentatte avsløringer ved overgangen til den tredje fasen, men før jeg kommer dit vil jeg se på omdømme-aspektet i avsløringsfasen.

Ettersom tida går og det kommer stadig nye avsløringsepisoder uten at ERFO blir etablert, kommer også et annet problem i fokus, nemlig at dette manglende samsvaret mellom liv og lære ikke er bra for Norges omdømme. Deler av kritikernes retorikk er også rettet mot pentade-elementet aktøren, altså staten Norge, som er dobbeltmoralisk, og plasserer seg ”i skammekroken”, som Djupedal sier (Dagbladet 14. nov 2001). Partifelle Kristin Halvorsen mener det må være ”samsvar mellom det Norge mener i offisielle sammenhenger, og måten vi oppfører oss på i praksis. Ellers vil Norge miste all moralsk autoritet”. Terje Osmundsen sier til DN 10. april 1999: ”Alternativet er å utsette ens virksomhet for mer eller mindre usaklige avsløringer fra aktivistgrupper, som ofte har blandede motiver”. Til Nordlys 24. mars 1999 sier Tor Dahl-Eriksen: ”Dette er ille. Det setter Norge som nasjon i et underlig lys, selv om bildet av oss som pådrivere på nevnte områder etter hvert er blitt en del bleknet.”

Thomas Ergo i Dagbladet mener at denne dobbeltrollen er interessant å belyse fordi den er relevant i forhold til hvordan staten Norge ønsker å framstå:

Hvis kritikken hadde vært rettet mot et konsern og ikke mot politikerne ville saken vært litt annerledes. Private aktører har en litt høyere terskel. Norge er veldig offensiv i å framstå som en humanitær stormakt, og kommer her i en dobbeltrolle (Ergo, intervju 8. sept 2005).

At avsløringen kan svekke omdømmet for de ansvarlige er det femte kjennetegnet Thompson (2000) nevner ved den medierte skandalen. Dette innebærer at fokus igjen rettes mer mot den norske enden av investeringene. Dette kan vi se i lys av hvem som målbærer kritikken. Thompsons tredje kjennetegn ved den medierte skandalen er at noen føler seg krenket; i debatten om ERFO uttaler kritikerne seg nesten utelukkende på vegne av de krenkede. De den kontroversielle virksomheten faktisk går ut over kommer svært sjelden til ordet. I Dagbladet-episoden hører vi den unge vietnamesiske kvinnen Vis historie fra Amerikansk Samoa, og i Burma-episoden siteres Moang Than Lwil fra burmesisk eksilfagbevegelse. Det er få andre eksempler på kilder fra ”ute-enden” av investeringene. Disse kildene utgjør en forsvinnende liten andel av kildene i debatten om ERFO. De er lokalisert langt unna det norske Stortinget, dermed vanskeligere å få tak i, og de kjenner heller ikke spillet i det norske parlamentariske systemet der beslutningene fattes i denne saken. I praksis får disse kildene altså i svært liten grad uttale seg, deres meninger anses i liten grad som relevante i saken. Det er sjelden at menneskene som fyller rollene som kritikere i avisartiklene, er de samme menneskene som de kontroversielle forholdene går ut over. Likevel er en del artikler, som i den siste episoden om Graverutvalget, vinklet på aktørene som kritiserer, fordi SV her har vunnet en seier i det norske parlamentariske spillet. Som vi skal se er omdømme også relevant i det stortingsflertallet snur og igangsetter prosessen som resulterer i ERFO.

Når det gjelder forholdet mellom scenen og virkemiddelet, står det nå en kamp mellom de ansvarlige og kritikerne: er ERFO gjennomførbart i praksis i en globalisert og sammenvevd økonomi? I denne andre fasen har kritikernes beskrivelser av den globaliserte økonomiens problematiske sider fått gjennomslag, men dette har ikke endret på at de ansvarliges påstand om at ERFO ikke er gjennomførbart, stadig dominerer. Nyhetsartiklene går i liten grad inn i hva etiske retningslinjer vil innebære i praksis, men de ansvarliges ”trist, men sant”-beskrivelse blir ikke imøtegått før mot slutten av perioden. I Dagbladet-episoden blir dette poenget sentralt. Etter at Magasinet-artikkelen 4. mai 2002 har påvist omfanget av kontroversielle investeringer, følger en serie artikler som handler om andre fond med etiske retningslinjer, samt argumentasjon om hvordan dette kan gjennomføres. Thomas Egro karakteriserer denne serien som ”ganske i nærheten av kampanjejournalistikk, ja. Jo, du kan nok kalle det det” (intervju 8. september 2005). Like etter denne serien snur stortingsflertallet og bestemmer seg for å utrede ERFO.

Gjennom avsløringsfasen har det gang på gang blitt avslørt at oljefondet er investert i svært kontroversiell virksomhet. De ansvarlige har ikke iverksatt tiltak som vil forhindre nye avsløringer. Debatten tar dermed form som en runddans, som i Thompsons (2000:36; se teoridelen) modell for skandaler med flere ledd. Thompson mener at skandalens utvikling blir en fortelling, med et mangfold av handlinger og sidehandling, der mange renner ut i sanden, mens andre selv kan utvikle seg til små skandaler, delskandaler slik som konfrontasjonen mellom de to statsrådene i klasebombeepisoden. Man kan innvende at debatten om ERFO kanskje ikke har hatt en tilstrekkelig omfattende dekning til å bli karakterisert som en medieskandale. Ei heller legges ansvaret personlig på en eliteperson alene. Likevel oppleves saken etter hvert så ubehagelig, at en uvanlig konstellasjon går sammen for å unngå flere ”skandaleavsløringer” som Siv Jensen formulerer det (Dagbladet 16. juni 2002). Dermed kan det være fruktbart å tilføye en ekstra pil ut fra rundansen i Thompsons modell, en mulighet for å hoppe av denne karusellen, slik Stortinget gjør ved å erkjenne problemet og endre reglene, for nettopp å unngå framtidige ”skandaleavsløringer”.

Den tredje fasen er en direkte fortsettelse av den andre, og omdømmeaspektet er stadig vesentlig i det stortingsflertallet snur ved innledningen til denne fasen. Omdømmeaspektet har lenge vært en del av kritikernes argumentasjon, og kritikerne har oftest kommet fra den politiske venstresida, som Djupedal, eller fra NGO’er, som Hermstad fra FIVH. Men nå finner vi for første gang Siv Jensen fra FrP i rollen som kritiker, og hun vektlegger omdømmeaspektet i sin argumentasjon. FrP har fram til dette punktet vært motstander av etiske retningslinjer, men snur nå i den første episoden i fase 3: ”Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene” sier Siv Jensen til Dagbladet

16. juni 2002. Sammen med omdømmeaspektet er også spillet mellom de politiske partiene et viktig element i medierammene i denne episoden. Det var det også i den første fasen av debatten, og som den gang er det kritikerne som får gjennomslag i tolkningsammene med negative vurderinger av Bondeviks gjennomføringskraft. Hvem som tildeles den mest sentrale rollen i arbeidet med å få på plass vedtaket, varierer derimot noe fra avis til avis.

I episoden der Graverutvalgets medlemmer utnevnes får kritikerne fullt gjennomslag i tolkningsrammen. Med unntak av notiser som kun refererer sammensetningen, slipper alle artiklene til kritikk av at utvalget mangler kompetanse fra frivillig sektor. Når så Graver-utvalget legger fram sin sluttrapport preges mange av artiklene av tolkningsrammen ”de sa det ikke var mulig, men her er et forslag til ERFO”. Dermed er det igjen, for første gang siden introduksjonsfasen, de ansvarlige som har størst gjennomslag i medierammene. Argumentasjonen har de ansvarlige riktignok overtatt fra kritikerne, og regjeringen ble presset til å stemme for å sette ned dette utvalget. Likefullt er det de ansvarlige som preger denne rammen, gjennom utvalgets forslag, og de ansvarlige har dermed tatt tilbake initiativet og evnen til å få gjennomslag i medierammene. Poenget ”de sa det ikke var mulig”, vektlegges i mange av artiklene. Dette illustrerer at scenebeskrivelsen av en globalisert økonomi uten muligheter for politisk styring, fram til nå har hatt betydelig gjennomslag i medierammene, og impliserer en viss overraskelse over forslaget.

Når retningslinjene så vedtas i mai 2004 er fordelingen av ære for at retningslinjene kommer på plass et sentralt element i medierammene. Her er det den mest aktive kritiker, Djupedal, som får størst gjennomslag. Han fokuserer på aktøren SVs rolle i sitt leserinnlegg, og dette poenget vektlegges av flere aviser, som følgelig fokuserer på aktøren og ikke argumentasjonen. Men i denne episoden finner vi flere rammer, og Dagsavisen skiller seg her ut ved å fokusere på de selskapene som kan bli svartelistet, og hvorfor. Denne rammen fokuserer dermed i større grad på argumentasjonen, og mindre på aktøren som har bidratt til å få ERFO på plass. To leserinnlegg med interessante problematiseringer av hva retningslinjene faktisk går ut på, får null gjennomslag i tolkningsrammene i nyhetsartiklene.

7.2 ”Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene” – vendepunktet?

Kan man dermed si at måten mediene har framstilt denne saken har vært til fordel for enkelte standpunkt og posisjoner, og tilsvarende til ulempe for andre, på gitte tidspunkt i debatten? Og i

fortsettelsen av dette spørsmålet: Finnes det grunnlag for å hevde at måten saken er dekket på har bidratt til endring, eventuelt motsatt til status quo?

Som den kronologiske analysen av artiklene viste, var det relativt små forskjeller mellom hvordan de forskjellige avisene dekket debatten. Riktig nok er det en tendens til at den tradisjonelle høyre-venstreaksen spiller en rolle ved at Klassekampen er mer positiv til ERFO enn Dagens Næringsliv, men forskjellene er ikke store eller overraskende. Derimot er det markante forskjeller over tid, altså fra fase til fase, som preger alle avisene. Disse forskjellene er mer særegne for denne casen, og derfor velger jeg å se nærmere på disse. Utviklingen i Dagbladets lederartikler er illustrerende. 26. juni 1997 skriver Dagbladet på lederplass at politikerne må "legge bånd på sin styringsiver. Ellers kan dette bli lite lønnsom butikk, og vi kunne like gjerne sette oljeformuen i ufarlige fonds og statsobligasjoner". 7. mai 2002 kan vi lese følgende i Dagbladets leder: "Vi har investert i et konsern som har bygd våpenfabrikk i Burma, til tross for statsministerens engasjement mot juntaen i landet". Og i en ny leder 10. mai 2002: "Det er både praktisk og politisk mulig å innføre etiske retningslinjer som forhindrer at vi gjennom oljefondet gjør oss rike på andres nød og død." Thomas Ergo forteller at han ikke var involvert i å skrive lederartiklene, men han har skrevet ledere tidligere: "Av og til er jeg riv ruskende uenig i lederne. Vi kan innimellom ha like bristende logikk vi som alle andre, og vi kan ha endret oss" (intervju 8. sept 2005). Jeg vil si at det definitivt er en endring i hva Dagbladet mener om ERFO på lederplass. Det ser ut til at denne endringen henger sammen med endringer i hvordan avisen har dekket debatten på nyhetsplass, endringer i avisens medierammer. Disse endringene preger også de andre avisene.

La oss gå til dekningen på nyhetsplass og fokusere på det punktet der stortingsflertallet vipper over til å være for ERFO, ved at Ap og FrP snur og støtter SV. Dette skjer like etter den siste av fire avsløringsepisoder i fase 2. Her er det interessant å skille mellom økonomisk og moralsk argumentasjon, la oss ta det siste først. Avsløringene av investeringer i kontroversiell virksomhet brukes av kritikerne som eksempler i den moralske argumentasjonen for ERFO. Den prinsipielle, moralske argumentasjonen er den samme som i introduksjonsfasen, der det til og med var de ansvarlige, Sentrumsregjeringen, som hadde initiativet og satte saken på dagsorden. Men i den første fasen manglet altså argumentasjonen kjøtt på beinet: avsløringene i fase 2 viser gjennom konkrete historier og skjebner hva saken handler om.

Også i forhold til den økonomiske argumentasjonen er det endring i medierammene i løpet av fase 2. I den første fasen og utover i fase 2 har de ansvarlige gjennomslag i medierammene for sin argumentasjon om at ERFO ikke er gjennomførbart i praksis pga. den globaliserte, sammenvevde og uoversiktlige økonomien. Det er ikke moralske motargumenter av

typen ”investeringene kan ha visse negative konsekvenser, men i det store bildet bidrar investeringene til så stor vekst at fordelene overveier ulempene” som er årsaken til at Sentrumsregjeringen ikke innfører ERFO. Derimot settes den moralske argumentasjonen for ERFO opp mot den økonomiske argumentasjonen mot ERFO, og den økonomiske vinner. I det hele tatt er det forsvinnende lite drøfting av de moralske argumentene i debatten. Er det for eksempel slik at alle former for barnearbeid er totalt uakseptable, hvis alternativet er et liv på gata? Slike diskusjoner er så godt som fraværende i debatten om ERFO.

Den økonomiske argumentasjonen om at ERFO ikke er gjennomførbart i praksis imøtegås i svært liten grad, og har gjennomslag i medierammene fram til slutten av den andre fasen. Det finnes spredte eksempler på økonomiske motargumenter i enkelte leserbrev, som Djupedals kronikk i Dagbladet 13. februar 1999, men disse bringes i svært liten grad inn i medierammene i form av spørsmål fra journalistene til de ansvarlige for forvaltningen. Det er ikke slik at kritikerne ikke slipper til, men utsagnene journalistene bruker fra kritikerne handler i langt større grad om de moralske aspektene enn de økonomiske.

Dessuten får vi den falske klasebombeavsløringen som stemmer godt overens med, og kanskje til og med støtter opp under, de ansvarliges scenebeskrivelse: Denne materien er så kompleks at et politisk parti kan bringe feilaktige opplysninger inn i Stortinget, og en av landets største aviser slår de samme opplysningene opp på forsiden, før noen finner ut at dette er feil. Hvordan kan det da være mulig å ha oversikt over de flere tusen selskapene i oljefondets portefølje, deres datterselskaper og underleverandører? Dermed ser det ut til at to ulike logikker står steilt mot hverandre i en låst situasjon, og de ansvarlige medgir dette gjennom ulike formuleringer av ”trist, men sant” og ”sånn er det bare, dessverre”. Denne usannsynliggjøringen av at ERFO er gjennomførbart, har stort gjennomslag i medierammene langt utover i avsløringsfasen. Men etter hvert kommer det flere artikler som går mot denne scenebeskrivelsen, og i Dagbladet-episoden kommer altså en serie artikler som sannsynliggjør at etiske retningslinjer er gjennomførbart i praksis. Dermed snur det hele, og økonomisk argumentasjon for at ERFO er gjennomførbart i praksis dominerer rammene for første gang. Dette er også første gang at økonomisk argumentasjon for etiske retningslinjer vektlegges mer en moralsk. Journalist Thomas Ergo i Dagbladet skrev de fleste av artiklene i denne serien, og poengterer at artikkelserien først og fremst er dokumentarisk:

Det er veldig moro at det ble en debatt som førte til endring. Mange mener at journalister ikke skal ha slike mål, at journalister ikke skal drive kampanjejournalistikk. Dette var nok ganske i nærheten av kampanjejournalistikk, ja. Jo, du kan nok kalle det det, men først og fremst er dette dokumentarisk, vi avdekket kontroversielle investeringer og pekte på at andre fond tar hensyn til etikk (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Rett før episoden der stortingsflertallet snur kommer skandaleavsløringene stadig tettere, og fungerer som kjøtt på beinet for den moralske argumentasjon for ERFO. Konkrete skildringer av hva problemet innebærer i praksis viser hvordan dette kan skade Norges omdømme. Sammen med denne moralske argumentasjonen får også økonomisk argumentasjon for at ERFO er mulig, nå for første gang gjennomslag i medierammene i den siste episoden før Stortinget snur. Ut fra mitt empirigrunnlag skal jeg være forsiktig med å fastslå hva som var årsaken til at stortingsflertallet her skiftet mening. Vedtaket var en del av et revidert nasjonalbudsjett, som er en gi-og-ta-prosess. Politikernes utsagn i mediene kan ha et utall forskjellige hensikter. På den andre siden er Siv Jensens uttalelse: ”vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene” svært interessant i denne sammenhengen, fordi utsagnet refererer nettopp til avsløringene. Uttalelsen skal ikke tillegges for stor vekt, og man kan argumentere for at det Jensen egentlig refererte til, var innholdet i avsløringene, altså investeringene, og dermed bidragene til kontroversiell virksomhet rundt om i verden. Det vil være vanskelig, om ikke umulig å fastslå hva en politiker ”egentlig” mente med et utsagn. Og et viktig poeng i denne sammenhengen er at hvordan skandalen framstår, henger tett sammen med medieoppslagene karakter. Utformingen av teksten, antall artikler, førstesider og størrelsen på publikum, nasjonalt og internasjonalt, er elementer i hvordan skandalen framstår. Det er rimelig å anta at Siv Jensen refererte både til innholdet (investeringene) og til medieoppslagene (omdømmeaspektet). ”Hvis jeg som skandalemaker har bidratt til endring så er det flott. Hvis FrP oppfattet dette som skandaler er det flott. Det er nok litt tilfeldig også at FrP snudde, FrP er et uberegnelig parti,” sier Thomas Ergo (intervju 8. sept 2005). Jeg vil si det er sannsynlig at avsløringene av kontroversielle investeringer, sammen med fokus på økonomisk argumentasjon for ERFO i nyhetstekster, var en medvirkende årsak til at stortingsflertallet snudde, og vedtok å nedsette et utvalg som resulterte i ERFO. Både Hesstvedt og Ergo mener at avsløringene spilte en rolle i denne prosessen, men det er interessant å se hvordan de ordlegger seg forskjellig: ”Vi hadde ikke hatt etiske retningslinjer i dag, om det ikke var for landmineavsløringen. Bombesikkert ikke” (Hesstvedt intervju 24. august 2005); ”det løsnet først for alvor når Dagbladet drar saken” (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Å unngå skandaleavsløringer var altså en av motivasjonene for å innføre ERFO. Dette henger sammen med at omdømmeaspektet utover i den andre fasen blir en viktig del av medierammene. Gjennom den tredje fasen, der retningslinjene utarbeides, er det lite fokus på problemet i den andre enden av globaliseringskoblingene, altså selskapenes virksomhet som går ut over eksempelvis arbeiderne på Amerikansk Samoa. Det er også lite fokus på om de etiske retningslinjene kan ha noen reell virkning på disse selskapene, ved å bidra til at selskapene faktisk

endrer praksis, fordi de ser at de kan tape investorer og kunder hvis de kritiseres for etisk uholdbar virksomhet. Vil et uttrekk av en så liten aksjepost som det oljefondet besitter ha noe å si, eller vil det bare bidra til å vaske Norges samvittighet? Ville det kanskje vært bedre å beholde aksjeposten og skape mest mulig oppmerksomhet om problematikken? Og vil Norge gjøre et forsøk på å koordinere retningslinjene mot andre fonds praksis, lage internasjonale svartelister, indekser og andre globale løsninger som fokuserer på å endre bedriftenes virksomhet? Slike spørsmål om hvordan retningslinjene utformes tematiseres i svært liten grad i deknningen av den tredje fasen.

Statsminister Bondevik sier at oljefondet skal ”forvaltes på en måte som ikke er i strid med, men tvert om fremmer viktige hensyn som miljø og menneskerettigheter” (NTB 18. okt 2002; Bergens Tidende 19. okt 2002). Men hva innebærer dette? Våpentyper som bryter med ”grunnleggende humanitære prinsipper” filtreres ut, og fondet skal trekke seg ut av virksomhet som innebærer ”grove krenkelser av menneskerettighetene” (NTB 11. mai 2004). I tillegg til å trekke seg ut at de mest uetiske virksomhetene i etterkant skal oljefondet bedrive aktivt eierskap, altså bruke stemmeretten på generalforsamlinger. Oljefondet har en regel om å ikke eie mer enn tre prosent i hvert investeringsobjekt. Det er ulike meninger om hvor effektivt aktiv eierskap er i praksis, men denne debatten er svært lite synelig i norske avisers dekning av debatten om ERFO. Når det gjelder filtrering finnes det en rekke andre virkemidler tilgjengelige enn de formene for negativ filtrering som Stortinget vedtok å legge inn i de etiske retningslinjene som ble vedtatt i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett for 2004. Etikken skal nå bare vurderes i etterkant av investeringene, det påligger ikke fondsforvalterne å vurdere etiske aspekter i forkant av investeringene. Samtidig er det stor sannsynlighet for at mer omfattende retningslinjer kunne svekke avkastningen og høyne risikoen, ved at investeringsuniverset blir innskrenket. Bruk av mer radikale virkemidler, som samfunnsinvesteringer og positiv filtrering (jfr vedlegg 1), ville kunne nærme seg å investere pengene i større grad i fattigdomsbekjempelse, slik Arnfinn Nygaard fra Rorg-samarbeidet argumenterer i Dagbladet 29. juni 1997. Dette forsøket på en debatt om en etisk forvaltning av et slikt fond burde gå ut på å bidra til omfordeling mellom fattige og rike får lite gjennomslag i medierammene. Det finnes et stort antall ulike former for positivt definerte virkemidler for å ivareta etikk i fondsforvaltning. Slike alternativer luftes fra tid til annen, for det meste i leserinnlegg, men ignoreres nesten fullstendig som motargumenter og spørsmål til de ansvarlige i nyhetsdekningen. Jeg vil derfor si at slike virkemidler langt på vei usynliggjøres i mediedebatten.

Samtidig kunne et fokus på hva som skal til for å få de aktuelle selskapene til å endre praksis svekket sjansen for å få vedtatt noen som helst form for retningslinjer. Å skulle etablere et

internasjonalt regelverk ville være vanskelig og ta lang tid. Derfor kan det være at fokuset på Norges omdømme var nettopp den innfallsvinkelen som bidro til at det faktisk ble vedtatt en form for retningslinjer. Uten fokuset på omdømmet kan det hende at det ikke hadde blitt fattet et slikt vedtak.

Et lignende resonnement kan knyttes til argumentet om at etikk ikke skal gå ut over lønnsomheten, etikk skal ikke koste noe, det er ingen motsetning mellom etikk og butikk. Argumentet har kommet fra tilhengere av etiske retningslinjer med jevne mellomrom, først fra Carlos Joly i Storebrand (Dagens Næringsliv 15. mai 1997): ”Avkastningen på oljepengene kan bli høyere hvis Norge setter miljøkriterier for aksjeinvesteringene”. På den ene siden kan det hende at uten denne argumentasjonen ville det ikke vært mulig å få til noen form for etiske retningslinjer, på den andre siden kan det være at denne argumentasjonen har bidratt til at det ikke har blitt en reell debatt om bruk av mer offensive virkemidler, slik som positiv filtrering, som kan redusere avkastningen.

Helt til slutt i dette kapitlet vil jeg stille et spørsmål som ikke kan besvares her: På bakgrunn av denne casestudien har jeg altså kommet til at det er rimelig å anta at mediedekningen var en medvirkende årsak til at stortingsflertallet snudde og at ERFO etter hvert ble vedtatt. Men i fortsettelsen er det på sin plass å spørre om hva som reelt sett kommer ut av dette: Er retningslinjene laget nettopp for å unngå flere skandaleavsløringer, altså for å unngå at Norges omdømme svekkes, altså for å løse problemet i ”hjemme-enden” av investeringene? Eller bidrar ERFO også til endring i ”ute-enden” av investeringene, ved at selskapene som ekskluderes opplever dette som et problem, og eksklusjonen bidrar til at de endrer praksis? Og kan oljefondet bli en rettesnor for andre fond?

Jeg vil poengtere at det ikke trenger å være en motsetning mellom å forsøke å løse disse to problemene, men ulike virkemidler kan ha ulike utslag i forhold til de to endene av investeringene. Dette poenget er lite tilstede i mediedekningen av den tredje fasen der retningslinjene utformes. Dette er et svært komplekst spørsmål, og jeg skal ikke forsøke å besvare det i denne oppgaven. Antakelig bør det også gå mer tid, slik at man har et bedre grunnlag for å vurdere hvordan retningslinjene fungerer før man eventuelt drister seg til å forsøke å svare på dette spørsmålet. Svaret vil også avhenge av hvilken oppmerksomhet praktiseringen av retningslinjene får i mediene, men ikke bare i Norge. Her ser jeg for meg en bred komparativ studie av debattene rundt etikk, investeringer og transnasjonale selskapers virksomhet i en rekke land.

8. Globaliseringskoblinger i tekstene

Gjennom kapittel 6 og 7 har jeg nå besvart de to underproblemstillingene PST.1.1 og PST.1.2 om hvordan debatten om ERFO aktualiseres og kontekstualiseres. Jeg mener disse svarene gir grunnlag for i neste omgang å svare ja på PST.1: ja, den globaliserte økonomiens problemstillinger aktualiseres i norske nyhetsmedier i debatten om ERFO. Dette skjer i stor grad i den andre fasen, og i mindre grad i den første og den tredje. Denne konklusjonen er et godt utgangspunkt for videre å diskutere om skillet mellom innenriks- og utenriksstoff problematiseres, PST.2, som jeg vil besvare her i kapittel 8. Jeg vil undersøke om aktualiseringen av den globaliserte økonomiens problemstillinger kan karakteriseres som ”domestication” eller fokusering på globaliseringskoblinger. Dessuten vil jeg vurdere om tekstene i de ulike fasene er del av en nasjonal eller en global diskurs.

Grunnlaget for å si at den globaliserte økonomiens problemstillinger aktualiseres i norske nyhetsmedier i debatten om ERFO er altså, oppsummert fra de foregående kapitlene, følgende: Selv om oljefondet er investert i børsnoterte selskaper i anerkjente rettsstater viser det seg at mange av selskapene, eller de transnasjonale produksjonsnettverkene som de inngår i (Castells 2000: 122), likevel kan være involvert i svært kontroversiell virksomhet. Det kan være at de produserer deler til våpentyper som er forbudt gjennom folkeretten, eller våpen som Norge jobber for å få på plass et forbud mot. Eller disse produksjonsnettverkene kan ha deler av sin virksomhet lokalisert til land der ytringsfrihet og arbeidstakerrettigheter står svakt, som i Burma. Investeringene i Sears, Target og WalMart er et illustrerende eksempel på kompleksiteten i det jeg kaller den globaliserte økonomiens problemstillinger. Disse selskapene benyttet seg av en underleverandør med en fabrikk på Amerikansk Samoa. Den unge vietnamesiske kvinnen Vi hadde takket ja til et tilbud om en jobb på en tekstilfabrikk i USA, men ble ført til Amerikansk Samoa (Dagbladet 4. mai 2002). Øya er amerikansk territorium, men er ikke underlagt amerikanske lover for immigrasjon og minimumslønn. Vi og de andre arbeiderne ble grovt utnyttet og mishandlet, uten at de tre selskapene er stilt til ansvar. Når disse problemstillingene kobles direkte sammen med debatten om ERFO aktualiseres den globaliserte økonomiens problemstillinger i norske nyhetsmedier. La oss nå se nærmere på hvordan dette skjer konkret i tekstene.

Thomas Ergo i Dagbladet forteller at han ikke synes det var vanskelig å koble de forskjellige casene rundt om i verden sammen med strukturen, eventuelle regler for investeringene av oljefondet:

Nei, det vil jeg ikke si. Det er jo en sammenheng. Ved å tegne et bilde som konkurrerer med den norske pensjonisten, slik at de to historiene kolliderer, da får du klart fram forskjellen.

- Krever det plass å få fram sammenhengen mellom case og struktur?

Ja. Der er Magasinet takknemmelig. Det ville vært vanskelig på to sider. Hele serien var så å si skrevet ferdig da Magasinet-artikkelen sto på trykk. Jeg fikk tilbakemeldinger fra folk om at saken var forståelig og viktig (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Artikkelen Ergo refererer til går over ni sider i Magasinet 4. mai 2002, og markerer starten på den siste avsløringsepisoden, altså den siste episoden før debatten går over i en ny fase. Det er særlig i avsløringsepisodene vi kan se tydelig at forhold langt unna knyttes sammen med bestemmelser som fattes i Stortinget via økonomiske strukturer. Eierandelene i utenlandske bedrifter er tydelige og konkrete forbindelseslinjer, som viser hvordan økonomien er sammenvevd og global. Beslutninger kan potensielt få konsekvenser i begge endene av forbindelseslinjene, både for de som direkte berøres av de etiske problemstillingene tilknyttet bedriftene pengene er investert i (f.eks arbeidstakernes vilkår) og for medlemmer av den norske staten (avkastning av pengene, påvirke omdømme).

Kan dette karakteriseres som domestication? Kanskje: fenomenet slaveri, som her skjer langt unna, settes inn i en ramme som gjør saken relevant for det norske publikum, slik Gurevitch m.fl (1991: 206) beskriver domestication: "casting far-away events in frameworks that render these events comprehensible, appealing and relevant to domestic audiences." La oss tenke oss følgende situasjon: en journalist ønsker å skrive om at investorer, uten å ønske det eller uten å vite om det, investerer i bedrifter som produserer varene sine steder der arbeidstakerrettighetene er dårlig ivaretatt. Dette til tross for at bedriftene er etablert i, og selger varene sine til etablerte rettstater. For å vinkle denne globale problemstillingen slik at den blir appellerende for et norsk publikum velger journalisten å skrive om oljefondets investeringer. Slik sett kunne man kanskje kalle dette domestication, men jeg mener heller at de faktiske forhold her gjør at dette er noe mer enn, og går utover, hva Gurevitch m.fl. skriver om domestication. Den muligheten journalisten her har til å gripe tak i oljefondets investeringer er en mulighet som ikke vil være der i mange andre tilfeller, der det likevel går an å snakke om domestication, men uten en så god mulighet

som det vår venn journalisten hadde i dette eksempelet²⁴. Derfor bør jeg finne andre begreper som mer presist beskriver hvordan fjernt og nært knyttes sammen i debatten om ERFO. For i det nevnte tilfellet kan journalisten nemlig fokusere på et konkret saksforhold som binder ”der ute” og ”her hjemme” sammen, og viser den potensielle påvirkningen begge veier. Det er altså ikke kun snakk om å fortelle historien slik at den er appellerende for det norske publikum.

Nyhetsartiklene handler om helt spesifikke, konkrete saksforhold som linker Norge og den aktuelle bedriften sammen, nemlig eierskapet. Derfor mener jeg at et begrep som forbindelseslinje eller mer saksspesifikt: globaliseringskobling, som henviser til det spesifikke saksforholdet, altså eierskapet, er et bedre begrep enn domestication i denne sammenhengen.

Årsaken til at jeg vil si at dette er noe mer enn domestication, og at domesticationbegrepet egner seg dårlig i denne sammenhengen er følgende: I debatten om ERFO er det et konkret, spesifikt aspekt ved det globale fenomenet som omtales, som har en klar forankring innenfor det aktuelle publikummets landegrenser, nemlig eierskapet. Det handler ikke bare om at journalistene konstruerer tekstene, altså vinkler tematikken, slik at den framstår som interessant for det norske publikummet. Journalistene fokuserer derimot på en konkret dimensjon, sånn som eierskapet. Som jeg skrev i kapittel 6 kan man si at oljefondets investeringer (og etter hvert ERFO) utgjør et institusjonelt rammeverk (Slaatta 1999: 163) som representerer en ny kontekst for nyhetsproduksjon i norske nyhetsmedier. Muligheten for framstillingen av globaliseringskoblingene i nyhetstekstene hviler altså på dette institusjonelle rammeverket. Jeg velger å bruke begrepet globaliseringskoblinger, fordi jeg mener det gir en tilleggsbetydning ved å referere til hvordan elementer med ulik geografisk opprinnelse kan knyttes sammen i tekstene.

Eierskapet framstilles her som en globaliseringskobling og viser den potensielle toveis påvirkningen mellom eier og investeringsobjekt. Beslutninger fattet av en investor har potensiell innvirkning på bedriftens aksjekurs og kan ha innvirkning på de ansattes arbeidsforhold. Beslutninger fattet av bedriften kan ha innvirkning på investorens avkastning og omdømme. Det er primært i avsløringsepisodene journalistene konstruerer tekster der investeringene framstilles som globaliseringskoblinger. Sammenhengen mellom de to endene på koblingene vises. Arbeidstakernes vilkår på Amerikansk Samoa settes i sammenheng med hvilke vedtak norske stortingspolitikere fatter for forvaltningen av oljefondet.

Det er viktig å påpeke at mitt fokus på konkrete saksforhold ikke innebærer at tekstkonstruksjonen blir irrelevant. Globaliseringskoblinger kan finnes i mange sammenhenger.

²⁴ For øvrig er vel den rekkefølgen, eller den intensjonen, som beskrives i dette tankeeksempelet, ikke særlig sannsynlig i artiklene om ERFO. Mer sannsynlig er det at journalistene først nærmer seg tematikken som innenriksstoff, som etter hvert viser seg også å ha en vesentlig utenriksdimensjon. I avsløringsfasen er denne utenriksdimensjonen minst like viktig som innenriksdimensjonen; samspillet mellom disse to elementene er i fokus, og det gir liten mening å tenke på begrepsparet innenriks/utenriks som en dikotomi.

Når blir globaliseringskoblinger utgangspunkt for konstruksjon av nyhetstekster? Vet du f.eks hvem som har sydd klærne du har på deg? Sjekk vaskelappen på innsiden av genseren. Er det ingen vaskelapp der som sier hvor genseren er produsert? Da blir det ekstra vanskelig å vite hvilke rettigheter arbeiderne som sydde genseren har. La oss ta et konkret eksempel: Tre av investeringsobjektene som har vært nevnt i debatten om ERFO er Coca-Cola, Nestlé og Nike, selskaper som mange nordmenn har et forhold til i hverdagen. Rapporter fra FNs arbeidsorganisasjon ILO knytter Coca-Cola til blant annet ”drap på en fagforeningsleder i Colombia og grove brudd på organisasjonsretten i Guatemala” (NTB 9. jan 2003). Her går det altså en globaliseringskobling rett fra søramerikanske arbeidstakere og ned i norske forbrukeres mage. Det er ikke de søramerikanske arbeidstakerne som har produsert akkurat den brusen nordmenn drikker, men det er det samme selskapet. Jeg kunne tatt mange eksempler, poenget er at i den globaliserte økonomien finnes det et stort antall slike globaliseringskoblinger som *kan* være utgangspunkt for konstruksjon av nyhetstekster. Nyhetsmediene kan framstille globaliseringskoblingene slik at de angår oss i publikum, i stor eller i liten grad. Spørsmålet blir da når dette skjer og når det ikke skjer. En viktig forskjell på en forbruker av brus og den norske staten som forvalter av oljefondet, er størrelsen målt i kroner. På den andre siden, alle forbrukerne sammen utgjør markedet, og store endringer i markedets preferanser kan ha innvirkning på hvordan bedrifter opererer.

En annen forskjell enn størrelse og styrke er hvorvidt staten har et annet ansvar i slike saker, enn det hver enkelt forbruker har. Bør det offentlige gå foran som et godt forbilde? Og hvordan skal hver enkelt forbruker kunne ha oversikt over slike spørsmål hvis ikke staten klarer det? Nok et annet poeng er knyttet til nyhetsmedienes økonomi og inntekter. Mange av nyhetsmediene finansieres i stor grad av annonser. Spørsmålet er hvor villige eierne er til å ansette redaktører som vil satse på journalistikk som kan oppfattes som skarp kritikk av mange, store merkevareannonsører, og skarp kritikk av vaner som er tungt innarbeidet hos en stor andel av forbrukerne, altså publikum. På den andre siden kan publikums preferanser tilsi at nettopp slik kritikk er gunstig, og kan øke nyhetsmediets anseelse og publikumsoppslutningen. Dette er ikke en komparativ studie, og derfor skal jeg ikke gå inn i disse spørsmålene her, men jeg never dem som eksempler på hvordan globaliseringskoblinger kan være et relevant begrep også i andre sammenhenger enn casen om ERFO. Andre spørsmål vil komme opp når det er forbrukere, altså enkeltmennesker, og ikke staten, representert ved regjeringen, som nyhetsmediene kan plassere i rollen som mottaker av kritikken.

Ved å fokusere på forbindelsen mellom de to endene, globaliseringskoblingene, kan journalistene lage et (tenkt) verdenskart som skiller seg fra det vi er vant til å se. På det vanlige

kartet markerer strekene landegrenser – strekene markerer altså skiller, og det er lite aktivitet *langs* disse strekene. På et tenkt kart basert på ulike globaliseringskoblinger følger strekene derimot aktiviteten: kommunikasjonsmønstre, produksjonsskjeder eller investeringslinjer. Hvis vi skulle lage et spesifikt kart for oljefondets investeringer ville en rekke linjer gå ut fra finansdepartementet i Oslo (evt med en rørledning inn fra oljeplattformene i Nordsjøen) og til steder som Amerikansk Samoa, Burma, Afghanistan og Singapore. Langs disse linjene strømmer det ikke bare økonomiske verdier, men også symbolske. En investering er å bidra til selskapets drift økonomisk: investeringen kan bidra til å øke kursen på aksjene og kan resultere i at avkastning strømmer tilbake. Men en investering kan også sees som støtte, i betydningen aksept, til den virksomheten selskapet bedriver, og kan dermed være et bidrag til produksjon av kontroversielle våpentyper, eller undertrykking av arbeidstakerrettigheter. Tilbake til investoren kan det da strømme et dårlig omdømme og svekket troverdighet. Med andre ord: det er ikke bare penger, men også landminer, klasebomber, barnearbeid og slaveri som strømmer langs globaliseringskoblingene. Det å være del av en slik kobling kan gi konsekvenser i begge endene av koblingen: bidra til, eller motsatt, sette kritisk søkelys på, etisk tvilsom virksomhet, i ”ute-endene” og endre avkastning og/eller omdømme, i ”hjemme-enden”, som er navet linjene går ut fra.

Globaliseringskoblinger er gjerne en del av ’liv og lære’-rammene. For å illustrere det manglende samsvaret mellom liv og lære fylles de to kategoriene med to saker som er koblet til hverandre. I Burma-episoden blir investeringene (liv, praksis) koblet mot regjeringens appell til næringslivet om ikke å investere i militærdiktaturet (lære). Investeringene blir også satt opp mot fredsprisen til Aung San Suu Kyi og denne koblingen blir ekstra interessant fordi hun er noe så uvanlig som en burmesisk kjendis i Norge, også pga vennskapet med Kjell Magne Bondevik. På samme måte blir landmineinvesteringene satt opp mot fredsprisen til Jody Williams. Klasebombeinvesteringene settes opp mot Stortingets vedtak om å jobbe for et internasjonalt forbud mot klasebomber. Også i den første og den siste av avsløringsepisodene settes norsk offisiell politikk opp mot investeringene. Miljøpolitikk i NorWatch-episoden og bl.a. arbeidstakerrettigheter i Dagbladet-episoden:

”SLAVERI – FINNES DET I ÅR 2002? Og i så fall: Har det noe med oss å gjøre? Det spør hvordan man ser det: Magasinet kan dokumentere at Oljefondet har investert flere milliarder kroner i selskaper som har profittert på slavebruk og andre grove overgrep” (Dagbladet 4. mai 2002).

Her formuleres globaliseringskoblingen eksplisitt: ”Har det noe med oss å gjøre?” Resten av artikkelen og det store flertallet av artiklene i avsløringsepisodene svarer: ja, det har noe med oss å gjøre, angår oss, gjennom oljefondets investeringer. Dekningen av avsløringsepisodene i fase 2 viser hvordan debatten om etableringen av et institusjonelt rammeverk for å ivareta etikken i forvaltningen av oljefondet representerer en ny kontekst for nyhetsproduksjon i norske

nyhetsmedier (Slaatta 1999: 163). Denne konteksten består i at nye spørsmål og nye kilder, pga oljefondet nå er relevante for nyhetsproduksjon i norske medier på en måte de ikke var før oljefondets investeringer. Som jeg har vært inne på kan man også anse oljefondets aksjeportefølje som et nytt nyhetsbeite. Et spørsmål i fortsettelsen av dette er om dette rammeverket og dette beitet vil være like interessant å dekke også etter at saken har fått sin tilsynelatende løsning, i form av et vedtak om etiske retningslinjer.

Når nyhetstekstene i fase 2 fokuserer nettopp på sammenhengen mellom de to endene, innebærer dette en framstilling av kultur som strømmer av ideer, varer og praksiser, som stadig krysser nasjonale grenser (Jørgensen og Phillips 1999). Disse tekstene trekker på en global diskurs. I fase 1 og 3 er globaliseringskoblingene også nevnt i tekstene, men den potensielle toveis påvirkningen vektlegges langt mindre. Her er derimot fokus i all hovedsak på den enden av koblingene som kan lokaliseres til finansministerens kontor (evt. Norges Bank), altså ”hjemme-enden”. Kilder fra den andre enden av koblingene, ”ute-enden”, er så godt som fraværende. I fase 2 derimot, har vi noen, ikke mange, men sterke utsagn fra kilder fra den andre enden av investeringene. Også norske debattanter i den andre fasen bruker scenebeskrivelser der det sentrale poenget er at scenen er globalisert. Dette medfører for kritikerne at investeringene har konkrete negative konsekvenser (som i denne fasen eksemplifiseres), og for de ansvarlige medfører en globalisert scene at det ikke er mulig å gjennomføre ERFO i praksis, fram til Stortingsflertallet snur ved overgangen til den tredje fasen. I den siste fasen derimot, settes nyhetspoengene inn i en ramme som handler om problemet i hjemme-enden av koblingene: aktørene som slipper til er nesten utelukkende norske, og hensynet til Norges omdømme (unngå skandaleavsløringene) er et sentralt hensyn i utformingen av retningslinjene. Hva effekten av ulike formuleringer av retningslinjene (jfr. vedlegg 1) vil være i ”ute-enden” av koblingene, fokuseres i svært liten grad i de dominerende medierammene. Derimot er debatten om ERFO nok en gang kontekstualisert opp mot spillet innen det norske parlamentariske systemet, som i den første fasen. Derfor vil jeg si at tekstene i den første og den tredje fasen i langt større grad trekker på en nasjonal diskurs.

Som en oppsummering av dette kapitlet om hvordan elementer med ulik geografisk opprinnelse knyttes sammen i tekstene som utgjør debatten om ERFO, vil jeg vurdere hvorvidt skillet mellom utenriks og innenriks problematiseres. Går det an å betrakte begrepsparet innenriks/utenriks som en dikotomi i denne debatten? Svaret avhenger av hvilken av fasene vi ser på. I fase 2, avsløringsfasen, vil jeg si at dette skillet definitivt problematiseres og at det her ikke gir mening å snakke om innenriks/utenriks som en dikotomi. Det er elementer av begge kategoriene i de fleste av tekstene i denne fasen. Nyhetspoenget i disse artiklene er nettopp

sammenhengen mellom utenrikselementer og innenrikselementer: Norge bidrar gjennom investeringene av oljefondet til kontroversiell virksomhet i land langt unna, og dette er skadelig for Norges omdømme. Beslutninger i Stortinget settes i nyhetstekstene i sammenheng med arbeidernes kår i Burma. Klasebombene som slippes over Afghanistan settes i nyhetstekstene i sammenheng med beslutninger i Stortinget. Som jeg har vist framstilles ikke denne sammenhengen like tydelig i den første og den tredje fasen. Også kildeutvalget og de refererte scenebeskrivelsene gjør at jeg i disse to fasene vil si at artiklene ligger mye tettere tradisjonelt innenriksstoff. Også her er det antydninger til at tekstene har en utenriksdimensjon, men det er bare i avsløringsfasen tekstene konstrueres og saken framstilles slik at skillet mellom utenriks og innenriks virkelig problematiseres. Som nevnt var det viktigste spørsmålet i PST.2 ikke hvorvidt, men hvordan, denne dikotomien problematiseres. Og svaret er kort oppsummert at i avsløringsepisodene er tekstene konstruert slik at investeringene framstilles som globaliseringskoblinger.

9. Avslutning: globaliseringsrelaterte utfordringer?

I debatten om etiske retningslinjer for oljefondet aktualiseres den globaliserte økonomiens problemstillinger i norske nyhetsmedier slik at skillet mellom innenriks- og utenriksstoff problematiseres. Indikerer denne debatten noen utfordringer for journalistikken, utfordringer relatert til globalisering? I så fall, hvilke?

I dette avslutningskapittelet vil jeg forsøke å oppsummere studien, og samtidig svare på spørsmålet over, som altså er PST.3. Slike utfordringer kan være relatert til nyhetsmedienes autonomi. Det handler om evne og vilje til å drive selvstendig kritisk kontroll, presentasjon av komplekse saker, hvordan informasjon settes inn bestemte sammenhenger og hvordan mediene fungerer som debattarena. Kompetanse vil være et stikkord i denne gjennomgangen. Jeg vil bruke Allerns (1996:51) fire normative hovedfunksjoner, for å se på ulike utfordringer. Dessuten vil jeg ta opp Østbye m.fl. (1997:21) sitt poeng om å være ”fanget” i bestemte forståelsesmønstre, og spørre i hvilken grad aktørene, altså debattantene og journalistene, går inn i selve begrepet ERFO. Helt til slutt er det på sin plass å stille noen store spørsmål, og jeg vil komme med noen betraktninger rundt spørsmålet ”hvem er vi?”

9.1 Oppsummering

Før jeg går konkret inn i spørsmålene om utfordringer vil jeg oppsummere noen sentrale funn fra analysen så langt. Omfanget av mediedekningen av debatten om ERFO er svært lite i den første, innledende fasen. Så kommer avsløringsfasen der dekningen skyter i været. Avsløringsfasen gir tematikken høyere nyhetsverdi, slik at institusjonsbegivenhetene i den siste fasen får lagt mer medieoppmerksomhet enn institusjonsbegivenhetene i den første fasen.

Spesialiserte gravere fra NGO’er (NorWatch og Kirkens Nødhjelp) og et politisk parti (SV) spiller en avgjørende rolle i å grave fram de kontroversielle avsløringene. De fire første avsløringsepisodene graves fram av spesialiserte gravere, før den eneste avsløringsepisoden fra en tradisjonell nyhetsredaksjon kommer. Videre forskning bør se på slike spesialiserte graveres funksjon i mediebildet. Men de spesialiserte graverne er helt avhengige av at tradisjonelle, store medier tar saken for at avsløringene skal nå ut til en større offentlighet.

Avsløringsepisodene passer godt til nyhetskonsvensjonene, ved at kontroversielle forhold graves fram, og de ansvarlige må svare for seg. Liv og lære-rammen fungerer ekstra bra fordi kritikken kan rettes mot regjeringen, som i andre sammenhenger jobber for å motvirke

virksomhet den her investerer i. Problemstillingene aktualiseres ikke i forbindelse med å tjene penger for å balansere statsbudsjettet, men i forbindelse med hvordan overskuddet skal forvaltes.

Mange ulike problemstillinger knyttet til den globaliserte økonomien trekkes inn i norske nyhetsmedier gjennom debatten om etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO), men kjernen i dette problemkomplekset er følgende: Selskapene pengene er investert i kan være del av transnasjonale produksjonsnettverk (Castells 2000: 122) som har hovedkontor i en anerkjent rettstat, mens produksjonen kan være lokalisert til land eller områder der arbeidstakerrettighetene er lite utbygd eller lite håndhevet. Komplekse eierskapsstrukturer med underleverandører og datterselskaper kan gjøre det vanskelig å avgjøre hvilke bedrifter som er involvert i kontroversiell drift (som barnearbeid), produksjon (som ikke-konvensjonelle våpen) eller områder (som Burma). Overnasjonal rett er svak, det finnes ingen sentral autoritet som kan sanksjonere brudd på de reglene som finnes.

I de episodene der investeringer i slik kontroversiell virksomhet avsløres, kobles denne virksomheten sammen med beslutninger som fattes i Stortinget, ved at artiklene framstiller eierskapet som en globaliseringskobling. Det vil si at fokus ikke hovedsakelig ligger på ”hjemme-enden” eller ”ute-enden” av koblingene, men på sammenhengen mellom disse to. Artiklene viser hvordan investor og investeringsobjekt har (i det minste en potensiell) toveis innvirkning på hverandre. Investorens beslutninger kan ha innvirkning på investeringsobjektets aksjekurs og kan sette fokus på kontroversiell virksomhet. Investeringsobjektets beslutninger kan ha innvirkning på investors avkastning og omdømme. Disse avsløringsepisodene er i større grad del av en global diskurs enn en nasjonal diskurs. Skillet mellom utenriks og innenriks problematiseres, og det gir liten mening å se dette begrepsparet som en dikotomi.

Man kan se opprettelsen av først selve oljefondet og så de etiske retningslinjene som steg i etableringen av et nytt institusjonelt rammeverk for nyhetsproduksjon (Slaatta 1999: 163). Fondets investeringer rundt om i verden utgjør en ny kontekst for nyhetsproduksjon i norske nyhetsmedier. Oljefondets portefølje kan også sees som et nytt nyhetsbeite (Eide 1992: 87).

I den første fasen er det interessant nok de ansvarlige for forvaltningen, Sentrumsregjeringen, som først setter saken på dagsorden. Dette kan man se som en del av strategien om å markere denne regjeringen som et selvstendig og særegent alternativ. Tolkingsrammene i tekstene i denne fasen handler da også i stor grad om Sentrumsregjeringens gjennomføringskraft. I den pentadiske analysen er altså aktøren (investor, altså regjeringen) i fokus. Det erkjennes at handlingen, å investere, er å bidra til bedriftenes virksomhet, men scenebeskrivelsene går i liten grad ut over landegrensene, og formålet med å få på plass middelet ERFO blir dermed først og fremst å bedre aktørens, regjeringens, omdømme. Etter hvert som

tida går og ERFO ikke kommer på plass utvides scenebeskrivelsen til den sammenvevde og utoveriktelige globaliserte økonomien, som gjør det umulig å innføre ERFO.

I avsløringsfasen får vi flere globaliserte scenebeskrivelser, men nå skildrer disse konkrete eksemplene hva den kontroversielle virksomheten går ut på. Avsløringene av de kontroversielle investeringene gir kjøtt på beinet til den moralske argumentasjonen om at ERFO bør innføres. Samtidig utfordres *ikke* de ansvarliges ”trist, men sant-ramme”, altså tolkningsrammen om at den globaliserte økonomien umuliggjør ERFO. I mange artikler settes moralsk argumentasjon for ERFO, framført av kritikerne (oftest representert ved Djupedal), opp mot økonomisk argumentasjon om at ERFO ikke er gjennomførbart, framført av de ansvarlige for forvaltningen (ofte representert ved finansministerne Schjøtt-Pedersen og Foss). Dermed blir ulike typer av argumenter stående mot hverandre uten at verken moralske eller økonomiske motargumenter gjengis i noen særlig grad.

Dette endrer seg mot slutten av den andre perioden. I tolkningsrammene i den siste avsløringsepisoden får for første gang økonomisk argumentasjon for ERFO større gjennomslag enn moralsk. Thomas Ergo betegner denne episoden som kampanjejournalistikk fra Dagbladets side, jeg vil ikke si meg uenig i den karakteristikken.

Like etter den siste episoden i avsløringsfasen snur stortingsflertallet, og setter ned utvalget som resulterer i et vedtak om ERFO. I det FrP og Ap snur og støtter SV, uttaler Siv Jensen: ”Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene” (Dagbladet 16. juni 2002). Jeg mener det er sannsynlig at de stadig hyppigere avsløringene av kontroversielle investeringer gjennom avsløringsfasen var en medvirkende årsak til dette vedtaket. Gjennom den tredje og siste fasen der retningslinjene utformes er Norges omdømme en sentral dimensjon i medierammene. Fokus er altså på aktøren, Norge som investor, og i mindre grad på virkemidlet (hvordan retningslinjene skal utformes).

9.2 Kompetanse-utfordringer

Gir studien grunnlag for å hevde at debatten om ERFO indikerer noen utfordringer for journalistikken, utfordringer relatert til globalisering? Dette er et spørsmål jeg allerede, i det minste implisitt, har vært innom gjennom oppgaven, men jeg tror spørsmålet kan egne seg godt her som en avslutning. Antakelig var en fornemmelse av at debatten om ERFO faktisk indikerer noen slike utfordringer en av årsakene til at jeg valgte å studere denne casen. Det er alltid en fare for at en forsker kan la slike fornemmelser styre forskningen, for å få bekreftet sine antagelser. Men nettopp derfor er det bedre å åpent erkjenne dem, heller enn å forsøke å skjule dem. Uansett

vil det være hvordan en påstand belegges som gir grunnlag for å kritisk vurdere hvorvidt påstanden faktisk er styrket gjennom studien eller ikke.

En episode som bidro til å vekke min interesse for debatten om ERFO var Dagbladets feilaktige førstesideoppslag og den påfølgende ministerkollisjonen i Stortingets spørretime 14. nov 2001. At feilaktige opplysninger på denne måten sniker seg forbi alle kontrollledd og slås opp med fete typer på forsida, må definitivt kunne kalles problematisk. Det er på sett og vis banalt å påpeke at faktafeil i et førstesideoppslag er problematisk. Det har her skjedd en glipp ved at opplysningene ikke er dobbeltsjekket, og det kan helt sikkert også skje i andre saker. Likevel vil jeg innvende at det ikke er helt overraskende at en slik glipp skjedde nettopp i debatten om ERFO. Mitt generelle poeng, som ikke bare er basert på dette førstesideoppslaget, er at denne tematikken er kompleks og vanskelig, og krever en spesifikk kompetanse. Dette poenget er også sentralt i selve debatten, bl.a. i argumentet om at den globaliserte økonomien er så sammenvevd og uoversiktlig at det er tilnærmet umulig å holde oversikt, eller å "skille mellom de hvite og de svarte ridderne" som sentralbanksjef Svein Gjedrem formulerer det (Bergens Tidende 10. mars 2001). Tematikken er kompleks, mange (både journalister og politikere) indikerer at de har lite erfaring med denne tematikken, og den representerer på mange måter en relativt ny måte å tenke på. Grensene for hva som er relevant, hva som angår deg og meg, hva som angår det som i utgangspunktet så ut som en ganske vanlig innenrikspolitisk debatt, utfordres og åpnes, slik at det i mediedekningen i flere episoder ikke gir mening å se begrepsparet innenriks/ utenriks som en dikotomi. Dette vil jeg si at er en langt mer kompleks utfordring, og for å gå videre inn i den vil det være nyttig å hente inn teori for å kunne spørre: en utfordring i forhold til hva?

De fire normative hovedfunksjonene Allern (1996: 51-52) nevner i sin gjennomgang av norske og svenske offentlige utredninger er: gi informasjon, drive kritisk kontroll/overvåke, være debattorgan, og kommentere. Jeg vil vurdere hvorvidt debatten om ERFO representerer utfordringer i forhold til disse funksjonene, men først: hva om man ikke tilleggser nyhetsmediene noen slike normative funksjoner? Jeg vil si at det likevel er grunnlag for å hevde at debatten om ERFO indikerer noen utfordringer for nyhetsmediene, ut fra eksemplet jeg nettopp nevnte. Feilaktige oppslag truer troverdigheten, og uten troverdighet kan ikke et nyhetsmedium overleve på sikt. Bunnlinja hviler på troverdighet. Ut fra en rent kommersiell tankegang kan vi også tenke oss at markedets preferanser muligens kan tilsi at det vil være gunstig for en redaksjon å satse på å dekke denne tematikken grundig. Men samtidig er graving kostnadskrevende, så jeg vil si at det er større grunn for å hevde at debatten om ERFO representerer utfordringer for nyhetsmediene om vi tar de normative funksjonene med i betraktningen.

Som jeg har vært inne på kreves det kompetanse for å kunne drive kritisk kontroll av oljefondets investeringsportefølje. De fire første av de fem avsløringsepisodene graves fram av spesialiserte gravere utenfor de tradisjonelle nyhetsredaksjonene. Men når Dagbladet først setter i gang, graver også de fram avsløringer av kontroversielle investeringer. David Stenerud i NorWatch (intervju 19. mai 2005) mener at de bare er noen få norske journalister som kan denne saken, på den måten at det ikke trenger en grundig forklaring før de skjønner hva dette dreier som om: "De kan telles på ei hånd, det er Thomas Ergo i Dagbladet og noen i Klassekampen", sier han. I denne casen er det de spesialiserte graverne som går i bresjen og gjør nybrottsarbeidet som gir saken nyhetsverdi, og først da tar en tradisjonell nyhetsredaksjon fram spaden. For kompetanse handler også om å se hvor man skal grave, hvor det kan finnes informasjon som kan framstilles som, og bli oppfattet som, "skandaleavsløringer". Det er vel denne kompetansen som i stillingsannonser gjerne omtales som, den angivelig medfødte sansen, "nyhetstest". Stenerud sier at "Dagbladet kunne gjort alt på egenhånd. Men jeg tviler på om de ville kommet på det" (intervju 19. mai 2005).

I tillegg til kompetanse fordrer slik graving også vilje og ressurser til å satse på å grave i den aktuelle materien. Graving er ressurskrevende, men samtidig har avsløringsjournalistikken en sentral plass i profesjonsideologibyggingen i postpartipressen. "Graving er på moten. Jeg tror ikke på gravejournalistikkens død i forbindelse med de pågående nedskjæringene i Dagbladet", sier Stenerud. Han mener at det er tendenser til en polarisering, men tror ikke det kun vil være spesialredaksjoner som NorWatch som kommer til å jobbe med slike spørsmål framover, også tradisjonelle nyhetsredaksjoner vil jobbe med disse sakene, mener Stenerud.

"Det vil bli flere slike saker i tida framover", sier Thomas Ergo i Dagbladet. "Dette har pågått i USA og England i ti års tid, i Norge blusser det opp fra tid til annen i forbindelse med enkeltsaker" (intervju 8. sept 2005). Samtidig mener Ergo at nedbemanning og innsparing går på bekostning av journalistisk kvalitet: mindre ressurser gir dårligere dekning.

Hvis alle skal gjøre alt, hvis alle skal være allroundere, er det en trussel mot den kritisk undersøkende journalistikken. Hm, det høres vel litt ut som om jeg motsier meg selv, og det jeg sa om at jeg tror det blir mer fokus på globale problemstillinger? Kanskje jeg blander tror og håper? Jeg er spent på hvor mye Dagbladet vil satse på ressurskrevende journalistikk etter omstillinga. Jeg er bekymra. Det er jo mange som er det (Ergo, intervju 8. sept 2005).

Da jeg intervjuet Thomas Ergo pågikk en omstridt nedbemanningsprosess i Dagbladet, og Ergo kunne fortelle at han hadde bestemt seg for å slutte, men poengterte at dette ikke hadde noen sammenheng med vurderingene gjengitt over. Kalle Hesstvedt fra SV som gravede fram landmineavsløringen sier: "prognosen er ikke bra framover. Undersøkende journalistikk koster alltid penger. Jeg tror ikke engasjementet er borte, men vi vet jo at Dagbladet er veldig presset på

ressurser”, sier Hesstvedt. David Stenerud deler Ergos oppfatning om at det vil komme flere saker i dette tematiske landskapet i tida framover:

Anti-globaliseringsposisjonene vil marginaliseres, debatten vil nyanseres og det vil komme opp mange spesifikke saker om hva som har gått galt i globaliseringsprosessene, nye kompetansesaker som vil være vanskeligere enn oljefondet. Dette vil handle om etikk i førsteledd, man må se på hele produksjonsskjeden og selskapsstrukturer. Dette vil være ressurs- og kompetansekrevende. Jeg er overbevist om at dette vil bli et krav fra forbrukerne (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Stenerud mener at ”dette feltet er fullstendig kaos i dag. Journalistene har ikke holdt tritt med utviklingen”, sier han og tror det vil komme spesialiserte kurs på journalisthøyskolen, ”utviklingsjournalistikk er ikke dekkende”, mener Stenerud.

Nyhetsmedienes vaktbikkjefunksjon, den normative funksjonen å drive kritisk kontroll, er også viktig med henblikk på hvordan nyhetsmediene posisjonerer seg i forhold til andre samfunnsaktører. Derfor må vi også se på hvordan medienes kritiske kontrollfunksjon i dette tilfellet vektlegges i forhold til andre aktører. Hanne Sofie Greve stilte tidlig i debatten et spørsmål som har blitt stående ubesvart. I egenskap av å være leder for verdikommisjonen spør hun om ”hvordan *man kan vite* at pengene ikke plasseres i selskaper som Stortinget og befolkningen ikke ønsker at den norske stat skal være medeiere i” (Dagens Næringsliv 30. juni 1998; min utheving). Altså: bør investeringsobjektene sjekkes i forkant, eller er det tilstrekkelig å trekke ut investeringene i etterkant hvis noen kommer opp med informasjon om kontroversiell virksomhet? Og hvem er det i så fall som skal gjøre denne kontrolljobben? Denne dimensjonen er svært lite tilstedet i mediedekningen, artiklene går sjelden inn i hva eventuelle retningslinjer skal bestå av.

Gjennom debatten er det som nevnt mange som argumenterer for at etikk og lønnsomhet går hånd i hånd; uetiske investeringer har høy risiko fordi negativt fokus på en bedrift kan svekke verdien. Ut fra denne tankegangen bør en god forvalter undersøke, så langt det lar seg gjøre, om noen kontroversielle forhold er knyttet til bedriften. Hvis forvalteren finner ut at en bedrift er involvert i produksjon av f.eks deler til klasebomber, men likevel velger å plassere midler i bedriften, burde da forvalteren gi denne informasjonen til den norske offentligheten? Her er det på sin plass å skille mellom to ulike deler av debatten. Det er to forskjellige spørsmål, hvorvidt staten bør tillate forskjellige kontroversielle investeringer, og hvorvidt staten bør ha kjennskap til, og opplyse om, forskjellige kontroversielle investeringer. Men rekkefølgen er ikke likegyldig. Det er vanskelig å ha en offentlig debatt om hvilke investeringer som er etisk akseptable og hvilke som er uakseptable, hvis offentligheten ikke har tilgang på informasjon om de etisk kontroversielle aspektene ved investeringene. Kan man så stille krav til staten som eier og

forvalter pengene om at kontroversielle forhold skal legges fram for offentligheten? Eller bør denne overvåkningsoppgaven ligge på nyhetsmediene og frivillige NGO'er?

I retningslinjene som vedtas i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2004 pålegges ikke Norges Bank å sjekke investeringsobjektene i forhold til etiske kriterier i forkant av investeringene. Det etiske rådet, ledet av Gro Nystuen, har ikke kapasitet til en systematisk gjennomgang av porteføljen. Dermed overlates denne oppgaven langt på vei til sivilsamfunnet, til organisasjoner og mediene. Beate Slydal i Amnesty og Gunhild Ørstavik i Forum for Utvikling og Miljø, mener dette er uakseptabelt.

Stortingsmeldingen sier blant annet: 'Informasjon om forhold som kan begrunne uttrekk, vil trolig i større grad komme på ad hoc basis som innspill fra for eksempel frivillige organisasjoner eller mediene.'

Uttrekksmekanismen er altså avhengig av frivillige organisasjoner og gravende journalisters arbeid. Å la et sentralt element i oppfølgingen av de etiske retningslinjene som skal styre forvaltningen av 1000 milliarder offentlig eide kroner, hvile på organisasjoner og enkeltpersoners muligheter til å skape overskrifter i media er uakseptabelt (Slydal og Ørstavik, Dagens Næringsliv, 25. juni 2004).

Framtiden i våre hender mener også at myndighetene ikke har gitt offentligheten den informasjonen de burde gitt – informasjon de mener offentligheten har krav på:

I går troppet Framtiden i våre hender opp på statsministerens kontor og overrakte en regning på 300 000 kroner. Det er organisasjonens anslag på hva det har kostet å grave fram avsløringer om Oljefondet de siste to – tre åra (Dagbladet 7. mai 2002).

David Stenerud i NorWatch mener for øvrig at "regninga til statsministerens kontor var en PR-jippo fra FIVH, det var ikke NorWatch" (intervju 19. mai 2005). Spørsmålet om kompetanse i forhold til å drive kritisk kontroll kan altså sees som en utfordring, både for nyhetsmediene, men også for andre aktører.

Det er ikke bare i forhold til den normative funksjonen kritisk kontroll at kompetanse er relevant. Kunnskap om den globaliserte økonomien er viktig i forhold til alle de fire funksjonene Allern (1996) nevner. Eksempelvis er det rimelig å anta at endringen i holdningen i Dagbladets ledere (26. juni 1997 og 10. mai 2002) henger sammen med økt kunnskap om oljefondets investeringer. Som jeg var inne på i teoridelen kan disse funksjonene henge tett sammen når vi analyserer dem i praksis. I denne sammenhengen er det særlig interessant å se hvordan funksjonene å drive kritisk kontroll (graving) og å gi informasjon er tett forbundet med funksjonen debattarena. Å være debattarena handler ikke bare om å sette på trykk ulike lesebrev og kronikker. I nyhetsmediene pågår det en offentlig defineringskamp om "hva som skal være viktig og uviktig, hvor søkelyset bør settes og mot hva oppmerksomheten bør rettes. Her kan for eksempel deler av den politiske virkelighet 'forstørres' og komme i fokus" (Eide og Hernes 1987: 60). Mediene kan betraktes som en arena for en kamp mellom ulike virkelighetsbeskrivelser, en kamp om definisjonsmakt, om

hva som framstår som problemer og utviklingsperspektiver, løsninger og handlingsmuligheter (Peterson og Carlberg 1990). På denne bakgrunnen er det viktig å se også nyhetsartiklene som en del av debatten. Her er kritisk kontroll viktig. Avsløringer av kontroversielle investeringer preger debatten og fungerer som premiss for aktørene, som bruker avsløringene som del av sin argumentasjon. ”Å gi informasjon” er en ganske rundt formulert funksjon. Den innebærer også *hvordan* ting framstilles og kontekstualiseres, altså bruken av journalistiske tolkningsrammer, medierammer. Hvilke argumenter som framstår som fornuftige avhenger av hvilken kontekst de presenteres i, altså hvilken ”informasjon som gis”. For eksempel virker det langt mer sannsynlig at ERFO faktisk kan gjennomføres i praksis når Dagbladet våren 2002 kjører en serie om andre fond som praktiserer etiske retningslinjer. Med andre ord: å gi informasjon handler om hvordan nyhetstekster konstrueres.

9.3 Inn i begrepet etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO)?

Gjennom denne oppgaven har jeg nettopp analysert hvordan nyhetstekster, og tolkningsrammene i nyhetstekster, konstrueres. I en slik analyse må man ta høyde for at aktørene er ”kanskje ’fanget’ i bestemte sosiale og kulturelle forståelsesmønstre, noe som bare kan avdekkes ved å gå ut over aktørenes sosialt og kulturelt bestemte sjølførståelse” (Østbye m.fl 1997: 21).

For meg har dette vært relevant både i forhold til intervjuene med aktørene som har vært delaktige i konstruksjonen av nyhetstekstene, og i forhold til analysen av selve tekstene. I nyhetstekstene er dette relevant på to nivåer: jeg har forsøkt å gå ut over ”sjølførståelsene” både hos de som siteres i tekstene (debattantene), og hos de som har konstruert tekstene (journalistene). For eksempel har jeg sett på hvordan journalistene setter ulike typer av argumentasjon opp mot hverandre, slik at debatantene i disse tekstene ikke imøtegår hverandres argumentasjon, men snakker forbi hverandre. Publikum får vite hvilke av disse argumentasjonene som vinner, fordi det er de som har makta som framfører dem, men får ikke svar i form av motargumentasjon. Og jeg har spurt om fokus på Norges omdømme, både fra debattanter og journalister, bidrar til at det blir viktigst å løse problemet i ”hjemme-enden” av globaliseringskoblingene, og til manglende fokus på problemet i ”ute-endene” og hvordan ulike utforminger av retningslinjene kan ha forskjellige effekter der.

Men spørsmålet om å forsøke å gå ut over aktørenes forståelse er kanskje særlig viktig i denne debatten på et mer overgripende nivå, nemlig i forhold til det begrepet jeg hevder at definerer debatten, nemlig begrepet etiske retningslinjer for oljefondet (ERFO). Jeg vil nå

avslutningsvis vurdere både hvordan jeg og hvordan aktørene (journalistene og debattantene) forholder seg til dette begrepet.

Årsaken til at jeg valgte å bruke dette begrepet som avgrensning av debatten og utvalgs-kriterium var observasjoner av at begrepet tidlig etableres av aktørene i tekstene. Som jeg har vist gjennom alternative A-tekstsøk mener jeg at denne utvalgsteknikken egner seg til å finne et utvalg av tekster som utgjør et godt grunnlag for å studere denne debatten. Men her og nå handler det altså ikke om utvalg av tekster, men derimot om hvordan begrepet ERFO definerer innholdet i debatten, hva begrepet innebærer og hva debatten handler om. For selv om jeg har forsøkt å drøfte denne avgrensningen der det er relevant må jeg likevel innrømme at denne studien på sett og vis er en slave av dette begrepet, fordi jeg ikke har anledning til å gjøre en sammenlignende analyse. Sann er det med casestudier, og man kan uansett aldri sammenligne med eller kontrastere mot alt som på en eller annen måte kunne vært relevant og interessant. For å granske hvordan begrepet ERFO former debatten, vil jeg nå avslutningsvis vurdere hvordan aktørene, altså journalistene og debattantene, forholder seg til begrepet.

Et typisk mønster som går igjen i tekstene i denne debatten er som følger: Et problem bringes til torgs: ”vi tjener penger på andres ulykke, og regjeringen er ansvarlig”. Følgelig, noe må gjøres. Avsløringsepisodene gagnar agendaen til de som ønsker endring. Politikerne må fatte et vedtak for å ordne opp, en løsning må på plass. Men er det mulig å gjøre noe, eller er den globaliserte økonomien for kompleks? Hvis ikke Dagbladet klarer å sjekke om et selskap eier et annet, hvordan skal politikerne klare å ha oversikt over tusenvis av selskaper? Etter at debatten har pågått ei stund kommer stadig flere økonomiske motargumenter innbakt i journalistenes spørsmål, det er mulig å iverksette tiltak. Noe må gjøres, men hva? Etske retningslinjer!

Hva innebærer så etske retningslinjer? Som nevnt går avisartiklene i liten grad inn på hva etske retningslinjer faktisk skal være i praksis, artiklene drøfter i svært liten grad de ulike finansielle verktøyene som jeg gir en kort oversikt over i vedlegg 1. I tolkningsrammene utover i den andre og den tredje fasen blir Norges omdømme stadig viktigere. Det blir viktig å løse problemet i ”hjemme-enden” av investeringene, mens avisartiklene i liten grad går inn i hva som skal til for å angripe problemene i ”ute-enden”. Hva om etikk og lønnsomhet viser seg å være i konflikt, hva skal da prioriteres? Tanken om at etikk og butikk går hånd i hånd befestes stadig sterkere ut gjennom debatten. Til og med aktøren som suverent oftest bekler rollen som kritiker, Djupedal, hevder dette: ”SV har alltid ment at det ikke er noen konflikt mellom etikk og butikk” (Adresseavisa 14. mai 2004). Avisartiklene problematiserer i liten grad tanken om at det ikke er noen konflikt mellom etikk og butikk. Spørsmålet om bruk av mer omfattende virkemidler, som f.eks positiv filtrering, luftes fra tid til annen, mest i leserinnlegg, men journalistene konfronterer i

svært liten grad de ansvarlige med disse spørsmålene. Menneskene de etiske problemstillingene går ut over utgjør en forsvinnende liten andel av kildene, debatten sett under ett. I den andre fasen er noen få scener lokalisert dit de lokale problemene utspiller seg, men i den tredje fasen forsvinner nesten de menneskene som de lokale problemene går utover igjen.

En diskusjon om det er mulig å jobbe på lang sikt for å løse problemet gjennom globale eller internasjonale ordninger er så godt som fraværende. Men følgende utdrag viser at diskusjonen er forsøkt reist uten å ha fått særlig gjennomslag i deknningen. Klassekampen skriver på lederplass 19. juni 2002 at ”partileder Torbjørn Jagland i Arbeiderpartiet hevdet på et politisk møte i Oslo nylig at Norge måtte jobbe på global, ikke nasjonal, basis for å skape etiske retningslinjer for investeringer.” Lederen er signert redaktør Bjørgulv Braanen som lett harselerende avviser Jaglands utspill: ”(...) hvor hårreisende Torbjørn Jaglands utspill er. Er det noe norske politikere kan bestemme over, så er det hvor Oljefondets penger skal investeres. Til det trenger man ingen global verdensregjering.” Klassekampen latterliggjør Jaglands utspill, ingen andre aviser omtaler det²⁵. Gjennom hele debatten omtales knapt spørsmålet om å jobbe mot globale løsninger. Dette stemmer godt overens med Slaattas vurdering om at:

Journalistikken er, som kritisk og diskursiv praksis, koblet til den moderne statsdannelse, både politisk, økonomisk og kulturelt. Denne koblingen er den journalistiske maktens viktigste ’doxa’ (Slaatta 2001:163).

Journalistene kommer i svært liten grad inn i begrepet ERFO, og er følgelig lite uavhengige, autonome, i forhold til debattantenes begrepsbruk. Hva om journalistene i større grad hadde gått inn i begrepet ERFO og drøftet ulike løsninger, og eventuelt andre begrep? Det er som sagt ingen konsensus om hva etiske retningslinjer for et fond innebærer. Et alternativt begrep som også kunne vært brukt i spørsmålet om etikken relatert til oljefondets portefølje, er begrepet ”etisk fond”. Debatten kunne i så fall handlet om hvorvidt oljefondet burde bli et etisk fond. Heller ikke begrepet ”etisk fond” er det konsensus om hva innebærer, men her er David Stenerud i NorWatch sin vurdering av hva forskjellen er:

Etiske fond screenes, oljefondet er ikke definert som et etisk fond, det er et fond med visse etiske kriterier. Nystuen legger bevisbyrden på seg selv, et etisk fond gjør ikke det. KLP er et etisk fond, som ikke bare har etiske retningslinjer.

- Vil du si at begrepet ”etiske retningslinjer” definerer debatten?

Ja, det definerer debatten et stykke på vei. Hvis debatten hadde handlet om hvorvidt oljefondet skulle være et etisk fond ville innholdet i debatten vært annerledes. Nå er det en slags mellomting. Det er ikke et etisk fond. Vi aksepterer nå muligheten for at pengene er investert i uetisk virksomhet. Fondsforvalterne

²⁵ I det meste ikke innenfor utvalget av tekster jeg analyserer i denne oppgaven. Jeg skal ikke utelukke at utspillet likevel kan ha vært omtalt, men jeg holder det sannsynlig at formuleringen ”etiske retningslinjer for oljefondet/ Statens Petroleumsfond” ville vært med i en slik artikkel.

forholder seg ikke til retningslinjene i det hele tatt, det er det Nystuen-rådet som skal gjøre. De har ikke anledning til å gå gjennom alle selskapene, men vil forholde seg til klager fra offentligheten.

- Hvorfor fikk debatten om etikk og oljefondet dette navnet?

Jeg tror det er litt tilfeldig, jeg tror ikke man hadde den bevisstheten i 1997. Hvis spørsmålet hadde vært om oljefondet skulle være et etisk fond, ville vi fått en annen debatt (Stenerud, intervju 19. mai 2005).

Thomas Ergo i Dagbladet sier at han ikke kjenner til begrepet etisk fond: "Etisk fond høres litt sært ut. Vi kan virvle opp debatten, men hva som blir resultatet, det er opp til politikerne og pressgruppene", sier Ergo. Kalle Hesstvedt i SV antyder at debatten om innholdet i retningslinjene kan komme opp på ny:

Det kan være at man hadde kommet mye lenger dersom man hadde brukt positiv filtrering, og ikke utelukkende sett på brudd på Norges folkerettslige forpliktelser. Og hvis vi kommer i regjering vil dette være en av de tingene vi kommer til å jobbe veldig sterkt med, absolutt. Vi vil prøve å styrke de retningslinjene kraftig (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Like etter at jeg intervjuet Hesstvedt flyttet SV som kjent inn i regjeringskontorene, sågar inn i Finansdepartementet, så det blir spennende å se hvordan denne uttalelsen vil bli fulgt opp.

Debatten resulterer i de etiske retningslinjene som vedtas i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2004. Mediedekningen har vært fokusert på de mest kontroversielle investeringene. Retningslinjene som vedtas er designet for å unngå å være involvert i de verste formene for uetisk virksomhet. Dette er et interessant sammenfall. Det kunne være fristende å spørre om man kunne sette en kausalpil mellom disse to. Jeg tror ikke det vil være fruktbart, jeg tror heller man skal se etter en annen, felles bakenforliggende årsak. Denne kan kanskje formuleres som en generell forståelse av hva etikk er, en oppfatning om at etikk er å unngå de verste formene for umoral. Så kan man diskutere om det her er en forskjell på hvordan etikk vurderes innenfor og utenfor landegrensene. Og det skal jeg gjøre kort, nå helt mot slutten av oppgaven.

9.4 Hvem er "vi"?

Nyhetsmedienes samfunnskontrakt er definert opp mot nasjonalstaten, i forhold til økonomiske privilegier, historie, markedssegment osv, hvilket er utgangspunktet for påstander som at "det vi er sammen om, er det at vi er sammen." Globaliseringsprosessene gjør at verden knyttes sammen på stadig nye måter. En språklig tilfeldighet kan bidra til å illustrere dette.

I Dagbladets leder fra 1997 brukes ordet "vi" på den tradisjonelle måten. "Vi" refererer til medlemmene av staten Norge, og vi skal forsøke å få høy avkastning på pengene våre: Politikerne må "legge bånd på sin styringsiver. Ellers kan dette bli lite lønnsom butikk, og vi kunne like

gjørne sette oljeformuen i ufarlige fonds og statsobligasjoner” (Dagbladet 26. juni 1997). Hva dette har å si for de andre, de som ikke er medlemmer av staten Norge, er ikke viktig, våre valg og handlinger har ikke noe med de andre å gjøre. Men ettersom tida går endrer dette seg. Ikke bare blir ”vi” avhengig av andre, ”vi” blir avhengig av hverandre, fordi de andre inkluderes i ”vi”.

Fokus på globaliseringskoblingene i tekstene viser den potensielle toveis påvirkningen mellom menneskene i begge endene av koblingene. Den unge, vietnamesiske kvinnen i Dagbladet Magasinets oppslag fra Amerikansk Samoa 4. mai 2002 heter ”Vi”. I den samme artikkelen spør journalist Thomas Ergo:

SLAVERI – FINNES DET I ÅR 2002? Og i så fall: har det noe med ’oss’ å gjøre? Det spør hvordan man ser det. Magasinet kan dokumentere at Oljefondet har investert flere milliarder kroner i selskaper som har profitert på slavebruk og andre grove overgrep. 22. april 1999 ankom den unge vietnamesiske kvinnen Vi den lille, amerikanske øya Samoa i Stillehavet (Dagbladet 4. mai 2002).

Slaveriet går altså ut over den kvinnelige arbeideren Vi. Ergo spør om det, altså slaveriet, har noe med oss å gjøre. Hvis vi setter ett av de menneskene som slaveriet går ut over, den kvinnelige arbeideren Vi, inn i dette spørsmålet blir formuleringen slik: ”Har Vi noe med ’oss’ å gjøre?”

I Magasinet-artikkelen og lignende nyhetstekster knyttes ”vi” sammen med Vi: nordmenn knyttes sammen med den kvinnelige arbeideren Vi. Journalistikken viser her hvordan vi alle er en del av et fellesskap og i større eller mindre grad, mer eller mindre indirekte, kan påvirke hverandre i et globalisert verdenssamfunn.

Dette gir en ny mening til utsagnet: ”Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene”. Når arbeideren Vi og hennes kolleger fysisk misshandles og er i livsfare, da stemmer det at Vi ikke kan leve med skandalene som avsløres. Metaforen ”kan ikke leve med” blir plutselig bokstavelig. Arbeideren Vi står i fare for å bli drept på grunn av arbeidsforholdene i en bedrift som ”vi”, den norske staten, har investert i og bidrar til.

Når Dagbladet refererer utsagnet ”vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene” stemmer det også for Dagbladets vedkommende. Avisen kan ikke leve med avsløringer om at opplysninger avisen slår opp på forsida er feilaktige. Denne kompetanse-utfordringen er viktig i forhold til hvordan nyhetsmediene dekker og er debattarena for debatten om ERFO og andre saker med den globaliserte økonomiens problemstillinger som bakteppe. Men en annen, og kanskje mer grunnleggende utfordring, er spørsmålet om journalistikkens selvforståelse. Hvordan formuleres journalsikkens samfunnsoppdrag, i betydningen hvor går grensene for journalistikkens samfunnsoppdrag, hvor går grensene for samfunnet?

Nasjonalstaten er jo nesten blitt en anakronisme. Det har vært veldig liten bevissthet på at norske investeringer har konsekvenser ute i verden. Fokuset på oljefondet har gjort at folk nå har en større bevissthet om at det vi gjør faktisk har konsekvenser andre steder (Hesstvedt intervju 24. august 2005).

Det er et gammelt dilemma i journalistikken at et universelt vesentlighetskrav kan krasje med kravet til nærhet. Dette dilemmaet illustreres gjerne gjennom ulike formuleringer av typen ”en nordtrønder er lik 10 000 kinesere”. Men i debatten om ERFO viser dette dilemmaet seg på en ny måte. I de artiklene som fokuserer på globaliseringskoblingene framstilles forholdet mellom mennesker i ”hjemme-enden” og ”ute-enden” som i det minste et potensielt toveis påvirkningsforhold. Investoren kan påvirke investeringsobjektene aksjekurs og/eller arbeidstakernes vilkår; investeringsobjektene kan påvirke investors avkastning og/eller omdømme. Slik framstilles disse menneskene i et forhold der påvirkning kan gå begge veiene. Dette skjer altså i den andre fasen, avsløringsfasen: en global diskurs dominerer, og det gir liten mening å snakke om begrepsparet innenriks/utenriks som en dikotomi. Dette til forskjell fra den første fasen, der debatten dekkes tilnærmet som en vanlig innenriksdebatt. At journalistene i den tredje fasen i stor grad faller tilbake til å bruke innenriks-rammer, må antakelig forklares ut fra de sterke bindingene mellom journalistikken og nasjonalstaten; samfunnskontrakten er definert opp mot nasjonalstaten. Spørsmålet om hvordan problemet i ”ute-enden” av investeringene kan angripes, marginaliseres. Hvorvidt dette problemet burde vært mer i fokus i tekstene er i stor grad et normativt spørsmål, som nettopp henger sammen med hvordan samfunnskontrakten operasjonaliseres.

”Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold” står det i Vær Varsom-plakatens punkt 1.4. Men hva er samfunnet? De siste tiåra er ”pakken av tradisjonelle nasjonalstatlige kjennetegn sprengt fra hverandre”, konkluderer den siste maktutredningen (NOU 2003: 19). Kan nyhetsmedieinstitusjonen opprettholde sin legitimitet på sikt, dersom den ikke i større grad tar inn over seg slike tanker etter hvert som globaliseringsprosessene ruller videre? Hvordan kan nyhetsmediene ivareta sin autonomi i forhold til en så viktig enhet som nasjonalstaten i tida som kommer? Og hva med nyhetsmedienes vilje og ikke minst evne til å opptre kritisk og uavhengig av globale økonomiske aktører, dersom medieinstitusjonen i all hovedsak er nasjonalt orientert? Kunne vi tenke oss at mediernes samfunnskontrakt i noen grad og i noen sammenhenger defineres mot verdenssamfunnet?

På et generelt nivå høres dette kanskje ullent ut, men på et konkret nivå mener jeg dette nettopp handler om hvordan en debatt som den om etiske retningslinjer for oljefondet framstilles. Det handler om hvorvidt nyhetsredaksjonene også fokuserer på hvordan de tiltakene som iverksettes kan bidra til å utgjøre en forskjell for menneskene de kontroversielle forholdene går utover, og ikke primært fokuserer på Norges omdømme. Og jeg vil føye til at den

journalistikken som i liten grad lar seg avgrense av landegrensene, er antakelig den journalistikken som oftest vil ha mulighet til å fortelle gode historier der det virkelig står store ting på spill.

Det kanskje aller viktigste denne studien har vist er at debatten om etiske retningslinjer for oljefondet indikerer et stort potensial i forhold til hvordan relasjonen mellom mennesker vidt forskjellige steder på jordkloden framstilles. Ved å framstille investeringene som globaliseringskoblinger vises forholdet mellom den vietnamesiske arbeideren Vi og ”vi” norske pengeinvestorer som tosidig, med potensiell påvirkning begge veier.

Hvordan vil globaliseringskoblinger bli brukt i konstruksjon av nyhetstekster i framtida, og hvilke følger vil dette ha for hvordan mennesker forskjellige steder tenker om forholdet til hverandre? ■

Litteratur:

- Allern, S. (1996): *Kildenes makt. Ytringsfrihetens politiske økonomi*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Allern, S. (1997): *Når kildene byr opp til dans. Søkelys på PR-byråene og journalistikken*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Allern, S. (2001a): *Nyhetsverdier - Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand S: IJ-forlaget.
- Allern, S. (2001b): *Flokkedyr på løvebakken. Søkelys på Stortingets presselosje og politikken medierammer*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Beck, U. (1999): *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Berkowitz, D. (red), (1997): *Social meaning of news. A text reader*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Biltereyst, D. (2001): "Global news research and complex citizenship. Towards an Agenda for Research on Foreign/International News and Audiences" i Hjarvard, S. (red), (2001): *News in a globalized Society*. Göteborg: Nordicom
- Bjerke, P. (2001): *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*. Volda: Høgskulen i Volda.
- Bjørklund, T. (1991): "Election Campaigns in Postwar Norway (1945-1989): From Party Controlled to Media-Driven Campaigns", i *Scandinavian Political Studies*, Vol. 14 – No. 3.
- Bourdieu, P. (1996): *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Brurås, S. (2001): *"Vår ære og vår autonomi": Journalisters syn på yrkesrolle og etikk*. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning Volda.
- Bruun Andersen, M. (2004): "Globaliseringsteori og medieanalyse" i von der Lippe, B. (red), (2004): *Medier, politikk og samfunn*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Burke, K (1969): *A Grammar of Motives*. Berkeley, California: University of California Press.
- Carson, S. og Kosberg, N. (2003): *Etiske forretning. Bedriftenes samfunnsansvar*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.

- Castells, M. (2000): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd
- Clausen, L. (2004): "Localizing the global: 'domestication' processes in international news production" i *Media, Culture & Society*. London, Thousand Oaks: SAGE Publications
- Cook, T. (1998): *Governing with the news. The News Media as a Political Institution*. Chicago: The university of Chicago press.
- Dokk Holm, E. (2004): *Fra Gud til Gucci: et essay om makt*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eide, M. og Hernes, G. (1987): *Død og pine! Om massemedia og helsepolitikk*. Oslo: FAFO.
- Eide, M: (1992): *Nyhetens interesse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eide, M. (red), (2001): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Ericson, Baranek og Chan (1989): *Negotiating Control: A Study of News Sources*. Milton Keynes: Open University Press.
- European Commission (2005): *SOCIALLY RESPONSIBLE CONSUMPTION SOCIALLY RESPONSIBLE INVESTMENT (SRI)*. URL: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/social/csr/Toc85625659#_Toc85625659 [utskrift 6. juni 2005]
- Finansdepartementet (2005): *Statens petroleumsfond*. URL: http://www.odin.no/fin/norsk/tema/statens_petroleumsfond/bn.html [utskrift 20. august 2005]
- Foucault, M (1999): *Diskursens orden: tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Oslo : Spartacus
- Ghanem, S. (1997): "Filling in the Tapestry: The Second Level of Agenda Setting" i McCombs m.fl. (red), (1997): *Communication and Democracy. Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda-Setting Theory*. London: Lawrence Erlbaum ass.
- Goffman, E. (1974): *Frame analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Gripsrud, J. (2002): *Mediekultur, mediesamfunn*. Oslo : Universitetsforlaget.

- Gurevitch m.fl. (1991): *Global Newsrooms, Local Audiences*. London: John Libbey.
- Habermas, Jürgen (1971): *Borgerlig offentlighet - dens framvekst og forfall*. Oslo: Gyldendal.
- Heraldstveit og Bjørge (1987): *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Oslo: TANO A/S.
- Hernes, G. (1978): «Det mediavridde samfunn», i Hernes, Gudmund (red.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hjarvard, S. (1999): "Politik som mediemontage. Om medienes forandring av den politiske kommunikation" i Andersen, J. m.fl. (red), (1999): *Den demokratiske utfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hjarvard, S. (red), (2001): *News in a globalized Society*. Göteborg: Nordicom.
- Holm, H. (2001): "The effect of Globalization on Media Structures and Norms. Globalization and the Choice of Foreign News" i Hjarvard, Stig (2001): *News in a globalized Society*. Göteborg, NORDICOM.
- Ihlen, Ø. og Andersen, E. (1999): "'Rammer', 'posisjoner' og Romeriksporten. 'Mediepakker' som praktisk-analytisk verktøy" i *Norsk medietidsskrift* 6(1).
- Ihlen, Ø (2001): "Miljømakt og journalistikk. Retorikk og regi", i Eide M. (red), (2001): *Til Dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Ihlen, Ø. (upublisert 2005): *Framing contents. Oil and Gas as Natural Riches or Environmental Problems: Framing Contents in public Relations*. [Paperet er sendt inn til vurdering for ICA-konferansen i Dresden 2006, og kan fås ved å kontakte forfatteren.]
- Isachen A. J. (red), (2002): *Hva gjør oljepengene med oss?* Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Johansen, A. (2001): "Enkeltpersoner og kollektivpersoner. Journalistikk som bidrag til politisk kultur", i Eide M. (red), (2001): *Til Dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Johansen, A. (2002): *Talerens troverdighet. Tekniske og politiske betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Jørgensen, W. og Philips, L. (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde universitetsforlag.
- Kjeldsen, J. (2004): *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus

- Klein, N. (2001): *No Logo. Med merkevarerterroristene i sikte*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Lantz, A. (1993): *Intervjusetodikk: den professionelt gjennomførte intervjuet*. Lund: Studentlitteratur.
- Loga, J. M. (2003): "Godhetsdiskursen" i Berge, K m.fl (red): *Maktens tekster*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Mathiesen, T. (1986): *Makt og medier. En innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax Forlag A/S
- McNair, B. (1998): *The sociology of journalism*. London: Arnold.
- McQuail, D. (1994): *Mass Communication Theory*. London: Sage Publications.
- Norsk Presseforbund (2005): *Vær Varsom. Etiske normer for pressen (trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner)*. URL: <http://www.presse.no/varsom.asp> [utskrift 10. mai 2005]
- Rasmussen, T. (2001): *Mediesamfunnets moral*. Oslo: Pax forlag AS
- Reilly, F. og Brown, K. (2000): *Investment analysis and Portfolio Management*. London: Thomson Learning
- Roland, K. (red), (2001): *Rikdommens problem. Oljeformue, eierskap og framtidens pensjoner*. Oslo: Universitetsforlaget
- Schudson, M. (1997): "The sociology of News production" i Berkowitz, D. (red), (1997): *Social meaning of news. A text reader*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Schwebs, T. og Østbye, H. (1995): *Media i samfunnet*. Oslo: Samlaget
- Slaatta, T. (1999): *Europeanisation and the Norwegian news media: Political discourse and news production in the transnational political field*. Oslo: Institutt for Medier og Kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Slaatta, T. (2001a): "Journalistikkens makt i den globale tidsalder", i Eide M. (red), (2001): *Til Dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Slaatta, T. (2001b): "Transnational Politics and News Production. Norwegian Correspondents on the Brussels Beat" i Hjarvard, S. (red), (2001): *News in a globalized Society*. Göteborg: Nordicom
- Slaatta, T. (2003): *Den norske medieorden. Posisjoner og privilegier*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Thompson, J. (2000): *Den politiske skandale: magt og synlighet i mediealderen*. København : Hans Reitzels Forlag
- Thorbjørnsrud, K. (2001): *Vilje til makt? praksis og prinsipper i politisk journalistikk illustrert ved "Jaglandsaken"*. Hovedoppgave i statsvitenskap - Universitetet i Oslo.
- Tornås, K. (2003): "Globale gravere – intervju med en amerikanisert nordmann med globale journalistiske vyer" i *Mediert* nr 2, 2003. Oslo: Rosebud
- Tranøy og Østerud (red), (2001): *Mot et globalisert Norge? Rettslige bindinger, økonomiske føringer og politisk handlingsrom*. Oslo: Gyldendal
- Tuchman, G. (1976): *Making news : a study in the construction of reality*. New York : Free Press.
- Waldahl, R. (1989): *Mediepåvirkning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- White, D. (1997)[1950]: "The 'Gate Keeper': A Case Study in the Selection og News" i Berkowitz, D. (red), (1997): *Social meaning of news. A text reader*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Yimprasert, J. og Hveem, P. (2005): *The Race to the Bottom: Exploitation of Workers in the Global Garment Industry*. Norwegian Church Aid Occasional Paper Series, 01/2005. URL: <http://www.nca.no/article/articleview/4835/> [utskrift 15. aug 2005]
- Zelizer, B. (1997): "Journalists as interpretive Communities" i Berkowitz, D. (red), (1997): *Social meaning of news. A text reader*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Østbye m. fl. (1997): *Metodebok for mediefag*. Bergen: Fagbokforlaget
- Østerud, Ø. (1996): *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Østerud, Ø. (1999): *Globaliseringen og nasjonalstaten*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Østerud, Ø. m.fl. (2003): *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Intervjuer

Alle sitatene i oppgaven er lest og godkjent av informantene:

- David Stenerud, journalist i NorWatch, 19. mai 2005.
- Kalle Hesstvedt, politisk rådgiver i SV, 24. august 2005.
- Thomas Ergo, journalist i Dagbladet, 8. september 2005.

Avisartiklene i utvalget:

1997;05;13	Aftenposten
1997;05;14	DN
1997;05;15	DN
1997;05;29	Aftenposten
1997;06;20	Aftenposten
1997;06;26	Dagbladet
1997;06;29	Dagbladet
1997;09;20	Aftenposten
1997;10;15	Aftenposten
1997;11;24	NTB
1997;11;26	Aftenposten
1997;12;11	DN
1998;01;06	Aftenposten
1998;02;02	Aftenposten
1998;02;11	NTB
1998;05;20	Dagbladet
1998;05;23	DN
1998;06;04	Aftenposten
1998;06;29	DN
1998;06;30	DN
1998;07;16	NTB
1998;08;14	Aftenposten
1998;08;15	Aftenposten
1998;08;25	Aftenposten
1998;11;18	Bergens Tidende
1998;11;18	Bergens Tidende
1998;11;20	Aftenposten
1998;12;11	Dagbladet
1998;12;29	NTB
1998;12;29	Aftenposten
1998;12;31	NTB
1999;01;09	Aftenposten
1999;02;13	Dagbladet
1999;03;18	Bergens Tidende
1999;03;20	DN
1999;03;24	Nordlys

1999;03;29	DN
1999;04;10	DN
1999;04;28	Aftenposten
1999;05;05	NTB
1999;05;05	Aftenposten
1999;05;10	DN
1999;05;10	NTB
1999;05;11	Aftenposten
1999;06;15	Bergens Tidende
1999;07;02	Aftenposten
1999;08;31	Dagbladet
1999;09;18	Dagbladet
1999;09;21	Bergens Tidende
1999;10;06	NTB
1999;10;07	DN
1999;10;12	Aftenposten
1999;12;01	Nordlys
2000;06;03	DN
2000;07;18	Nordlys
2000;10;19	NTB
2000;10;20	NTB
2000;10;20	Adresseavisen
2000;10;30	Nordlys
2001;02;17	DN
2001;03;08	Nordlys
2001;03;08	Adresseavisen
2001;03;08	DN
2001;03;09	Dagbladet
2001;03;10	Bergens Tidende
2001;03;15	DN
2001;03;21	Aftenposten
200103;24	NTB
2001;03;28	Aftenposten
2001;03;29	Adresseavisen
2001;03;29	Nordlys
2001;04;18	Aftenposten
2001;04;19	NTB
2001;04;22	Dagbladet
2001;05;05	Aftenposten
2001;05;06	Dagbladet
2001;05;06	Aftenposten
2001;06;05	Klassekampen
2001;06;12	NTB
2001;06;12	Aftenposten
2001;06;13	Adresseavisen
2001;06;13	DN
2001;06;13	Aftenposten
2001;06;13	Bergens Tidende
2001;06;14	Aftenposten

2001;06;15	avis1
2001;06;20	avis1
2001;07;02	Klassekampen
2001;07;05	Bergens Tidende
2001;07;12	DN
2001;08;06	Klassekampen
2001;08;09	Bergens Tidende
2001;08;17	NTB
2001;08;18	Adresseavisen
2001;08;25	DN
2001;08;28	NTB
2001;08;29	Bergens Tidende
2001;08;29	DN
2001;09;05	avis1
2001;09;11	Klassekampen
2001;10;10	DN
2001;10;26	Klassekampen
2001;11;14	Dagbladet
2001;11;14	avis1
2001;11;14	NTB
2001;11;14	NTB
2001;11;15	Dagbladet
2001;11;23	Aftenposten
2002;01;13	Aftenposten
2002;02;21	Bergens Tidende
2002;02;27	DN
2002;03;06	Dagbladet
2002;03;07	Dagbladet
2002;04;11	NTB
2002;04;11	Dagbladet
2002;04;11	Aftenposten
2002;04;12	NTB
2002;04;12	Dagbladet
2002;04;13	Bergens Tidende
2002;04;13	Adresseavisen
2002;04;13	Aftenposten
2002;05;04	Dagbladet
2002;05;05	Dagbladet
2002;05;05	Dagbladet
2002;05;06	Dagbladet
2002;05;06	Dagbladet
2002;05;07	Dagbladet
2002;05;07	Aftenposten
2002;05;07	Dagbladet
2002;05;08	Dagbladet
2002;05;09	NTB
2002;05;10	Bergens Tidende
2002;05;10	Dagbladet
2002;05;11	NTB

2002;05;11	Dagbladet
2002;05;13	DN
2002;04;14	Dagbladet
2002;05;15	Dagbladet
2002;05;25	Adresseavisen
2002;05;27	Dagbladet
2002;06;13	Bergens Tidende
2002;06;15	Klassekampen
2002;06;16	Dagbladet
2002;06;18	NTB
2002;06;19	Klassekampen
2002;06;19	Bergens Tidende
2002;06;20	Aftenposten
2002;06;21	Klassekampen
2002;06;21	Aftenposten
2002;06;22	Klassekampen
2002;06;22	Klassekampen
2002;06;22	Dagsavisen
2002;07;11	Dagbladet
2002;07;24	Aftenposten
2002;09;20	Klassekampen
2002;10;11	Klassekampen
2002;10;18	NTB
2002;10;18	NTB
2002;10;19	Bergens Tidende
2002;10;19	Bergens Tidende
2002;10;19	Aftenposten
2002;10;19	Dagbladet
2002;10;19	Dagbladet
2002;10;20	Bergens Tidende
2002;10;21	Bergens Tidende
2002;10;21	Bergens Tidende
2002;10;21	Adresseavisen
2002;10;23	Klassekampen
2002;11;05	Adresseavisen
2002;11;25	Aftenposten
2002;11;29	Nordlys
2003;01;09	Dagsavisen
2003;01;09	Kommunal Rapport
2003;01;09	NTB
2003;01;09	Dagsavisen
2003;01;10	Adresseavisen
2003;01;10	Klassekampen
2003;01;15	NTB
2003;01;16	Dagsavisen
2003;01;16	Dagsavisen
2003;02;01	Klassekampen
2003;02;05	Aftenposten
2003;02;24	Dagsavisen

2003;03;03	NTB
2003;03;05	Bergens Tidende
2003;03;25	Dagbladet
2003;03;29	Klassekampen
2003;05;27	Klassekampen
2003;05;28	Klassekampen
2003;06;25	NTB
2003;06;26	Aftenposten
2003;06;26	DN
2003;06;26	Dagbladet
2003;06;26	Klassekampen
2003;06;26	Aftenposten
2003;06;27	Dagbladet
2003;06;27	Aftenposten
2003;06;29	Aftenposten
2003;07;08	Aftenposten
2003;07;12	DN
2003;07;18	DN
2003;07;23	DN
2003;08;29	NTB
2003;08;30	Klassekampen
2003;09;22	DN
2003;09;25	DN
2003;10;10	NTB
2003;10;11	Klassekampen
2003;10;25	DN
2003;10;28	Dagsavisen
2003;10;28	Dagsavisen
2003;10;29	Dagbladet
2003;10;29	Dagsavisen
2003;10;31	DN
2003;11;07	DN
2003;11;10	Aftenposten
2003;11;14	Bergens Tidende
2003;11;20	Adresseavisen
2003;11;28	Aftenposten
2003;12;01	Klassekampen
2003;12;17	DN
2004;01;26	Aftenposten
2004;03;03	NTB
2004;03;04	Klassekampen
2004;03;05	Adresseavisen
2004;03;10	Bergens Tidende
2004;03;25	Bergens Tidende
2004;03;25	DN
2004;04;24	Dagbladet
2004;05;11	NTB
2004;05;11	NTB
2004;05;11	DN

2004;05;12	Dagsavisen
2004;05;12	Klassekampen
2004;05;12	Aftenposten
2004;05;12	Adresseavisen
2004;05;12	Dagbladet
2004;05;12	Klassekampen
2004;05;12	Bergens Tidende
2004;05;12	Dagsavisen
2004;05;13	Adresseavisen
2004;05;13	Bergens Tidende
2004;05;13	DN
2004;05;14	Adresseavisen
2004;05;14	Bergens Tidende
2004;05;18	DN
2004;05;18	Adresseavisen
2004;05;21	Adresseavisen
2004;05;24	Adresseavisen
2004;05;26	Adresseavisen
2004;05;28	Adresseavisen
2004;06;01	Nordlys
2004;06;01	DN
2004;06;02	Aftenposten
2004;06;03	Bergens Tidende
2004;06;10	Dagsavisen
2004;06;18	DN
2004;06;18	Aftenposten
2004;06;22	Adresseavisen
2004;06;25	DN
2004;06;28	Nordlys

Øvrige avisartikler:

- Dagbladet 1. desember 1999
- VG 16. november 2001
- Aftenposten 3. november 2005
- Morgenbladet 18. november 2005

Vedlegg 1: Samfunnsansvarlige investeringer

Investeringer foretatt ikke utelukkende ut fra økonomiske kriterier, men også ut fra miljømessige, sosiale eller etiske kriterier, kalles med et samlebegrep samfunnsansvarlige investeringer skriver Carson og Kosberg i boka ”*Etisk forretning - Bedriftenes samfunnsansvar*” (2003: 125). Dette er en norsk oversettelse av det engelske begrepet “socially responsible investment” (SRI). “SRI combines investors’ financial objectives with their concerns about social, environmental and ethical issues” står det på EU-kommisjonens nettsider²⁶. I boka ”*Investment analysis and Portfolio Management*” skriver Reilly og Brown (2000: 52) at mange investorer:

may request that no firms that manufacture or sell tobacco, alcohol, pornography, or environmentally harmful products shall be included in their portfolio. More than \$250 billion was invested by year-end 1998 by groups and individuals using specific screening criteria for socially conscious investments (Reilly and Brown 2000: 52).

Slike investeringer har røtter tilbake til 1700-tallet da John Wesley, en av grunnleggerne av metodistkirken, oppfordret metodister til å unngå å tjene penger på næringsvirksomhet som kan skade din neste. I løpet av 1990-tallet skjedde det en markant økning i SRI. Fra 1997 til 1999 økte SRI med 82 % i USA, nesten det dobbelte av hva samtlige investeringer økte i den samme perioden. I 1999 utgjorde SRI en åttedel av alle midler forvaltet av profesjonelle institusjoner i USA. I 1985 fantes det 26 samfunnsansvarlige fond i Europa, i 1999 hadde tallet økt til 220 (Carson og Kosberg 2003).

Det skilles mellom tre ulike former for samfunnsansvarlige investeringer: filtrering, aksjonærengasjement og samfunnsinvesteringer (Carson og Kosberg 2003: 125). Sistnevnte er investeringer i spesielt trengende prosjekter, for eksempel sosiale boligprosjekter eller høyrisikoprosjekter som vil ha vanskelig for å skaffe kapital på vanlig måte. Aksjonærengasjement betyr at aksjeeiere bruker sin eierandel til å gå i dialog med selskapenes ledelse, for eksempel gjennom å fremme forslag og stemme på generalforsamlinger.

Filtrering: Den opprinnelige, vanligste, og mange vil si mest effektive, formen for SRI er å sile ut hvilke bedrifter man vil investere i ved hjelp av visse filtre. Investorene unngår eller går inn for forskjellige selskaper ut fra bestemte kriterier. ”Filtrering baseres på data om selskapene som innhentes av investorer selv, fondsforvaltere eller utredningsenheter” skriver Carson og Kosberg

²⁶ www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/abc3.htm

(2003: 131). EU-kommisjonen poengterer derimot at disse vurderingene utføres av ikke-finansielle analytikere:

Non-financial analysts carry out the research and evaluation of the ethical, social and environmental performance of companies using different criteria, methodologies and metrics. When investment decisions are made, social and environmental criteria are usually weighed together with financial performance (www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/abc3.htm).

Vi kan skille mellom negativ og positiv filtrering. Negativ filtrering fungerer som en boikott av det man vil unngå, enten det er produktet (f.eks landminer) eller produksjonsmåten (f.eks barnearbeid). Man kan filtrere ut bransjer eller enkeltelskaper, selskaper som nekter innsyn eller rapportering, eller en viss prosentandel av de som skårer dårligst på forskjellige skalaer. De finnes mange analyseselskaper som har spesialisert seg på å vurdere bedrifter etter etiske kriterier og lage slike skalaer. "Filtrering av en portefølje kan gjennomføres ved hjelp av forholdsvis enkle midler og i løpet av forholdsvis kort tid", skriver Carson og Kosberg (2003: 131).

Det kan være vanskelig å avgjøre hvilke selskaper som skal ekskluderes. Skal man for eksempel holde et selskap ansvarlig for at underleverandører som selskapet ikke eier bruker barnearbeid i produksjonen? "Utvikling av gode verktøy for kontroll av leverandørkjeder er sentralt for effekten av negativ filtrering" (Carson og Kosberg 2003: 134). Et etisk motargument mot negativ filtrering er at hvis ingenting gjøres for å påvirke de aktuelle selskapene til å endre seg kan resultatet kun bli at investorens samvittighet renvaskes, mens selve næringsvirksomheten fortsetter upåvirket. Et økonomisk motargument er at investeringsuniverset innsnevres, slik at risikoen øker.

Positiv filtrering handler ikke om å ekskludere gitte bedrifter fra investeringsuniverset, men om å kartlegge hvilke bedrifter en investor ser grunn til å investere i. Dette kan gjøres enten ved å velge ut de beste bransjene eller de beste bedriftene i forhold til etiske eller miljømessige kriterier, som gjerne vurderes sammen med økonomiske kriterier. ■